

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı

Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

TACİKİSTAN'DA YAŞAYAN LAKAYLAR

Aruzhan MAKHATOVA

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2025

TACİKİSTAN'DA YAŞAYAN LAKAYLAR

Aruzhan MAKHATOVA

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı
Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2025

KABUL VE ONAY

Aruzhan MAKHATOVA tarafından hazırlanan ‘‘Tacikistan’da Yaşayan Lakaylar’’ adlı bu çalışma, 20/02/2025 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Ebubekir GÜNGÖR (Başkan)

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ (Danışman)

Dr. Öğr. Üyesi Mikail CENGİZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Yunus KOÇ
Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan "**Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge**" kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ... ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

---

¹"Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge"

- (1) Madde 6. 1. Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu** iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.
- (2) Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulunun** gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.
- (3) Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, **tezin yapıldığı kurum** tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokollü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, **ilgili kurum ve kuruluşun önerisi** ile **enstitü** veya **fakültenin** uygun görüşü üzerine **üniversite yönetim kurulu** tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir
*Tez **danışmanın** önerisi ve **enstitü anabilim dalının** uygun görüşü üzerine **enstitü** veya **fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.**

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Prof. Dr. Tufan Gündüz danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

ÖZET

MAKHATOVA Aruzhan. Tacikistan'da yaşayan Lakaylar, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2025.

Bu çalışmada, Tacikistan'da yaşayan etnik Türk gruplarından biri olan Lakay halkının modern durumu ve tarihsel gelişimi incelenmiştir. Lakaylar, etnik köken bakımından Türk halklarının bir parçasıdır. Dil özellikleri ve folklorik unsurları Kazak-Özbek Türklerinin karışımı gibi durmaktadırlar. Bununla birlikte onların Özbeklere daha yakın olduklarına dair araştırmalar da mevcuttur.

Araştırma konusu olan Lakaylar günümüzde Tacikistan'da yaşamaktadır. Konuşma dilleri Lakay lehçesi (Kıpçak Türkçesi) ve Tacikçedir. Araştırma kapsamında, Lakayların kökenleri ortaya konulmaya çalışılmış ve Tacikistan'ın modern kültürel gelişimine olan etkileri incelenmiştir. Ayrıca, Lakayların yerel nüfusla kaynaşma süreci analiz edilmiş ve özellikle komşu Türk ülkeleri olan Özbekistan, Kazakistan ve Kırgızistan ile ortak özellikleri belirlemeye özel bir önem verilmiştir.

Çalışmada, Lakayların bölgenin toplumsal ve kültürel gelişimine etkilerini tam anlamıyla kavrayabilmek amacıyla, onların günlük yaşam alışkanlıkları, ekonomik faaliyetleri ve kültürel uygulamalarındaki benzerlikler de ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler

Lakay, kabile, Deşt-i Kıpçak, Basmacı, SSCB, Tacikistan, Türkistan.

ABSTRACT

MAKHATOVA Aruzhan. *Lakays living in Tajikistan*, Master's Thesis, Ankara, 2025.

This study examines the current state and historical development of the Lakay people, one of the ethnic Turkic groups living in Tajikistan. The Lakays, in terms of their ethnic origin, are part of the Turkic peoples. Their linguistic features and folkloric elements represent a blend of Kazakh and Uzbek cultures. Additionally, there are studies confirming their closer affinity to the Uzbeks.

The Lakays, who are the subject of this research, currently reside in Tajikistan. Their spoken languages are the Lakay dialect (Kipchak Turkic) and Tajik. Within the scope of the study, an attempt has been made to determine the origins of the Lakays and examine their influence on the modern cultural development of Tajikistan. Furthermore, special attention has been given to the process of their integration with the local population, as well as identifying common characteristics with neighboring Turkic countries—Uzbekistan, Kazakhstan, and Kyrgyzstan.

The study also explores the daily life habits, economic activities, and cultural practices of the Lakays to fully understand their impact on the social and cultural development of the region.

Key Words

Lakay, tribe, Kipchak Steppe, Basmachi, USSR, Tajikistan, Turkestan

Аннотация

МАХАТОВА Аружан. *«Локайцы, живущие в Таджикистане»*, Магистерская Диссертация, Анкара, 2025.

В данном исследовании рассматриваются современное состояние и историческое развитие локайцев — одного из этнических тюркских групп, проживающих в Таджикистане. Локайцы по своему этническому происхождению являются частью тюркских народов. Их языковые особенности и фольклорные элементы представляют собой сочетание казахских и узбекских народов. Также существуют исследования, подтверждающие их большую близость к узбекам.

Локайцы, являющиеся объектом данного исследования, в настоящее время проживают в Таджикистане. Их разговорные языки — локайский диалект (кипчакский тюркский) и таджикский. В рамках исследования предпринята попытка установить происхождение локайцев и изучить их влияние на современное культурное развитие Таджикистана. Кроме того, особое внимание уделено процессу интеграции локайцев с местным населением, а также выявлению общих черт с соседними тюркскими странами — Узбекистаном, Казахстаном и Кыргызстаном.

В исследовании также рассматриваются повседневные бытовые привычки локайцев, их экономическая деятельность и культурные практики с целью полного понимания их влияния на социальное и культурное развитие региона.

Ключевые слова

Локай, родовые племена, Дешт-и-Кыпчак, Басмачи, СССР, Таджикистан, Туркестан.

ÖNSÖZ

Bu tez Türk halklarının kültürel mirasının korunmasının önemine dikkat çekme amacını taşımaktadır. Ne yazık ki bu halkların birçoğu yeterince araştırılmamış olup modern bilimsel ve toplumsal söylemlerde nadiren anılmaktadır. Bundan dolayı Lakaylar konusunun seçilmesi tesadüfi olmamıştır.

Lakaylar üzerine yapılan bu tez çalışmasının yeniliği, mevcut tüm materyallerin analizini içeren ve yazar tarafından gerçekleştirilen özgün araştırmaları kapsayan kapsamlı bir inceleme sunmasıdır. Daha önceki çalışmalardan farklı olarak, bu tezde Lakayların kökeni, tarihsel gelişimi ve modern dünyadaki rolü üzerine kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Araştırma, saha çalışmalarıyla elde edilen yeni verilerle birlikte, Lakayların etnik bir grup olarak daha eksiksiz ve güncel bir tasvirini oluşturmayı mümkün kılan tarihsel, etnografik ve kültürel unsurların analizini de içermektedir.

Bu bağlamda, Lakayların incelenmesi konusunun hala güncel ve daha derinlemesine araştırmalara ihtiyaç duyduğunu belirtmek gerekir. Tarihsel kaynaklarda Lakaylar hakkında sınırlı bilgi bulunmasına rağmen, modern araştırmalar bu benzersiz halk hakkında bütüncül bir anlayışın oluşturulması için bir başlangıç noktası olmalıdır.

Bu çalışmayı yazmak için, kültürü ve gelenekleri derinlemesine incelediğim, bir halk olan Lakaylarla tanışmak üzere Tacikistan'a gittim. Beni karşıladıkları misafirperverlik ve sıcaklık, hafızamda sonsuza kadar yer edecektir. Özellikle, Lakayların kültürü ve gelenekleri hakkında bana büyük bir gurur ve samimiyetle bilgi veren aksakal Huraankulu'a teşekkür etmek istiyorum. Ayrıca Tacikistan'da bizi sıcak bir şekilde karşılayan ve araştırma çalışmamın başarılı bir şekilde yürütülmesine katkı sağlayan herkese teşekkür ederim.

Bunun yanı sıra, Tacikistan'ın zengin tarihini detaylı bir şekilde anlatan müze müdürü Akbal Beye teşekkür etmek istiyorum.

Ayrıca, tüm seyahatlerim boyunca yanımda olan ve bu araştırmayı gerçekleştirmeme yardımcı olan babamın desteğini de unutmamak gerekir. Onun sürekli katılımı ve ilhamı olmasaydı, bu tezin sahip olduğu değer ve önemi elde etmesi mümkün olmazdı.

Bu çalışma, benim için sadece bir bilimsel araştırma değil, aynı zamanda Türkiye'deki meslektaşlarımın yürüttüğü bilimsel çalışmaların gelişimine kişisel bir katkıdır.

Gerçekten umuyorum ki araştırmam bu az bilinen ancak son derece önemli etnik topluluğun daha fazla tanınmasına katkıda bulunacaktır.

Bu tezin ortaya çıkmasında danışmanım Prof. Tufan Gündüz'ün değerli katkıları oldu. Bu vesile ile kendisine teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI.....	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
АННОТАЦИЯ	vi
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
1. LAKAYLAR: TARİH VE ETNOGRAFYA.....	4
1.1. Lakayların Etnik Kökeni.....	4
1.2. Lakayların Tarihsel Sahneye Çıkış.....	8
1.3. Basmacı Hareketi ve İbrahim Bek.....	14
1.4. Enver Paşa ve Lakay İbrahim Bek.....	22
1.5. Lakayların Tacikistan SSC'ye Katılımı	28
2. BÖLÜM: LAKAYLARIN SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYATI.....	39
2.1. Kabile	39
2.2. Hayvancılık	45
2.3. Gelenekler.....	51
2.3.1 Misafirperverlik	51
2.3.2 Hediyeleşme	52
2.3.3 Müjdelik	52
2.3.4 Sünnet Düğünü	52
2.3.5 Düğün	53
2.3.6 Bayram ve Bayramlaşma	54
2.4. Lakayların Dili Ve Folklorik Mirası.....	55
2.4.1 Lakayların Dili	55
2.4.1.1 Diyalekt özellikleri	57
2.4.2 Lakayların Folkloru	58
2.5. Lakay Desenleri ve KIYAFETLER	63

SONUÇ	67
KAYNAKÇA	70
EK 1. HİSSAR BÖLGESİ.....	74
EK 2. LAKAY OVAZI GAZETESİ	74
EK 3. LAKAY NAKIŞI	75
EK 4. ETİK KURUL İZİNİ	76
EK 5. TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU	77
EK 6. TURNİTİN BENZERLİK ENDEKSİ	78

GİRİŞ

Modern dünyada, otantikliği ve geleneksel mirası kitle kültüründe ilgi kaybı yaşarken, araştırmacılar kaybolan etnik grupları koruma ve inceleme konusunda büyük bir zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Bir zamanlar kültürel ve tarihi mirasın şekillenmesinde önemli rol oynamış bu gruplar, yavaş yavaş geniş halk kitlesinin gözünden kaybolmaktadır. Bunlar arasında, İran’da yaşayan Kaşkaylar, Şahsevenler ve Afşarlar; Rusya Federasyonu’ndaki Nogaylar, Başkurtlar ve Tatarlar, Moldova’daki Gagavuzlar ve diğer pek çok halk yer almaktadır ve bu liste sonsuza kadar uzatılabilir. Bu halkların tarihi bir zamanlar kahramanca olaylarla doluydu, ancak günümüzde şu soru ortaya çıkmaktadır: Bugün onların tarihini kim yazıyor? Artık kaybolan etnik gruplara ve onların zengin kültürel geleneklerine kendini adayan araştırmacıları daha az görüyoruz.

Özel bir dikkat gerektiren az sayıda ama kendine has bir halk, Tacikistan’ın uzak bölgelerinde yaşamaktadır. Bu halk, SSCB’nin gürültülü tarihi sayesinde dikkatini çeken, ve kendilerini “Lakay” olarak tanımlayan bir halktır. Etnik kökenleri ve tarihi yolculukları, araştırmacıların ilgisini çekmektedir, çünkü nüfuslarının azlığına rağmen, Lakaylar Türk dünyasında benzersiz bir kültürel olgu teşkil etmektedir. Farklı kaynaklara göre, Lakayların oluşumu VIII. yüzyılda başlamış olsa da, bu dönemde bağımsız bir etnik grup olarak öne çıkmamışlardır. Lakayların başlangıçta, günümüz Kazakistan topraklarında yaşayan daha büyük ve baskın kabilelerin bir parçası olarak var oldukları düşünülmektedir. Lakayların bu bağı, Deşt-i Kıpçak kabileleriyle olan dilsel ve kültürel özelliklerinde görülmekte olup, onları Kazaklar, Kırgızlar, Tatarlar ve diğer Türk halklarına yakınlaştırmaktadır.

Bu tez kapsamında, Lakayların kökeni ve etnik kimliği üzerine çalışmalar yapmış olan B.H. Karmışeva, M.E. Masson, ve diğer araştırmacıların görüşlerinin karşılaştırmalı analizi gerçekleştirilecektir. Lakayların kendi kimliklerini Özbek kabilelerinden biri olarak tanımlamaları meselesi, bu konunun güncelliğini artırmaktadır. Ancak bu çalışmalar, onların kökenine dair daha karmaşık bir tabloya işaret etmektedir. Özellikle, Özbek etnik yapısını oluşturan 92 kabileden büyük bir kısmının Kazak kökenli olduğu,

bu durumun tarihsel göçler ve devlet yapılarının dağılmasıyla bağlantılı olduğu belirtilmektedir.

Lakay kabile adlarının bazıları, Tatar, Türkmen, Kazak ve Kırgız etnik yapılarında benzerlikler göstermektedir. Bu durum, Lakayların diğer Türk halklarıyla olan geniş çaplı ilişkisini doğrulamakta ve onların kabile yapısını etnografların dikkatle incelemesi gereken bir konu haline getirmektedir. Yukarıda adı geçen araştırmacılar, Lakayların Argınlar ve Nogaylarla olan olası bağlantısına da defalarca dikkat çekmişlerdir ki bu da onların kökenine dair daha detaylı bir analizin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Lakayların etnik kökenin izlemek, ayrı bir etnik grup olarak oluşumlarının ana aşamalarını belirlemek ve onların şekillenmesine katkıda bulunan tarihî, kültürel ve dilsel faktörleri analiz etmektir. Lakayların modern Kazakistan topraklarından ayrılıp Tacikistan'a nasıl ve neden geldikleri sorusu, onların etnik kökenini ve kültürel mirasını anlamak için en önemli konulardan biri olarak kalmaktadır. Tarihî verilere göre, Lakayların göçünde önemli bir rol Buhara Emirliği dönemine atfedilmektedir. Tam da bu tarihî bağlamda, Lakayların bugünkü Tacikistan topraklarına, o dönemde Buhara Emirliği'ne dahil olan bölgelere yerleşmesine yol açan ana göç süreçleri gerçekleşmiştir.

Lakaylar'ın incelenmesindeki önemli yönlerden biri, onların yaşadıkları Tacik halkıyla olan etkileşimidir. Uzun süreli komşuluklarına rağmen, Lakaylar kültürlerini, dillerini ve geleneklerini koruyabilmiş, etnik özgünlüklerini yitirmemiştir. Bu tezde, Lakayların kültürel kimliklerini koruma sorunu ve asimilasyon süreçlerine karşı gösterdikleri direniş ele alınmaktadır. Bir diğer önemli konu ise gençliğin mevcut koşullar altında kendilik bilincidir. Ön analizler gösteriyor ki, gençlik, kültürel değerlerin ve geleneklerin bir kuşaktan diğerine aktarılmasında kilit bir rol oynamaktadır. Ancak değişen sosyal ortamda, ulusal kimliğin kaybolma riski devam etmektedir. Lakay gençliği hangi dilde konuşuyor? Atalarının kültürel mirasını ne ölçüde benimsiyorlar? Bu sorular, Lakay etnik grubunun mevcut durumu ve gelecekteki korunma perspektiflerini anlamada önemli bir rol oynamaktadır.

Bu tez, Lakay etnik grubunun araştırılmasına önemli bir katkı sunmakta olup, belki de bu halkı konu alan ve Türkçe olarak yapılmış ilk çalışmalardan biri olacaktır.

Çalışmanın güncelliği, sadece araştırma konusunun benzersizliğiyle değil, aynı zamanda Türk bilim dünyası için pratik önemiyle de bağlantılıdır.

İlk olarak, bu çalışma, Türk etnik gruplarının korunması ve kaybolmasıyla ilgili konularda araştırma yapan bilim insanlarına faydalı olacaktır. Lakaylar, benzersiz bir halk olarak, etno-kültürel süreçlerin gelişimini incelemek için ilginç bir nesne sunmaktadır. Çalışma, araştırmacılara, bireysel etnik grupların kültürel kimliklerini koruyarak nasıl modern zorluklara adapte oldukları hakkında yeni bilgiler sunacaktır.

İkinci olarak, bu tez, Türk kültürünü inceleyen meslektaşlar için ilham kaynağı olabilir.

Üçüncüsü, bu araştırmanın sonuçları, belirli Türk halklarının, örneğin Lakayların, küreselleşme ve kültürel asimilasyon koşullarında köklerini nasıl koruduklarını anlamak için önemli bir kaynak olacaktır. Bu, Türkiye'deki etnografi ve kültürel antropoloji alanındaki araştırmaların teorik altyapısını genişletmeye yardımcı olacak ve bu konuda daha fazla araştırma yapılmasını teşvik edecektir.

1. LAKAYLAR: TARİH VE ETNOGRAFYA

1.1. LAKAYLARIN ETNİK KÖKENİ

Lakaylar, Özbek halkının etnik gruplarından biri olarak kabul edilse de, dilleri, gelenekleri ve kültürel özellikleri bakımından diğer Özbek boylarından önemli ölçüde farklıdır. Özbek halkı 92 boydan oluşmaktadır ve Özbekler arasında Kazak boylarının adlarına da rastlanmaktadır. Bunun nedeni, bazı Kazak boylarının XIV. yüzyılda günümüz Kazak bozkırlarından bu bölgeye göç ettirilmiş olmasıdır (Sultanov, 1982, s. 79). Bu boylar arasında özellikle Kıpçak, Barlas, Nayman ve Kongrat gibi tanınmış boylar öne çıkmaktadır ("Materyalı po istoriyi kyrgyzov i Kyrgyzy", 1973, s. 210).

Bir efsaneye göre, 92 kişi Medine'ye giderek Peygamber Muhammed'in kâfirlere karşı düzenlediği askeri seferlere katılmış ve Şah-ı Merdan tarafından İslam'a davet edilmiştir. Rivayete göre, bu 92 kişiden "ılatiya" olarak da adlandırılan Özbek boyları türemiştir ("Materyalı po istoriyi kyrgyzov i Kyrgyzy", 1973, s. 202). Bu taktirde Lakayların belirtilen özellikleri, dil ve kültürlerindeki farklılıkları da göz önüne alındığında, onların bağımsız bir etnik grup olarak özgün bir tarihsel süreçte oluştuğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte Lakayların, Kıpçak bozkır grubu kabilelerinin bir parçası olarak şekillendiği anlaşılmaktadır. Öyle ki Lakay kültür hayatının Kazak, Kırgız, Nogay, Tatar ve diğer Kıpçak kökenli halkların geleneklerine benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Lakaylar üzerine araştırmalar yapan N. Nazarov, onların Kıpçakların torunları olduğunu ileri sürmektedir (Nazarov, 2022, s. 1). Buna karşılık, saha araştırmaları yapan B.H. Karmışeva, Lakay kabilelerinin etnonimlerinin diğer Özbek kabilelerinin adlarıyla sınırlı ölçüde örtüştüğünü belirtmektedir. (Karmışeva, 1954, s. 21) Bu durum, Lakayların etnik olarak farklı bir gelişim süreci geçirdiğini ve diğer Özbek kabilelerinden nispeten bağımsız olduklarını göstermektedir. "Lakay" etnoniminin kökenine ilişkin farklı hipotezlere de dikkat çekmek gerekmektedir. Bu ismin kökenini açıklayan birkaç farklı görüş bulunmaktadır. Bir kaynağa göre, Lakaylar Nogay boylarından türemiştir. Nogaylardan bir grup ayrıldıktan sonra kendi kimliklerini vurgulamak amacıyla kendilerine "Lakay" adını vermiştir. Kırgız kaynaklarında ise, bu adın "Alakçın" veya "Alakay" boyundan geldiği ileri sürülmektedir.

(Akerov, 2020, s. 52). Bir başka görüş ise, etnonimin kökenini Cengiz Han'ın komutanlarından biri olan ve adı Lakay olarak anılan bir kişiye dayandırmaktadır. Nazarov'un çalışmalarında, Lakayların başlangıçta kendilerini "Kay" boyu olarak adlandırdıkları iddiasına rastlanmaktadır. Yazar, bu görüşünü Ebu Bekir Asayev'in araştırmalarına dayandırmaktadır. Asayev'e göre, "Lakay" etnonimine geçiş, ancak İslamiyet'in kabulünden sonra gerçekleşmiştir (Nazarov, Petek & Dağıstan, 2019, s. 271). Ancak mevcut kaynaklarda bu terimin anlamı ve kökeni hakkında kesin bir doğrulama bulunmamaktadır; dolayısıyla bu konu, daha ileri araştırmalara açık bir mesele olarak kalmaktadır.

Öte yandan Lakay kabile yapıları ile Kazak kabile yapıları arasında nispeten paralellikler olduğu da göze çarpmaktadır. Örneğin 150 Lakay kabilesinden en az 52 tanesinin adı Kazakların Orta ve Küçük Cüz kabile adlarıyla benzerlik göstermektedir. Bu duruma dikkat çeken N.A. Aristov, Tört-Oul ve Süyündük gibi Lakay kabilelerinin Argın kabilesinden geldiğini ileri sürmüştür (Aristov, 1897, ss. 361, 370). G. Habicanova da "Argın Boyunun Tarihi İlişkileri" adlı çalışmasında, N.A. Aristov'a atıf yaparak onun Lakayların, Kazakların efsanevi atası Alaşa'nın torunlarından biri olan Argın'ın soyundan geldiği yönündeki Argın rivayetini aktardığını belirtmektedir.¹ Buna göre, Argın'ın büyük eşi, Meyram adında bir oğul dünyaya getirmiş ve Meyram'ın Kuandık ve Süyündük adını verdiği iki oğlu olmuştur. Bu soyun torunlarından, Argınların en büyük boy birliklerinden biri olan "Beş Meyram" şekillenmiştir. Beş Meyram kabileri ise şunlardır:

- Kuandık (Ağıs, Kalkaman, Borşı, Temeş, Karpık ve Altay alt oymakları)
- Süyündük (Begedik ve onların içinde Kozgan)
- Şegendik (Köksal)
- Bolatkoja (Karakesek, Şubırtpalı, Jalıkpas ve Kambar alt oymakları)
(Qazaq tarihi, 2012, ss. 15-17).

İlginç bir gerçek, Kuandık, Şegendik, Süyündük ve Karakesek gibi bazı boy adlarının Lakayların şeceresinde de yer almasıdır. Ayrıca, N. Aristov'un Büyük Cüz etnonimleri

¹ Argınlar veya Argun, Kazak etnosunun Orta Cüz'ünü oluşturan altı Kazak boyundan (Kongrat, Uak, Kerey, Kıpçak ve Nayman) biri olan kadim bir Türk boyudur. "Argın" etnoniminin kökenine dair farklı görüşler bulunmaktadır. En yaygın hipotezlerden birine göre, "Argın" etnonimi, "arıggun" teriminden türemiştir ve bu ifade "temiz Hunlar" şeklinde yorumlanabilir.

üzerine yaptığı araştırmalarda, Lakaylara benzer 16 isim bulunmuştur, onlardan Sarı, Katagan, Bayşegir, Ayt, Dosalı, Kuşık vb.(Aristov, 1894, s. 428). Bu boy adlarındaki benzerlikler, Lakaylarla Argın birliğine bağlı Kazak boyları arasında olası tarihî ve etnogenezik bağlara işaret etmektedir. Bu tür ortak etnonimler, Türk grupları arasında eski göç hareketlerini ve kültürel temasları yansıtabilir. Özellikle Deşt-i Kıpçak kültürünün etkisiyle Lakaylar, Özbek etnosunun bir parçası olsalar da Kazaklara yakın özellikler taşımaktadır ve bu durum, onların farklı bir tarihî ve kültürel gelişim sürecinden geçtiğini göstermektedir.

Bununla birlikte Kırgız araştırmacılarından O. Karatayev, Lakayların Kazaklardan çok Kırgızlarla benzer özellikler taşıdığına dikkat çekmektedir. Kazak tezlerine karşı çıkan Karatayev, Kırgızlar ve Lakaylar arasında 60'tan fazla benzer boy adının bulunduğunu ileri sürmektedir ki bu husus iki halk (Kırgızlar ve Lakaylar) arasındaki yakın etnogenetik bağın göstergesidir. Hatta Kırgız boyu Munduz'un içinde Lakay adıyla bir oymak yer almaktadır. Bazı kabileler ise şaşırtıcı biçimde aynı isimleri taşımaktadır (Karataev, 1994, s. 16):

Kırgız	Lakay
Karmış (Kıpçak)	Karmış
Kuntuu (Solto)	Kuntuu
Çolok Tuuma (Monoldor)	Kara Tuuma
Sakoo (Kıpçak)	Sakau
Cedigir	Cedigir

Ak Baş (Munduz)	Ak Baş
Karaça (Munduz)	Karaça
Tort Uul (Çekir Sayak)	Tort Uul
Beş Bala (Bağış)	Beş Uul

Araştırmacılar, Lakaylar ve Kataganların bir zamanlar tek bir boy topluluğu olduğunu ya da en azından birbirine yakın yaşayan boylar olduğunu belirtmişlerdir. Kırgız bilim insanları, Lakayların başlangıçta Katagan boyunun bir parçası olduklarını ancak daha sonra ayrılarak bağımsız bir etnik grup haline geldiklerini ifade etmektedir. Aynı dönemde Kataganların Kırgız boylarına dahil oldukları göz önünde bulundurulduğunda, bu iki halk arasındaki etnik ve kültürel bağların benzerliği buradan kaynaklanıyor olabilir (Moldobayev, 1995, ss. 147-150). Bunun ötesinde, Lakaylar ve Kırgızlar arasındaki etnik yakınlık yalnızca boy adlarında ve yer adlarında değil, aynı zamanda maddi kültür ve sözlü halk edebiyatında da izlenebilmektedir. Örneğin, Kırgız araştırmacıların özellikle dikkatini çeken nokta, mitolojik anlatılardaki benzerliklerdir: Lakay efsanelerindeki atalara dair hikâyeler, Kırgızların "sançıra" geleneğiyle, özellikle Tolubay Sınçı figürüyle örtüşmektedir. Kırgız kaynaklarına göre, Tolubay Sınçı, XII. yüzyılda Han Canıbek'in yönetimi döneminde yaşamış tarihî bir şahsiyettir. İnsanların ve hayvanların geçmişini ve geleceğini görme yeteneğiyle geniş bir üne kavuşmuştur (Abdıdayev, 1994, s. 4).

Tolubay Sınçı ile ilgili bilinen hikâyelerden biri, onun han ile olan karşılaşmasını anlatır. Hanın emriyle saraya çağrılan Tolubay, hanın atları arasından en iyi koşu atını seçmesiyle görevlendirilir. Ancak Tolubay, kırk yarası olan zayıf ve bakımsız bir atı işaret ederek, bu atın gelecekte mükemmel bir koşu atı olacağını söyler. Bu seçim, han tarafından şüphayle karşılanır; han, Tolubay'ın kendisiyle alay ettiğini düşünerek öfkeye kapılır ve onun gözlerini kör ettirir. Dikkat çekici olan, bu hikâyenin Lakay

folklorunda da yer almasıdır; bu durum, gelenekler ve kültürel anlatılar arasındaki etkileşimin bir göstergesidir. Ayrıca, Kırgız geleneğinde Kırgız halkının atalarını anlatan bir hikâye olarak kabul edilen "Kırk Kız" efsanesi de Lakay folklorunda yer almaktadır (Abdıldayev, 1994, s. 4). Tüm bu benzerlikler, bu etnik gruplar arasındaki ortak mitolojik bağlamını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, Lakayların kökeninden bahsederken ve Karmışeva'nın sözlerine atıfta bulunarak, Lakayların kan bağına dayalı değil, etnik olarak çok bileşenli bir grup olduğunu söyleyebiliriz (Karmışeva, 1954, s. 19). Çünkü bu açıklama, onların kökenine dair mantıklı bir sıralama sunmaktadır. Lakaylar, Deşt-i Kıpçak boyları ve aşiretlerinden oluşan bir "aşiretler birliği" ya da "boylar birliği" olarak şekillenmiştir. Etnik yapıları, devletlerin siyasi ve etnik oluşumlarının dağılmasıyla tetiklenen uzun birleşme ve ayrışma süreçlerinin bir sonucu olarak oluşmuştur. Lakayların diğer boylarla kademeli göçleri ve karışımları, onların Kırgız, Karluk ve Kıpçak kültürel geleneklerine özgü özelliklere sahip benzersiz bir etnik kimlik geliştirmelerine katkıda bulunmuştur.

Lakayların Şeybani Han'ın (ö. 1510) ordularıyla birlikte Maverâünnehir'e geldikleri tahmin edilmektedir. Bu da onların Özbek boyları ve Deşt-i Kıpçak atalarından miras alınan göçebe kültürle olan tarihi bağlarını doğrulamaktadır. Bu entegrasyon süreci, yerel adetlerin ve kültürel unsurların benimsenmesiyle birlikte gerçekleşmiştir ancak Lakaylar diğer yerel etnik gruplar arasında onları ayırt eden özgünlüklerini korumuşlardır. Böylece, Lakayların etnik evrimi, uzun tarihi etkileşimlerin ve adaptasyonların bir sonucu olarak, onları bölgenin kültürel mirasının benzersiz bir parçası haline getirmiştir.

1.2. LAKAYLARIN TARİHSEL SAHNEYE ÇIKIŞI

Lakayların, Deşt-i Kıpçak boylarının torunları olduğu dikkate alındığında, tarihsel kayıtlarda yer almaları VIII–X. yüzyıllara, Kıpçak etnik gruplarının aktif olarak şekillenmeye ve göç etmeye başladığı döneme tarihlenebilir. Ancak kendi devlet yapılarının olmaması gibi bazı tarihi ve siyasi sebeplerden ötürü büyük göçebe birliklerin çevresinde bulunmaları ve o dönemde devlet ile ilişkilerinin dikkat çekici boyutta olmaması sebebiyle Lakaylar resmi tarihte yer bulamamıştır. Sosyal ve kültürel

süreçlerin, daha büyük olaylar ve figürlerle ilgilenen tarihçiler için dikkat çekmeyen bir seviyede gerçekleşmiş olabileceği düşünülebilir. Bu nedenle, onların etnik gelişimi büyük devlet yapılarının gölgesinde ilerlemiş ve sosyal süreçlere olan katkıları resmi tarih kaydının dışında kalmıştır.

Lakaylardan ilk kez "Lakay" olarak bahsedilen kayıtlar, İngiliz diplomat ve araştırmacı Aleksander Burns'ın kitabında yer almaktadır. 1849 yılında yayımlanan "Buhara'ya Seyahat" adlı eserinde Burns, Lakayları şu şekilde tanımlar: *"Şu anda girdiğimiz ülkenin yakınlarında, hırsızlıklarıyla tanınan bir Özbek boyu olan Lekeyler yaşamaktadır. Bu haydutların, yatakta ölenleri kınayan bir atasözü vardır, çünkü onların inancına göre gerçek bir Lekey, hayatını bir baskınla sona erdirmelidir. Bana, bazen kadınların da kocalarına bu tür seferlerde eşlik ettikleri söylendi; daha büyük bir güvenle ise sadece evlerinin yakınlarından geçen kervanlara saldırdıkları ifade edilmektedir."* (Borns, 1848, s. 366)

Lakaylar, Burns'ın "Klasik bir yer"² olarak tanımladığı Hissar çevresinde yaşamaktaydılar³ (EK. 1). Burns, "Lekey Amazonları"⁴ yanı sıra burada başka bazı boyların da yaşadığını belirtmektedir. Burns'a göre, bu boylar, Makedonyalı İskender'in askerlerinden türemektedirler (Borns, 1848, s. 367)

Benzer bilgilere, D. Logofet'in eserlerinde de rastlanmaktadır. Logofet, İskender'in Maveräünnehir'e doğru yaptığı sefer sırasında, ordusunun Kafırnigan'dan geçişini anlatırken, Kafırnigan Nehri'nin başına yakın bir yerdeki zamanla yıkılmış köprüyü de bahsetmektedir. Bu köprü, bir zamanlar Makedon ordusu için önemli bir geçiş noktasıydı. Efsaneye göre, nehri geçerken İskender bu köprünün bulunduğu yerde pek

² A. Burns'ın Hissar'ı tanımlarken kullandığı "klasik yer" ifadesi, bu bölgenin önemli bir tarihi, kültürel ve politik merkez olarak taşıdığı önemi vurgulamaktadır. Terim, Hissar'ın Orta Asya'nın göçebe ve yerleşik boylarının yaşamını ve etkileşimini anlamak için tipik bir örnek olduğunu belirtmektedir. 19. yüzyıl Avrupalı araştırmacılarının eserlerinde, benzer ifadeler, dönemin oryantalist bakış açısına özgü olarak, bölgelere romantize edilmiş ve egzotik bir imaj kazandırmak amacıyla sıkça kullanılmıştır.

³ Hissar vilayeti, Buhara Emirliği'ne bağlı bir idari ve coğrafi birim olarak varlık göstermekteydi. Bölgesi, günümüz Tacikistan'lı sınırlarında yer almakta olup, emirliğin siyasi ve ekonomik yapısında önemli bir rol oynamaktadır.

⁴ "Lekey Amazonları" ifadesi, İngiliz kaşifi A. Burns'ın eserlerinde geçen ve kadın savaşçılara dair Avrupa'nın algılarını yansıtan edebi bir tanımlamadır. Bu ifade, Lakaylar arasında erkeklerle eşit şekilde askeri harekâtlar veya baskınlara aktif olarak katılan kadınların bulunduğunu ima etmektedir. "Amazonlar" terimi, cesaretleri, özgürlükleri ve bağımsızlıkları ile tanınan kadın savaşçı halklarına dair eski Yunan mitlerine dayanmaktadır. Lakaylar söz konusu olduğunda, bu ifadenin kullanımı, yazarın, boyun savaşçı karakterini ve toplumlarındaki kadınların alışılmadık rolünü vurgulama isteğiyle şekillenmiş olabilir.

çok askerini kaybetmişti. 19 yüzyılda. Kafirnigan Vadisi ve çevresindeki dağlarda, geçmişte Semerkand bölgesinde yer alan Ur-Tübe ve Cizak'tan bu bölgeye göç eden Küçük Orta kabilelerinden biri olan Marqa ve Lakay gibi Özbek boylarının göçebe yaşamaya devam ettikleri de belirtilmektedir (Logofet, 1909, s. 53).

Y.A. Melnikov, Lakayların tarihinin başlangıcını, Doğu Buhara'daki fetihler ve coğrafi dönüşümler bağlamında ele almaktadır. XIII. yüzyılın başında bu bölge, Cengiz Han tarafından ele alınmış ve Büyük Moğol İmparatorluğu'na katılmıştır. Bu durum, yerel boylar arasında, Lakaylar da dahil olmak üzere etnik ve kültürel etkileşimlerin artmasına yol açmıştır. Cengiz Han'ın ölümünden sonra, bu topraklar Timur'un denetimine geçmiş ve Timur, Doğu Buhara boylarını ele alarak, Özbeklerin egemen olduğu yeni bir devlet kurmuştur. Ancak Timur'un ölümünden sonra bu devlet, bağımsız beylikler ve hanlıklar olarak parçalanmıştır. Bu esnada Lakayların da siyasal bir güç olarak belirdiği görülmektedir. Lakay Beyliği⁵, en güçlü ve etkili boy olan Esenkoca⁶ tarafından yönetiliyordu ve her boyun da kendi lideri vardı. Bağımsız bir siyasi oluşum olarak Lakay Beyliği, 1873 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu tarihte Rus İmparatorluğu'nun Buhara Hanlığı'nı ele geçirmesiyle birlikte Rusya'nın etkisi altına girmiştir.

1873 yılında Buhara Emiri Emir Abdulahad Han, aile arasındaki çatışmalara mukavemet göstermek amacıyla Rus Çarı'ndan destek istemek üzere başvurunca (Oruç, 2023), Rus ordusu, Emir'e destek verme bahanesiyle, Amuderya Nehri boyunca ilerleyerek Doğu Buhara'ya girdi. Bu bağlamda, Buhara Emirliği'nin Rus İmparatorluğu ile olan ilişkilerinin aşağıdaki kriterlere dayandığını belirtmek önemlidir:

- Rus İmparatorluğu, Türkistan'ı ele aldıktan sonra Buhara Emirliği'ne bir protektora statüsü tanıdı. Bu, Emirlik'in iç özerkliğini koruduğu, ancak dış politika ve askeri meselelerin Rusya tarafından kontrol edildiği anlamına geliyordu. Seyid Abdulahad

⁵ F.I. Lütko, eserlerinde Lakay Beyliği'nin coğrafi ve doğal özelliklerini ayrıntılı bir şekilde tanımlamaktadır ve bu bölgeyi sert iklim koşulları ve benzersiz konumuyla dağlık bir alan olarak vurgulamaktadır. Lakay bölgesi, Tien-Şan dağ sistemi içinde yer almaktadır. Lakay Beyliği'nde iki büyük nehir akar — Vahş ve Kafirnigan. Bu nehirler, Lakaylar için ekonomik faaliyetlerde önemli bir rol oynamış, özellikle yük taşımacılığı için su yolları olarak kullanılmıştır. Lakay'ın iklimi, yazın sıcak, yağışsız ve kışın yağışlıdır. Yağışlar genellikle Ocak, Şubat ve Mart aylarının ilk yarısında meydana gelir.

⁶ Sözlü geleneklere göre, Lakay boyunun kurucusunun iki oğlu vardı ve bu oğullar, bu etnik birliğin ana soylarının ataları oldular. İsimleri — Esenkoca ve Badragh. Her ikisi de boyun oluşumu ve gelişiminde anahtar figürler olarak kabul edilmekte olup, onların soyundan gelenler, bu toplumun yapısı ve kimliğinin temelini oluştururlar.

Han için Rusya ile iş birliği, dış tehditlerden korunmasını ve yönetiminin istikrarını sağlamasını garantiledi.

- Abdulahad Han, Rusya'nın askeri gücünün Emirlik'inkinden çok daha üstün olduğunu biliyordu. Rusya ile iş birliği, Emirlik'in hem dış hem de iç düşmanlara karşı korunmasını sağladı.
- Abdulahad Han, Rus yetkililerle diplomatik ilişkileri ustalıkla yürüttü. Sık sık St. Petersburg'u ziyaret ederek imparatorluğa bağlılığını ifade etti. Rus yetkililer ise ona bir müttefik olarak saygı gösteriyor ve belirli ayrıcalıklar tanıyordu.

Böylece, 1873'te Buhara, resmi olarak Rus İmparatorluğu'nun himayesine alındı ve Orta Asya'nın Rusya'nın etki alanına entegrasyonu tamamlanarak, bölgedeki Rusya'nın pozisyonları güçlendi. Rus İmparatorluğu için Buhara'nın kontrolü, Hindistan'daki Britanya kolonileriyle daha yakınlaşma arzusundan kaynaklanan stratejik ve ekonomik bir öneme sahipti. Hindistan, dünyanın en zengin bölgelerinden biriydi. Buhara, ayrıca Rusya için pamuk, yün ve özellikle karakul gibi değerli kaynaklar sağlayacak potansiyel bir pazar olarak büyük öneme sahipti. Britanya İmparatorluğu, Hindistan üzerindeki kontrolünü kaybetmekten endişe duyarak, Rusya'nın Orta Asya'daki ilerleyişini dikkatle izledi. Bu durum, Rus hükümetini bölgenin ele alması konusunda temkinli olmaya zorladı. Buhara'nın açık askeri işgali, siyasi karışıklıklara yol açabileceğinden, Rus yetkililer, Buhara'da himaye rejimi kurmayı, siyasi açıdan daha faydalı bir seçenek olarak tercih etti. Bu dönemde Lakaylar, benzersiz statüsünü korumaya devam etti. Emirlerin, Lakayların yaşadıkları bölgelere kendilerine bağlı yöneticiler atama girişimleri başarısız oldu: Emir tarafından atanan Beki Muhamedî ve Sandi, göreve giderken öldürüldü. Bu da Lakayların dış yönetime karşı direnişinin bir sembolü haline geldi. Buna karşılık, Emir politikasını değiştirdi ve merkezi otoriteden fiilen bağımsız olan Esenkoca boyu liderlerinin Lakaylar üzerindeki kontrollerini sürdürmelerine izin vererek, yalnızca emirliğin otoritesini kabul etmelerini sağladı. Diğer boylarda ise geleneksel yönetim yapısı korunmaktaydı ve boy beyleri önemli bir etkiye sahipti. Lakay'ın idari yapısında merkezi otorite gücünü korumakla beraber boy beylerinin ya da yerel idarecilerin idaresine de izin verilmişti. Bu melez yönetim tarzı köylere kadar uzanıyordu. Köyler, yerel etkili kişiler ve dini liderlerden atanan bürokratlarla dolmuştu. Emir tarafından onaylanan bu adaylar, beyliğin temsilcisi olarak görev yaparak, yerel

çıkartlarla emirliğe resmî bağıllık arasında bir denge sağlıyordu. Böylece, Lakaylar, nispeten özerkliğini korumuş ve yerel liderler tarafından yönetilerek, boyun tarihsel ve kültürel özgünlüğünü sürdürmesini sağlamıştır (Mel'kumov, 1960, ss. 153-154).

Buhara'nın bir koloniye dönüştürülmesinin ardından Rus İmparatorluğu, doğal kaynaklarını aktif bir şekilde sömürmeye başladı ve özellikle Batı Buhara'da pamuk, yün, astragan ve diğer ürünlere odaklandı. Batı Buhara'nın neredeyse tamamı pamuk ve pirinç tarlalarına dönüştürülmüş, ayrıca ince yünlü koyunlar için mera olarak kullanılmıştır. Tarım ve hububat üretimi neredeyse tamamen sona ermiş, yalnızca Doğu Buhara'nın dağlık bölgelerinde devam etmiştir (Mel'kumov, 1960, s. 154). Ancak Rus İmparatorluğu, koloni topraklarında üretim tesisleri kurmamış, yalnızca pamuk temizleme fabrikaları inşa etmiştir. Buhara'da üretilen tüm hammaddeler, Rusya'nın sanayi merkezlerine taşınmış ve buradan oldukça yüksek fiyatlarla ithal edilen hazır ürünler bölgeye getirilmiştir.

Buhara Emiri, toprak kaynaklarının önemli bir kısmına sahip olduğundan, pamuk yetiştiriciliği ve ince yünlü koyun yetiştiriciliğinin yüksek kârlılığını göz önünde bulundurarak, toprak kullanımı için yüksek kira bedelleri ve vergiler uygulamıştır. Bu durumu din adamları da takip etmiştir. Bunun sonucunda, en verimli toprakların kiracıları genellikle varlıklı toprak sahipleri olmuş, daha az verimli topraklar ise diğer nüfus kesimlerine verilmiştir. Hammadde satarak gelir elde eden beyler ve din adamları, elde ettikleri gelirlerle Rus sanayi ürünlerini ithal ederek yarı sömürgeleşmenin de en önemli ayağını oluşturmuşlardır. Emir ise özellikle astragan ve pamuk ticaretinde aktif olarak yer almış ve yerel ticaret burjuvazisiyle rekabet etmiştir. Batı Buhara'da oluşan ticaret sermayesi zamanla faaliyetlerini genişletmiştir. Doğu Buhara'ya hazır ürünler ithal ederken, buradan tahıl, yün ve hayvanları ihraç etmiş ve Afganistan ile ticareti geliştirerek oradan tahıl ve hayvan almıştır. Rus hükümeti, yalnızca Rusya ile Buhara arasındaki sınırda değil, aynı zamanda Buhara'nın doğu sınırında Afganistan ile olan ticarete de gümrük vergileri uygulayarak Doğu Buhara'daki ticari faaliyetler üzerinde kontrol sağlamıştır. Bu durum, hem ithalat hem de ihracat ürünlerinde yüksek gümrük vergileri şeklinde kendini göstermiştir. Dış baskılara rağmen, yerel Buhara kapitalizmi kademeli olarak gelişmiştir. Öyle ki, 1913 yılında Buhara'dan Rusya'ya pamuk ihracatı 32 bin ton, astragan ihracatı ise yaklaşık iki milyon adede ulaşmıştır. Buhara'da büyük pamuk ve astragan girişimcilerinden oluşan bir grup oluşmuş ve bunlar arasında "pamuk

baronları" ve "astragan kralları" özel bir yere sahip olmuştur. Ticaret, Doğu Buhara'da da aktif bir şekilde gelişmeye başlamıştır. 1913 yılında Esenkoca boyu liderinin ticari cirosu yaklaşık üç milyon rubleye ulaşmıştır. Bu durum, yerel boyların ticari faaliyetlere derin bir şekilde dahil olduğunu ve bölgenin ekonomik sistemine entegrasyonunu göstermektedir (İlyutko, 1927, s. 49).

Ancak geniş halk kitleleri bu yenilikleri kabul etmedi, huzursuzluklar başladı ve hoşnutsuzluk arttı. Özellikle Doğu Buhara'da mevcut düzene karşı yerel halkın protestoları giderek daha sık ifade edilmeye başlandı. Siyasi gerilim, 1917 yılında Rus İmparatorluğu'nda meydana gelen devrimci çalkantılarla zirveye ulaştı. Bu olaylar, devrimci fikirlerin Orta Asya'da da yayılmasına yol açtı. Bir ayaklanma olasılığı ve bölge üzerindeki kontrolünü kaybetme korkusuyla Buhara Emiri, durumunun zayıflığını fark ederek tahttan çekilme kararı aldı ve Afganistan'a kaçarak ülkeyi siyasi bir boşluk ve istikrarsızlık içinde bıraktı (İlyutko, 1927, s. 49). Sosyal ve ekonomik çelişkilerin yanı sıra komşu Rusya'daki devrimci değişimlerin etkisiyle Buhara'da Basmacı hareketi doğdu. Bu hareket, başlangıçta yerel halkın sömürge politikalarına ve ağır vergilere karşı kendiliğinden gelişen silahlı isyanlarını temsil ediyordu. Ancak kısa sürede bu hareket, organize bir anti-sömürge mücadelesine dönüştü. Hareketin katılımcıları olan ve "Basmacı" olarak adlandırılan kişiler, bölgeyi yabancı müdahalelerden kurtarmayı ve bağımsızlığı yeniden tesis etmeyi amaçladılar. Aynı zamanda geleneksel yaşam tarzını korumak için mücadele ettiler. Bu şekilde, 1917 yılı olayları sadece Rus İmparatorluğu'nda değişimlere yol açmakla kalmadı, aynı zamanda Buhara'da kısa sürede bölgenin büyük bir kısmını etkisi altına alan geniş çaplı direniş hareketlerine zemin hazırladı. Bu bağlamda, Lakaylar özel bir yer tutmuştur. Çünkü Lakaylar yalnızca basmacı hareketi çerçevesinde Sovyet karşıtı direnişe aktif olarak katılmakla kalmamış, aynı zamanda bölgedeki mücadelenin stratejisini ve karakterini belirleyen temel güçlerden biri haline gelmiştir.

Araştırmacı Nurettin Hatunoğlu'nun A. Velişev'e dayandırdığı değerlendirmesine göre, Lakay bölgesi en şiddetli direnişin merkezi haline gelmiştir: *"Basmacılığın en alevli ocağı Hisar Vadisi, yani aslında Lakayların yaşadığı bölge idi."* (Hatunoğlu, 2022, s. 537)

1.3. BASMACI HAREKETİ VE İBRAHİM BEK

Rus araştırmacıların eserlerinde "Basmacılık" terimi, Türkçe "basmak" kelimesinden türeyerek "saldırmak" veya "baskın yapmak" anlamında kullanılmıştır. Türkistan'da Basmacı, meslek olarak ticaret kervanlarına saldırılmayı ve köylere baskın yapmayı seçen kişilere denirdi. Ancak milli kurtuluş hareketinin başlamasıyla bu terim farklı bir anlam kazanmıştır. (Polyakov, 1976, s.3)

Basmacı hareketinin nedenleri siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel faktörler olarak ayrılabilir. Bu faktörler, Orta Asya halkının geniş kesimlerini etkileyerek Sovyet iktidarına karşı güçlü bir direnişin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır:

- Milliyetçi eğilimlere sahip Türk aydınlarının faaliyetleri; özellikle 1917 sonrası bağımsızlık çağrıları ve milli kurtuluş fikirlerinin halk arasında yayılması, egemenlik ve kendi kaderini tayin etme mücadelesine zemin hazırlamıştır.
- Sovyet rejiminin Orta Asya'da uyguladığı sınıf ayrımı gözetmeyen ve eşit görülmemiş bir vahşilikteki anti-milli şiddeti, Sovyet karşıtı düşmanlığı artırmıştır.
- Taşkent Sovyeti'nin, Hokand'da ilan edilen "Türkistan Milli Hükümeti"ne karşı düşmanca tavrı ve bu hükümetin Şubat 1918'de zorla ortadan kaldırılması, yerel halkın özerklik arzusunun göz ardı edilmesini simgelemiştir.
- Yerel halka karşı yapılan katliamlar ve soykırımlar gibi sert ve barbarca baskılar.
- Sovyet iktidarının İslam kimliğini ve manevi kültürü bastırma girişimlerine tepki olarak Müslüman halkın kendini savunma şeklinde tepkiler geliştirmesi.
- Türkistan'ı etkisi altına alan ekonomik kriz ve kaynak yetersizliği, halkın günlük yaşamını zorlaştırmış ve yönetime karşı olumsuz duygulara yol açmıştır.
- Pamuk üretimindeki düşüş ve tarımın genel olarak kötüleşmesi, kırsal kesimdeki halkı geçim kaynaklarından mahrum bırakmıştır.
- Müslümanlara yönelik yapılan mülkiyet el koymaları ve baskıcı önlemler, adaletsizlik hissi yaratarak direniş isteğini artırmıştır.

- Türkistan'daki Beyazlar ve Kızıllar arasındaki savaş, bölgeyi istikrarsızlaştırmış ve halk için ek zorluklar yaratmıştır.
- Özellikle Fergana ve Semerkand bölgelerinde yerel halka karşı artan cezalandırıcı politikalar, memnuniyetsizliğin artmasına ve direnişin aktif hale gelmesine neden olmuştur.
- Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın müttefiki olarak etkisi, dünya savaşı koşullarında yerel halk arasında Rus karşıtı duyguları güçlendirmiştir.
- Rusya'nın sömürgecilik politikaları ve yerel halkın Rus yerleşimciler tarafından alınan toprakları geri alma çabaları.
- Rus sanayi ürünleriyle rekabetin yerel ekonomiyi yıkıma uğratması, yerel üreticilerin gelirlerini azaltarak protestolara neden olmuştur.
- 1916'da yerel göçebe halkın isyanlarının, ağır baskılara rağmen tamamen bastırılmaması, Sovyet politikalarının etkisizliğini göstermiş ve direniş arzusunu artırmıştır.
- Birinci Dünya Savaşı'nın sosyal sonuçları ve yaşam koşullarının kötüleşmesi, Rus yönetimine karşı hoşnutsuzluk yaratarak yerel halkı protestoya teşvik etmiştir (Lageard, 1987).

Bu faktörler birbirini karşılıklı olarak güçlendirmiş ve sonuçta "Basmaçılar" hareketinin, Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesi ve kültürel kimliğini koruma amacı güden güçlü bir özgürlük hareketi olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Böylece, aşağıdaki şiirin sloganıyla, Rus İmparatorluğu'na bağlılık sonrası karşılaştıkları acıları anlatan Türkistan halklarının yaşadığı zorluklar aktarılmaktadır. Bu satırlar, sadece vatan topraklarının kaybının acısını değil, aynı zamanda Türkistan halklarının bağımsızlıkları için mücadele etme kararlılığını da yansıtmaktadır:

"Türkistan'a giren Ruslar bu yeşeren diyarı yıktılar.

Topraklarımızı harabeye çevirdiler.

Bugün ise hayatlarımızı feda ederek,

Ruslarla savaşıyoruz." (Le Mouvement, 1927, ss. 21-22)

O sırada, Basmacılık hareketi Lâkaylar arasında da kendine özgü bir biçim kazanıyordu. Basmacı hareketinin en parlak ve önemli liderlerinden biri olan İbrahim Bek'in faaliyetleri dikkat çekici boyuttaydı. Lâkay temsilcisi olan İbrahim Bek, Esenkoca boyuna mensuptu ve Basmacı hareketinde kilit bir rol oynadı. Mevcut tarihsel verilere göre, İbrahim Bek, Koktaş köyünde doğmuş ve Esenkoca soyundan geliyordu. Ailesinde 11 kardeşi vardı. Evliydi, ilk iki eşi çocuksuzdu. Üçüncü eşi (1921'den itibaren), Lâkay lideri Abdulkayyum Parvonacı'nın kızı Bibihatice idi (Daudi, 2019, ss. 52, 53). İbrahim Bek, Özbekistan ve Tacikistan'da tanınmış bir Basmacı lideri oldu ve faaliyetleri boyunca Sovyet iktidarına karşı birçok direniş grubunu birleştirmeyi başardı. Liderliği yalnızca askeri cesaretiyle değil, aynı zamanda direnişi organize etme konusundaki stratejik yaklaşımıyla da dikkat çekiyordu. Bu durum, onu XX. yüzyılın başında bu bölgelerin bağımsızlık mücadelesinin kilit figürlerinden biri haline getirdi.

F.İ. Lütko, eserlerinde Afganistan'da bulunan Buhara emiri ve onun faaliyetlerini detaylı bir şekilde anlatır. Buhara'dan altın şeklinde taşınan kaynaklar ve büyük beyler, memurlar ve din adamları tarafından sağlanan mali destekle emir, İngiltere'den aktif olarak silah ve mühimmat satın alıyordu. Aynı dönemde, Sovyet yönetimine sızmış karşı-devrimci unsurlar, işçiler arasında hoşnutsuzluk yaratıyor, merkezden gelen emirleri sabote ediyor ve yeni kurulan Buhara milislerinde liderlik pozisyonlarını işgal ederek karşı-devrimci güçleri kendilerine çekiyorlardı. Böylece, Basmacı hareketinin kadro yapısının temelleri atılıyordu. Daha önce bahsedilen ünlü Basmacı lider İbrahim Bek, emirin planlarını gerçekleştirmede onun en önemli destekçisi oldu. Emir'i, Afgan sınırına kadar uğurlayan İbrahim Bek, sınır bölgesinde kalarak Emir'in sağladığı silah ve mühimmatı teslim alıyor ve Sovyet iktidarına karşı olan herkesi etrafında topluyordu. Karşı-devrimciler, Kızıl Ordu'nun son birliklerinin Doğu Buhara'dan çekilmesi anında bir ayaklanma çıkarmayı planlıyordu. Bu döneme gelindiğinde, İbrahim Bek, Vahş Nehri'nin sol kıyısında toplamda 1.000 kişiye ulaşan birkaç grup organize etmeyi başarmıştı. Bu gruplar, İbrahim Bek'in akrabası ve emirin destekçisi olan Tugay-Sarı Toksoba'nın komutasındaydı (İlyutko, 1929, s. 55).

İbrahim Bek'in en sağlam ve güvenilir destekçileri, Lâkay'ın en kalabalık aşiretleri olan Esenkoca ve Badrağlılar olmaya devam ediyordu. Bu aşiretler, emirlik döneminde ayrıcalıklı bir konuma sahipti ve Lâkay'da önde gelen pozisyonları işgal ediyordu. Esenkoca aşiretinin lideri ve emirin döneminde Lâkay yöneticiliği yapan Abdul-Raşidi,

eski nüfuzunu yeniden kazanmayı amaçlıyordu. Bu hedef doğrultusunda, Basmacı birliklerinden birinin liderliğini üstlendi. Badrağlılar aşiretine ait birlik, aşiretin 70 yaşındaki lideri Ali-Oksoba'nın komutasındaydı ve o, aşiret mensupları arasında büyük bir otoriteye sahipti (İlyutko, 1929, s. 63).

Kış mevsiminin başlangıcında, Kızıl Ordu'nun komutanlığı Lâkay'da Basmacı hareketini hemen bastırma imkânına sahip değildi. Kaynaklarda belirtildiği üzere, sert kış şartları ve kesintisiz yağışlar, hareketliliği ve askeri operasyonları ciddi şekilde zorlaştırıyordu (Dosumov et al., 1970, s. 333). Ayrıca, Basmacıların sayısı Kızıl Ordu askerlerinden belirgin şekilde fazlaydı, bu da bölgede Basmacılara üstünlük sağlıyordu. Bu durum, İbrahim Bek ve destekçilerinin saflarını güçlendirmesine, Kızıl Ordu'nun varlığından kurtularak Lâkay topraklarında geçici bir süre kontrolü ellerinde tutmasına olanak tanıdı.

15 Eylül 1921'de, İbrahim Bek'in birlikleri aktif askeri operasyonlara başladı ve Sovyet garnizonlarına saldırı düzenledi. 23 Eylül'e gelindiğinde, Basmacıların ana kuvvetleri Duşanbe'yi kuşatmıştı. 1921 yılı Ekim ayının ortalarında, Doğu Buhara'da Faizabad, Kulyab, Garm, Kurgan-Tübe, Kafirnigan, Hissar ve Karategin bölgeleri Basmacıların kontrolüne geçti. Bu başarılarda, Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti devlet aygıtında üst düzey pozisyonlara yerleşen Türkçülerin de desteği de etkili oldu (Polyakov, 1976, s. 101).

Ekim 1922'de, Kızıl Ordu İbrahim Bek'in güçlerine karşı birkaç önemli zafer kazandı. Buna rağmen, İbrahim Bek tamamen yenilmekten kurtularak dağlara çekildi ve daha sonraki direnişler için savaşmaya hazır birliklerini korudu. Doğu Buhara'da Basmacıların ana güçlerinin yenilgiye uğraması, geriye kalan bazı birliklerin Afganistan'a kaçmasına yol açtı. Ancak geçici başarısızlıklara rağmen, İbrahim Bek Buhara'yı Sovyet iktidarından kurtarma idealine bağlı kaldı. Ek destek almak amacıyla, İbrahim Bek, eski Buhara emiri Seyid Alim Han'a ve etkili Afgan liderlere bir mektup gönderdi. Bu mektupta, birçok direniş grubunun Afgan topraklarına sığındığını ve kalan birliklerle mücadeleyi sürdürmenin zorluklarını itiraf ederek yardım talebinde bulundu. Seyid Alim Han, bu mektuba cevaben, İbrahim Bek'i Doğu Buhara'daki Basmacı hareketin lideri ve kendi vekili olarak atadı. Gerekli desteği sağlayacağına söz verdi ve

İbrahim Bek'ten destek gelene kadar mevzilerini korumasını istedi (Polyakov, 1976, s. 103).

Tecrübeli bir taktisyen olan İbrahim Bek, Sovyet kuvvetleriyle doğrudan çatışmalardan kaçınıyor, güçlerini ulaşılması zor dağlık ve çöl bölgelerinde topluyordu. Silah ve mühimmatın önemli bir kısmı yurt dışından temin ediliyor ve yabancı savaşçılar da çekiliyordu. Ancak Sovyet sınır güvenlik birimleri bu süreci büyük ölçüde zorlaştırıyordu; pek çok destek ya sınırda yok ediliyor ya da ele geçiriliyordu.

Bu dönemde İbrahim Bek, Enver Paşa'nın şehit olmasından sonra yerine gelen ve dağılmış olan orduyu toparlamaya çalışan Osmanlı/Türk komutanlardan Selim Paşa'nın desteğini aldı (Lunin, 1984). Selim Paşa'nın gelişi, Kızıl Ordu için önemli bir olay oldu. Basmacı hareketinin yerel halk arasında artan popülaritesini ve etkisini gören Sovyet yönetimi, bu hareketi bastırma çabalarını yoğunlaştırdı. Bu amaçla, Lâkay bölgesine 1. Türkistan Süvari Özel Tugayı da dahil olmak üzere ek kuvvetler gönderildi. Selim Paşa, Hissar Vadisi'ne geçerek İbrahim Bek ile birleşti. İkili, stratejik bir plan hazırladı. Bu plana göre, iki büyük grup halinde askeri operasyonlar yürütülecekti: Selim Paşa, 4 bin kişilik bir birlikle Buhara'ya doğru ilerlerken, İbrahim Bek 2 bin kişilik bir birlikle Lâkay'da kalarak Selim Paşa'nın arkasını koruyacak ve Duşanbe'yi ele geçirmeye çalışacaktı. Kızıl Ordu ile Selim Paşa'nın birlikleri arasındaki ilk çatışma 11 Mart 1923'te başladı ve yaklaşık üç gün sürdü. Yoğun çatışmalar sonucunda Selim Paşa'nın ana kuvvetleri yenilgiye uğradı ve Kelif'e çekilmek zorunda kaldı. Ancak burada da Kızıl Ordu'nun saldırısına maruz kalan Selim Paşa, tekrar Hissar Vadisi'ne dönmek zorunda kaldı. Selim Paşa, İbrahim Bek ile birleşerek 15 bin kişilik bir ordu topladı ve yeni bir saldırı başlattı. Ancak beklenmedik bir şekilde Kızıl Ordu'nun üstün kuvvetleri güçlü bir karşı saldırı düzenledi. Bu saldırıda, yaklaşık 12 bin Basmacı mevzilerini terk etmek zorunda kaldı ve köylerine geri döndü. İbrahim Bek, Lâkay'da küçük bir birliği geride bırakarak 350 kişilik kuvvetiyle Vahş Nehri'nin sol yakasına çekildi (Polyakov, 1976, s. 103).

Bu yenilginin sebepleri arasında yalnızca taktiksel hatalar değil, aynı zamanda Basmacı liderleri arasında artan iç mücadeleler de yer aldı. İbrahim Bek ve Selim Paşa gibi liderler arasındaki anlaşmazlıklar ve rekabet, birleşik güçlerin zayıflamasına neden oldu. Her lider komutayı elinde tutmaya çalışırken, bu durum düzensizliğe yol açtı.

Selim Paşa'nın Sovyet yönetimine karşı mücadelesini sürdürme çabaları, sınırlı kaynaklar ve yetersiz askeri destek nedeniyle başarısız oldu. Durum, bazı Basmacı birliklerinin Selim Paşa'ya itaat etmeyi reddetmesiyle daha da kötüleşti. Sonunda, 15 Temmuz 1923'te, birkaç başarısız çatışmadan sonra Selim Paşa, korumaları eşliğinde Amuderya Nehri'ni geçerek Afganistan'a döndü. Bu geri çekilmeyi ve savaşın sona erdiğini kabul etti (Polyakov, 1976, s. 107).

O sırada Lâkay Beyliği'ndeki durum giderek daha karmaşık hale geliyordu. Kızıl Ordu'nun gelmesi ve Basmacı hareketinin güçlenmesi, halkın büyük bir kısmının güneydeki güvenli bölgelere göç etmesine yol açtı. Birçok kişi, özellikle Balcuvan bölgesine yerleşti, bazıları ise Afganistan, İran, Suudi Arabistan ve Türkiye'ye göç etti. İbrahim Bek, yerel nüfusun ve savaşılabilecek taraftarlarının azalmasını derinden hissediyordu: Lâkaylar'da neredeyse hiç savaş birliği kalmamıştı ve pozisyonlarını korumak için yeterli gücü yoktu. Bu durumda, İbrahim Bek, kalanları moral açısından desteklemek için onlara yiyecek ve giysi temin etmeye çalışıyordu. Böylece onların desteğini kaybetmemek ve Basmacı hareketine olan inançlarını korumak istiyordu. Ancak 1923 yılı sonlarına gelindiğinde, Basmacıların pozisyonları Doğu Buhara'da ciddi şekilde zayıflamıştı. Eylül ile Aralık ayları arasında Sovyet birlikleri yaklaşık 2.000 savaşçıyı öldürüp esir almayı başarmıştı. Bu gelişme bölgedeki Basmacı hareketine büyük bir darbe vurdu (Polyakov, 1976, s. 108).

Sürgünde bulunan eski Buhara Emirliği hükümdarı, Basmacı hareketini desteklemek ve güçlendirmek için tüm çabalarını gösteriyordu, özellikle de İbrahim Bek'in isyancılar üzerindeki kontrolünü koruyarak onların moralini yüksek tutmayı hedefliyordu. 1924 yılında hem yurt dışı hem de içi muhalif güçlerin faaliyetleri sayesinde Basmacı hareketi Doğu Buhara'da yeniden canlanmıştı. İbrahim Bek, bu dönemde Vahş Nehri'nin sol kıyısındaki Lâkay bölgesindeydi ve burada, Doğu Buhara'daki neredeyse tüm komutanlar dahil olmak üzere 1000 savaşçı topladı. İbrahim Bek, Basmacılar arasında örgütlenmeyi ve disiplini artırmak için çaba harcıyordu. Kişisel kadro, atlar, silahlar, mühimmat ve donanımların kaydını tutma önlemleri alındı, ayrıca sadakat veya disiplin eksikliği gösteren Basmacılara karşı özel "ceza" birlikleri oluşturuldu. Aynı zamanda, küçük komutanlar daha büyük komutanlara bağlı olacak şekilde sıkı bir hiyerarşi kuruldu, bu da sert bir yönetim yapısının kurulmasını sağladı. Buna ek olarak,

eski Buhara emirliği memurları ve din adamlarının yer aldığı bir istihbarat ağı oluşturuldu ve bu ađ, istihbarat bilgisi toplamakta önemli bir rol oynadı.

Bu canlanma, 1923 yılı sonunda, Aralık ayında, Doğu Buhara'ya üç büyük Basmacı grubunun gelmesiyle başladı. Bu gelişme, İbrahim Bek'e Doğu Buhara'da ve özellikle Hissar ve Lâkay bölgelerinde tüm dağınık güçleri birleştirme fırsatı sundu. 1924 başlarında, İbrahim Bek'in birlikleri iyi silahlanmıştı ve örgütlenme kapasitesini göstermişti; bu da onlara başarı şansı sağlıyordu (Polyakov, 1976, s. 108). Ancak, Kızıl Ordu'nun halk arasında aktif propagandası, Basmacılığın zorlayıcı doğasını vurgulamak ve Sovyet yönetiminin sunduğu güvenlik ve istikrar vaatleri, birçok kişinin Sovyet tarafına geçmesine neden oldu. Sovyet hükümetinin propagandası, Basmacıların etkisini zayıflatıyordu. Sonuç olarak, askeri başarılarına ve Doğu Buhara'daki bölgelerde kontrolü güçlendirme çabalarına rağmen, İbrahim Bek'in liderliğindeki Basmacı hareketinin birleşmesi yeniden tehdit altına girdi ve istenen sonuca ulaşamadı.

1929 yılı, Doğu Buhara topraklarında Basmacı hareketinin son patlamasının yaşandığı dönem oldu. Bu yılın Mart ayında, mevcut Tacikistan ve Afganistan sınırlarında, İbrahim Bek'in komutasındaki yaklaşık 600 iyi silahlanmış Basmacıdan oluşan birlikler toplandı. İbrahim Bek, halk arasında aktif bir şekilde Sovyet karşıtı propaganda yürüten dini liderler ve eski Buhara emiri tarafından destekleniyordu (İlyutko, 1929, s. 153). Bu kişiler, "Buhara'yı kafirlerden kurtarmak" için halkı mücadeleye çağırıyordu. Dini liderler, mücadeleye destek verecek olanlara tüm günahlarının affedileceğini ve ölenlere şehitlik ve azizlik statüsü verileceğini vaat ediyordu. Bu tür vaatler, halkı savaşa mobilize etmeyi amaçlıyor ve duygusal bir etki yaratarak Basmacı hareketini geçici olarak güçlendiriyordu.

1931 yılının baharında İbrahim Bek, kendi birliklerinin ana güçlerini toplayarak Doğu Buhara topraklarına büyük ölçekli bir saldırı başlattı (İlyutko, 1929, ss. 153-156). Hedefi, pozisyonlarını güçlendirmek ve halkın desteğini geri kazanmaktı. Ancak bu girişim, büyük bir yenilgiyle sonuçlandı: Basmacıların savaş gücü önemli ölçüde azalmıştı, çünkü halkın büyük bir kısmı Basmacı hareketine olan inancını kaybetmiş ve Sovyet yönetiminin meşruiyetini kabul etmişti. Sovyet hükümetini, istikrar ve düzenin garantisi olarak görüyordu. Yerel halkın kitlesel desteğinin yokluğu, Basmacıların pozisyonlarını zayıflattı ve onları Sovyet ordularına karşı savunmasız hale getirdi. Bu

yenilgiye rağmen, İbrahim Bek, güçlerini pekiştirme ve Lâkaylar arasındaki etkisini sürdürme çabalarına devam etti. Birliklerine yiyecek sağlamak amacıyla çeşitli girişimlerde bulundu ve bazı yerel halk gruplarına yardım göndererek güvenlerini kazanmaya çalıştı. Ancak bu çabalar da boşa çıktı; Lâkaylar'ın çoğu sakini sonunda Sovyet yönetiminin tarafına geçerek Basmacılar karşı aktif destek vermeye başladı. İbrahim Bek ve destekçilerine karşı yapılan bu eylemler, kendilerini savunma birlikleri ve gönüllü grupları oluşturan yerel halk tarafından güçlü bir şekilde karşılık buldu. Savunma birliklerinin kurulması ve halkın büyük kısmının Sovyet hükümetinin tarafına geçmesi, bölgedeki Basmacıların etkisini zayıflatan kilit faktörler oldu. Bu toplumsal değişim ve halkın kendi kendini organize etmesi, Basmacı hareketinin nihai çöküşünde önemli bir rol oynadı. Artan Sovyet baskısı ile halk desteğini kaybeden İbrahim Bek, Doğu Buhara'yı terk etmek ve Afganistan'a kaçmak zorunda kaldı.

Orta Asya'nın Sovyetleştirilmesine karşı bir tepki olarak ortaya çıkan ve bağımsızlık için silahlı mücadele girişimi olan Basmacı hareketi, 1934'lerin başlarına gelindiğinde tamamen sona erdi (İrkayev, 1985). Yerel halkın desteğini kaybetmesi ve Sovyet güçlerine karşı koyma yeteneğini yitirmesi, hareketin çöküşüne yol açtı. İbrahim Bek'in Sovyet topraklarını terk etmesi, Basmacılığın sona erdiğinin sembolü oldu; çünkü bu hareket, Sovyet yönetiminden Türkistan'ı özgürleştirme amacına ulaşamamıştı.

İbrahim Bek ile diğer basmacı grupları arasındaki anlaşmazlıkların olmaması ve Türk liderleriyle daha verimli bir işbirliği yapılması durumunda başarılı bir sonucun elde edilebileceği söylenebilir. Basmacı ordusu, büyük ölçüde göçebe halklardan oluşuyordu ve savaşlarını genellikle akınlarla yapıyordu. Yabancı unsurlara karşı bir kabul gösterme eğiliminde değillerdi, bu da onların topraklarından geçen herkese karşı şüphecilik ve temkinlilik göstermelerine neden oluyordu. Bu sırada Türk ordusu ise modernleşme ve yapılandırma açısından önemli avantajlara sahipti. Basmacı grubunun Türk ordusundan farklılıkları şu kriterler üzerinden değerlendirilebilir:

- Türk ordusu, yüksek nitelikli subaylara ve deneyimli askerlere sahipti. Özellikle Enver Paşa, I. Dünya Savaşı ve diğer askeri çatışmalardan geçmiş deneyimli bir askeri komutandı.
- Türk ordusu iyi organize edilmişti ve net bir komuta hiyerarşisine sahipti. Bu da operasyonların etkili bir şekilde planlanmasını ve büyük kuvvetlerin yönetilmesini

sağlıyordu. Buna karşın, basmacı çoğunlukla muhalif birlikler olarak hareket ediyor, organizasyon eksiklikleri ve kabileler arasındaki düşmanlıklar nedeniyle dağınık ve zayıf bir yapı sergiliyorlardı.

- Türk komutanları, özellikle Enver Paşa, strateji ve manevra kullanarak iyi geliştirilmiş taktikler uyguluyorlardı. Basmacı liderleri ise genellikle uzun süreli bir savaş yürütüyor, sık sık "yakala ve kaç" prensibiyle hareket ediyorlardı.

1.4. ENVER PAŞA VE LAKAY İBRAHİM BEK

Tarihsel kaynaklara göre, Enver Paşa, I. Dünya Savaşı yıllarında kariyerine başlamış olan önde gelen bir Osmanlı askerî ve siyaset adamıdır (Civgin ve Senem, 2023, s. 129). Onun Türkistan'a gelişi, hem yerel halk hem de Sovyet yönetimine karşı mücadele eden ulusal kurtuluş hareketi için büyük bir sembolik anlam taşıyordu. Enver Paşa, bu misyonda yalnızca askeri bir görev değil, aynı zamanda tarihî bir miras bırakma, adalet ve özgürlüğe olan inancı pekiştirme fırsatı gördü. Afganistan'a gitme şansı olmasına rağmen, Türkistan'ın ulusal kurtuluş mücadelesine katılma fırsatını kaybetmek istemedi. Paşa, Türkistan'ı Sovyet bağımlılığından kurtarmak için hayatını feda etmeye kararlıydı.

Zeki Validi'nin eserlerinde, Enver Paşa'nın yüksek bir amaca kendini adama istekliliğini ve inançlarını açıkça yansıtan sözleri alıntı yapılır: *"Doğu Buhara'ya gitmeye karar verdim. Kazanırsak kahraman olarak kabul ediliriz, kaybedersek şehit oluruz."* (Zeki Validi Togan, 1998, s. 79). Bu sözler yalnızca onun kişisel motivasyonunu değil, aynı zamanda harekete katılanların genel ruh halini de vurgular; özgürlükleri için sonuna kadar savaşmaya hazır olduklarını gösterir. En değerli anılardan biri, Enver Paşa'nın yardımcılarından Muhittin Bey'in anılarıdır. Bu anılar, 25 Kasım 1923 tarihinde İstanbul'a döndükten sonra "Vakit" gazetesinde yayımlandı. Makalesinde, Buhara'dan ayrılmadan önce Enver Paşa'nın söylediği şu sözleri aktarmaktadır: *"Doğru ölümden korkarak, kendini köpek gibi bir yaşam sürmeye mahkûm edersin. Eğer bu işe girişmezsek, geçmiş ve gelecek nesillerin laneti çok ağır olacaktır. Belki de kurtuluş yollarını ararken öleceğiz ama bu, sonraki nesillere özgür ve mutlu bir yaşam için yol açacaktır"* (Zeki Validi Togan, 1998, s. 79). Bu sözler, Enver Paşa'nın ulusal kurtuluş hareketinin ideallerine olan derin inancını gösterir. Onun kararlılığı ve özgürlük uğruna

hayatını feda etme isteği, yoldaşlarını cesaretlendirdi ve bağımsızlık ideallerine olan kişisel sadakatinin bir örneği olarak tarihe geçti.

Enver Paşa'nın Türkistan'daki millî kurtuluş hareketine katılımı, eski Buhara Emiri Seyyid Alim Han'a yazdığı bir mektupla başladı. Enver Paşa, emire gönderdiği bu mektupta, iki ay içinde Buhara'nın tamamında Sovyet iktidarını yok edebileceğine olan inancını dile getirdi. Enver Paşa'nın kararlılığına ve otoritesine güvenen emir, ona büyük umutlar bağlayarak tüm askerî güçlerin başkomutanı olarak atadı. Bu görevi kabul eden Enver Paşa, misyonunun meşruiyetini ve manevi önemini vurgulamaya çalıştı. Müslüman yöneticilerin geleneklerine uygun olarak⁷, üzerinde "*İslam'ın tüm ordularının başkomutanı, Halife'nin damadı ve Muhammed'in vekili*" yazılı büyük bir gümüş mühür sipariş etti. Bu semboller, yerel halk ve hareketin katılımcıları nezdindeki otoritesini güçlendirmek ve mücadelenin dinî ve ahlaki karakterini vurgulamak amacıyla kullanıldı.

Enver Paşa'nın Basmacılar arasında görünmesi ve hareketin liderliğini üstlenme çabaları, yerel liderler arasında karmaşık tepkilere yol açtı. Bazı komutanlar, onun eylemlerini kendi nüfuzlarına tehdit olarak görerek temkinli davrandı. Bu komutanlardan biri, daha önce Basmacı hareketinde liderlik iddiasında bulunmuş olan Lakay İbrahim Bek'ti. Bu rekabet, 1 Aralık 1921'de şiddetlendi. Enver Paşa'yı takip edenler, kendisi ve en yakın destekçisi Hacı Sami dışında silahlarını bırakmak zorunda kaldı; yalnızca ikisine tabancalarını tutmalarına izin verildi. Fiilen Enver Paşa, İbrahim Bek'in esiri durumuna düştü. İbrahim Bek, onu Sovyet yetkilileriyle bağlantı içinde olmakla suçluyor ve Rus ajanı olarak nitelendiriyordu. Enver Paşa, İbrahim Bek tarafından Göktepe'deki ana karargâha götürüldü (Dr. Baymirza Hayıt, 1997, s. 200).

Ancak, bu çatışma Hacı Sami'nin, İbrahim Bek'in adamlarının eylemlerine öfkelenerek onların askerlerinden birini öldürmesiyle daha da tırmandı. Bu olay, silahlı bir çatışmaya yol açtı. Lakay kabilesine mensup kişiler, Ali Rıza'nın yaklaşık 600 mücahitten oluşan birliğine saldırdı ve 450 kişi öldü (Dr. Baymirza Hayıt, 1997, ss. 200-201). Afganistan ve İngiltere'deki reaksiyoner güçler, Basmacı direnişinin iki kilit lideri olan İbrahim Bek ve Enver Paşa arasında barışı sağlamak için acil adımlar

⁷ Müslüman yöneticiler, yetkilerini ve meşruiyetlerini teyit etmek için mühürler yaptırıyorlardı. Bu özellikle yöneticinin, inancın koruyucusu ve ilahi iradenin uygulayıcısı olarak statüsünü vurgular, tebaası ve müttefikleri nezdindeki otoritesini güçlendirirdi.

attı. İç çekişmelerin ortak mücadeleyi zayıflattığını ve Kızıl Ordu'nun hareket alanını genişlettiğini fark eden bu güçler, iki etkili liderin iş birliğini geliştirmek adına bilinçli çabalar gösterdi. Bu amaçla, Afgan yönetimi ve İngiliz temsilciler adına müzakere yürütmek üzere İbrahim Bek'e bir dizi elçi gönderildi. Elçiler, İbrahim Bek'i, bölgenin bağımsızlığını geri kazanmak ve Sovyet etkisine direnmek için güçlerin birleştirilmesinin gerekliliğine ikna etmeye çalıştı. Sonuç olarak, İbrahim Bek, Enver Paşa'nın liderliğini kabul etmek ve onun birleştirme programına uymak zorunda kaldı (Abdullayev, 2009, ss. 18-19).

Enver Paşa, dağınık ve düzensiz Basmacı birlikleriyle zafer kazanmanın imkânsız olduğunu kısa sürede anladı. Stratejik yaklaşımı, Avrupa silahlı kuvvetleri örneğine dayalı olarak merkezi bir yönetimle disiplinli bir ordu oluşturmayı hedefliyordu. Alman Genelkurmayı'nda edindiği tecrübeye dayanarak, Basmacıların savaş kabiliyetini artırmaya yönelik reformlara başladı. Kısa bir sürede önce 16 bin, ardından 50 bin savaşıyı komutası altında toplamayı başardı. Bu başarılar, Enver Paşa'nın başkomutan olarak tanınmasını sağladı, ancak aynı zamanda Basmacılık içerisindeki çeşitli gruplar arasında gerilimi artırdı (Zevelev et al., 1981, ss. 111-112).

Enver Paşa, Duşanbe'nin stratejik öneminin farkında olarak burayı ele geçirmeyi hedefledi ve bu, askeri planlarının kilit bir noktası haline geldi. O dönemde Kızıl Ordu askerlerinin durumu her geçen gün daha da kötüleşiyordu. Erzak tükenmek üzereydi ve açlık ile zorlu koşullardan bitap düşen askerler ve komutanlar, mücadeleye devam edemez hale gelmişti. Bu sorunlara ek olarak, cephane hızla tükenmiş ve garnizon direnme kabiliyetinden yoksun bir şekilde kritik bir duruma düşmüştü. Bunun üzerine Türkistan Cephesi Komutanlığı, geri çekilme kararı aldı. 15 Şubat'ı 16 Şubat'a bağlayan gece, zor şartlara rağmen askerler Duşanbe'yi girdi. Bu çatışmanın sonucu, genel direniş bağlamında önemli bir dönüm noktası oldu (Polyakov & Çugunov, 1976, s. 95).

Enver Paşa ve İbrahim Bek, Duşanbe'ye girdikten sonra, yerel halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılandılar. Bu an, Basmacı hareketinde yeni bir dönemin sembolü haline geldi. Yurtdışından tebrik mesajları yağdı, ayrıca yeni savaşılar ve destekçiler birliklere katıldı. Bu durum Enver Paşa'nın Basmacılar üzerindeki konumunu güçlendirdi. Enver Paşa, Basmacı hareketinin lideri olarak tanındı ve etkisi yalnızca

Fergana ve Semerkand bölgeleriyle sınırlı kalmayıp Doğu Buhara'yı da kapsayacak şekilde genişledi (Polyakov & Çugunov, 1976, s. 97).

Enver Paşa, büyük bir hedefle hareket ederek, başkenti Semerkand olacak şekilde "Türkistan Devleti" adını verdiği bir ülke kuracağına inanıyordu. Bu yeni devletin lideri olmayı hedefliyordu. Fikirlerini yaymak ve uluslararası destek sağlamak amacıyla, bağımsız bir Türkistan oluşturma planlarını detaylıca anlattığı mektuplar kaleme aldı. Bu mektuplar ve görüşlerine dayanan makaleler, Türk gazetesi *Boğaz*, İtalyan dergisi *Oriente Moderno* gibi yurtdışı yayınlarında yayımlanarak siyasi düşüncelerinin bölge dışında da duyulmasını sağladı. Aynı zamanda yurtdışından silah, mühimmat ve destek kuvvetleri almaya devam etti. Afgan askerlerinden oluşan 300 kişilik yeni bir birlik, Enver Paşa'nın kuvvetlerine katılarak askeri gücünü daha da artırdı.

1922 yılının Mart ve Nisan aylarının sonunda, yabancı destekçilerinin yardımıyla Enver Paşa, iki büyük silah kervanı aldı. Bu kervanlar, tüfekler ve mermilerin yanı sıra, altı top getirerek ordusunun topçu kapasitesini önemli ölçüde güçlendirdi (Bademci, 2008, s. 225).

Buhara Sovyet Cumhuriyeti'nin Kızıl Ordu birlikleri, Basmacıların sayıca üstün ve iyi silahlanmış kuvvetleriyle etkili bir şekilde mücadele edebilecek güçte değildi. 1922 yılının Mart ayı başında, Enver Paşa'nın ordusu Buhara'yı kuşatma altına aldı. Bu duruma yanıt olarak, Türkistan Cephesi Komutanlığı, Buhara Cephesi'ni güçlendirmek ve bölgenin savunma kapasitesini artırmak için özel bir süvari tugayı tahsis etme kararı aldı. Bu önlemler, bölgedeki durumu istikrara kavuşturmayı ve Basmacılardan gelen tehdidi etkisiz hale getirmeyi amaçlayan daha geniş bir planın parçasıydı.

4 Mayıs 1922'de Buhara'ya, Sovyet devletinin önde gelen isimlerinden ve Türkistan'daki askeri harekâtların başlıca organizatörlerinden biri olan Grigory Konstantinoviç Orconikidze ulaştı. Durumu değerlendiren Orconikidze, zorlu bir mücadele gerektiğini vurguladı, ancak zaferden emin olduğunu ifade etti: "Enver'le ciddi şekilde savaşmak gerekecek, ama eminim ki boynunu kıracağız." Orconikidze'nin gelişiyile birlikte, bölgede Sovyet iktidarını güçlendirmek ve geniş bir sosyal ve siyasi taban oluşturarak Basmacılara karşı direnişi artırmak için somut önlemler alındı (Myşov, 2022, s. 87)

Mayıs 1922 boyunca, Basmacılara karşı kesin bir darbe hazırlıkları yoğun bir şekilde sürdü. Kızıl Ordu'nun ana kuvvetleri Semerkand'da toplandı ve buradan bir taarruz başlatılması planlandı. Bu arada, Enver Paşa da boş durmadı ve yaklaşan çatışmalara hazırlanıyordu. Yerel birlik liderleriyle ve yabancı istihbarat temsilcileriyle bir dizi toplantı düzenleyerek kendi harekât planını geliştirdi. Yeni silah ve mühimmat sevkiyatları da kuvvetlerine ulaştı, bu da onun askeri gücünü artırarak Sovyet güçlerine karşı direnişini sürdürmesine olanak sağladı. Böylece, Sovyet iktidarı ile Basmacılar arasındaki çatışma, her iki tarafın da geleceği belirleyecek olan ve Türkistan'ın kaderini şekillendirecek büyük bir çatışmaya hazırlandığı yeni bir dönemece ulaştı (Dosumov et al., 1970, ss. 327-328).

Buhara'nın diğer bölgelerinde Enver Paşa'nın başarıları, İbrahim Bek'in yoğun direnişiyile karşılaştı. Kaynaklara göre İbrahim Bek, Enver Paşa'ya karşı sürekli entrikalar çevirerek, Buhara emiri ve yerel halkı ona karşı kışkırtmaya çalışıyordu. Bunun yanı sıra, Enver Paşa'nın emirlerini görmezden geliyor ve Lakay Beyliği'nde bir isyan başlatarak Enver Paşa'ya karşı bir direniş odağı oluşturuyordu. Hissar vilayetine ilerleyen İbrahim Bek'in kuvvetleri iki kol halinde bölündü: sol kol Balcuvan bölgesine yönelirken, sağ kol Külab Beyliği'ne doğru ilerledi.

Ancak bu kritik anda Enver Paşa, müttefiklerinin ihanetine uğradı. Sol kola Tugay Sara adlı başka bir Basmacı komutanının birlikleri saldırırken, sağ kola İbrahim Bek liderliğindeki isyancı Lakaylar saldırdı. Bu çifte darbe, Enver Paşa'nın kuvvetlerini ciddi şekilde zayıflattı ve Kızıl Ordu'nun harekete geçmesi için uygun bir ortam yarattı. Enver Paşa'nın yalnızca yerel halk arasında değil, kendi destekçileri arasında da etkisini kaybetmeye başladığını fark eden Sovyet kuvvetleri, onun birliklerini daha yoğun bir şekilde takip etmeye başladı. Basmacılar arasındaki iç anlaşmazlıklar ve Kızıl Ordu'nun artan baskısı, Enver Paşa'nın durumunu ciddi şekilde zorlaştırdı ve onu savunma stratejisine geçmeye mecbur bıraktı. Bu arada, İbrahim Bek, Sovyet kuvvetlerinin Enver Paşa ile mücadelesinden faydalanarak, Lakay Beyliği'ni güçlendirme ve genel Basmacı hareketine daha etkin katılım için hazırlık yapmaya başladı. İbrahim Bek, kendi liderliğini pekiştirmek için Lakayları güçlü bir araç olarak kullanmayı hedefliyordu (Bademci, 2008, s. 191)

Enver Paşa'nın birlikleri arasında moral bozukluğu gözle görülür şekilde artmıştı, bu da Basmacıların savaşıma isteğini zayıflattı ve içlerinde çözülmeye yol açtı. Enver Paşa'nın yenilmezlik efsanesi, gerçeklerin savaş meydanındaki zorluklarla yüzleşmesiyle etkisini kaybetti. Ordusunun karşılaştığı yenilgileri ve başarısızlıkları, Enver Paşa Kızıl Ordu'nun etkili darbelerinden ziyade, İbrahim Bek ile yaşadığı iç çatışmalara bağladı ve bunları temel başarısızlık nedeni olarak gördü.

Enver Paşa'nın başkomutan olarak son günleri, 1922 yılının Ağustos ayı başlarında şu şekilde anlatılmaktadır: Bu dönemde Enver Paşa, Kurban Bayramı'nı kutlamak amacıyla Balçuvan'ın 7-8 kilometre doğusunda bulunan ve Devletmen Bey'in karargahının yer aldığı Çegen köyüne gitme kararı aldı. 4 Ağustos sabahı Enver Paşa, birlikleri teftiş etmeye ve bayramlarını kutlamaya başladı, ancak o gün ruh hali karanlık ve hüznüydü. Sabah saat 8'de, "Abders" köyü civarında yaklaşık 300 Rus askerinin görüldüğüne dair bir haber aldı. Takviye kuvvetlerin toplanmasını beklemeden, Enver Paşa, 25-30 kişilik muhafız birliğiyle birlikte bildirilen yöne doğru ilerledi ve Ruslarla savaş alanında yüzleşmeye karar verdi. Rus birlikleri üç kola ayrılarak saldırıya geçti. Kısa ama kanlı bir çatışmanın ardından, Enver Paşa sayıca üstün olan düşmana rağmen onları yenmeyi ve geri püskürtmeyi başardı. Sağ kalan Rus askerlerini silahsızlandırdı. Ancak, Enver Paşa'nın birliğinden yalnızca beş kişi hayatta kaldı ve bu kişiler arasında bir Rus subayı da bulunuyordu (Bademci, 2008, s. 191).

Bu sırada Devletmen Bey, birliğiyle birlikte bölgeye ulaştı. Ancak yan taraflardan ilerleyen diğer kolların saldırısı ve yoğun makineli tüfek ateşi altında, Enver Paşa ağır şekilde yaralandı ve kısa süre sonra hayatını kaybetti. Ardından Devletmen Bey de şehit düştü. Komutansız kalan Basmacılar, düzenlerini kaybederek geri çekildi. Ruslar, bu çatışmada Enver Paşa ile karşı karşıya geldiklerini bilmiyorlardı. Yerel köylüler, Enver Paşa ve Devletmen Bey'in ölüm haberini aldıklarında, onların naaşlarını düşmanın gözünden saklayarak koruma altına aldılar. Ertesi gün, şehitlerin naaşları Çegen köyüne götürüldü ve burada törenle, büyük bir saygıyla toprağa verildi. Enver Paşa'nın hayatının son günleri, Türkistan'ın bağımsızlığı için verdiği mücadelenin trajik bir şekilde sona erdiğini ve onun askeri kariyerinin kaçınılmaz sonunu simgeliyordu (Myşov, 2022, s. 87).

1.5. LAKAYLARIN TACİKİSTAN SSC'YE KATILIMI

Basmaçı hareketinin sona ermesinin ardından Sovyet yönetimi, Lakay kabilesinin yaşadığı topraklar da dahil olmak üzere bölgede Sovyetleştirme politikasını aktif bir şekilde uygulamaya başladı. Ancak bu süreç, Lakay nüfusunu temsil eden kişilerin parti yapılarında bulunmaması nedeniyle önemli zorluklarla karşılaştı. Bu sorunun üstesinden gelmek için Sovyet rejimine sadakat gösteren Badrağlı kabilesinden Abdul-Gazis iş birliğine dahil edildi. Onun göreve atanması, bölgede Sovyet otoritesini güçlendirmeye yönelik önemli bir siyasi adım oldu. Göreve başladıktan sonra Abdul-Gazis, kabilesinin idari sistemdeki pozisyonlarını güçlendirmek için aktif bir şekilde çalıştı. Aynı zamanda, Lakay nüfusu üzerindeki Sovyet etkisini artırmak amacıyla Lakay kabilesinden Karşı-Aksakal, ilçe devrimci komitesine atandı. Bu adımlar, Lakay'da bir ilçe devrimci komitesinin ve bir volost (bölgesel) komitesinin kurulmasına olanak sağladı ve bölgenin yeni Sovyet yönetim sistemine entegrasyonu yolunda önemli bir aşama oldu (İlyutko, 1929, s,71).

1923 yılı Temmuz ayına gelindiğinde Lakay'daki ilçe ve volost devrimci komiteleri tamamen oluşturulmuştu. Bölgenin merkezi olarak Yavan şehri kalmaya devam etti. Badrağlı kabilesinin siyasi pozisyonlarını güçlendirmek için volost devrimci komitesi, Dagana-Kiyik bölgesinde kuruldu. Bu komitenin başkanlığına Abdul-Gazis getirildi ve kabilesinin pozisyonlarını aktif bir şekilde güçlendirmeye devam etti. Dagana-Kiyik köyüne, Badrağlı kabilesinden ve Gazimalik bölgesindeki Taciklerden temsilciler dahil edildi. Abdul-Gazis'in tavsiyesi üzerine devrimci komitenin başkan yardımcılığına, Gazimalik Tacikleri'nden tek Tacik olan Kara-Molla atandı. Lakay'da devrimci komitelerin kurulması ve faaliyet göstermesi, bölgede Sovyet otoritesinin güçlendirilmesi yolunda önemli bir adım oldu. Bu yapılar, yerel kabilelerin yeni siyasi sisteme entegrasyonuna katkıda bulundu (İlyutko, 1929, s.71).

Lakay'da ilçe ve volost devrimci komitelerinin kurulmasının ardından, bu yapıların etkin çalışmasını sağlama ve yargı sistemini organize etme konusu gündeme geldi. Ek volost komitelerinin oluşturulması mümkün olmadığından, Esenkoca, Karluk kabileleri ve Yavan bölgesindeki Taciklerin yönetimi doğrudan ilçe devrimci komitesine devredildi. Yeni idari yapıların düzenini sağlamak ve korunmasını temin etmek

amacıyla Yavan ve Dagana-Kiyik şehirlerinde sürekli garnizonlar kurularak bu yapıların istikrarlı işleyişi güvence altına alındı.

Devrimci komitelerin organizasyonu ile eş zamanlı olarak, yargı sisteminin kurulması için çalışmalar başlatıldı. Bölgenin her idari seviyesinde — ilçe ve volostlarda — ilgili hakimler atandı. İlk etapta, ilçe hâkimi olarak eski Emirlik yargı sisteminden bir temsilci atanmıştı; ancak, kısa süre içinde rüşvetçilik ve Sovyet yargı ilkelerine aykırı yöntemler kullanması nedeniyle görevden alındı. Bölgenin en yüksek yargı organı olan Buhara Devrimci Mahkemesi, Halk Adalet Komiserliği'nin denetimi altında vilayet, ilçe ve volost mahkemelerini genel olarak yönetiyordu.

Lakay'da Sovyet yargı politikası büyük bir hassasiyetle yürütüldü; bu süreçte yerel gelenekler ve adetler dikkate alındı. İlk aşamada, yargı organları kararlarını şeriat yasalarına dayanarak vermeye devam etti. Bu, siyasi bir gereklilik olarak görülüyordu; çünkü şeriat normlarının Sovyet yasalarıyla hemen değiştirilmesi, halk arasında ciddi bir direnişe yol açabilirdi. Sovyet yönetimi, yargı sisteminin kademeli bir dönüşümünü hedefleyerek, Sovyet yasalarını tanıtmak ve emekçilerin kültürel seviyesini yükseltmek için geniş çaplı propaganda çalışmaları yürüttü (Mel'kumov, 1960, s. 156).

Ancak, yargı reformu bir dizi zorlukla karşılaştı. Bunların başında hem Sovyet rejimine sadık hem de yerel halk arasında saygınlık kazanan kadroların bulunması sorunu geliyordu. Ağustos 1923'te, ilçe hakimi olarak 29 yaşındaki Molla-İşankul atandı. Kendisi devrime bağlı, eğitilmiş ve yerel halk arasında yüksek itibara sahip biriydi. Onun liderliğinde, aralarında eski Emirlik hakimlerinin de bulunduğu volost hakimleri, Sovyet yargı politikasını başarıyla uygulayarak bu politikayı yerel koşullara uyarladı. Özellikle, geleneksel normların korunması ile Sovyet yargı sisteminin yeni ilkelerinin uygulanması arasında bir denge oluşturulmasına büyük önem verildi. Bu yaklaşım, Sovyet yönetimine duyulan güvenin artmasına ve yerel halkın Sovyet yönetim organlarına daha fazla uyum sağlamasına katkı sağladı (İlyutko, 1929, s.72).

Buhara Devrimi'nin ardından, Lakay da dahil olmak üzere Cumhuriyet genelindeki adalet sisteminin dönüşümünün temelini oluşturan bir dizi yargı reformu gerçekleştirildi. Bu reformlar, geleneksel yargının temel unsurlarını etkileyerek adalet anlayışında köklü değişikliklere yol açtı. Başlıca değişiklikler şunlardır (İlyutko, 1929, s.72):

1. Fiziksel cezaların kaldırılması — Sanıklara uygulanan fiziksel cezaların sona erdirilmesi, hukuk sisteminin insanileştirilmesine katkıda bulundu.
2. Kan davalarına karşı mücadele — Bu geleneksel uygulamanın bastırılması ve ortadan kaldırılması, kamu düzeninin sağlanması ve şiddet oranının azaltılması açısından önemli bir adım oldu.
3. Kadınlara yönelik şiddetle mücadele — Kadın haklarının korunmasına, zorla yapılan evliliklerin ve aile içi şiddetin sona erdirilmesine özel önem verildi.
4. Çeşitli harçların kaldırılması — Dava açma ve mahkemelerde dosyaların incelenmesi için alınan ücretlerin kaldırılması, halkın adalete erişimini önemli ölçüde kolaylaştırdı.

Ek olarak, mahkemelere halk temsilcileri dâhil edildi. Bu adım, yargı süreçlerini daha demokratik hale getirdi ve dini dogmaların kararlar üzerindeki etkisini azalttı. Böylelikle mahkemeler, dini otoriteye bağlı manevi kurumlar olmaktan çıkarak Sovyet ilkeleri doğrultusunda çalışmaya başladı.

Ayrıca, farklı düzeylerdeki mahkemelerin yetki alanları kesin bir şekilde belirlendi. Volost Mahkemeleri, çoğunlukla küçük çaplı davalara bakıyordu (İlyutko, 1929, s.73):

- Bireyler arasındaki arazi anlaşmazlıkları,
- Hırsızlık, darp ve hakaret vakaları,
- Aile içi şiddet olayları,
- Cinsel suçlar vakaları,
- Vergi ödememe gibi küçük çaplı hukuki ihlaller.

İlçe Mahkemeleri ise daha ciddi davalara bakıyordu:

- Kan davası vakaları,
- Köyler arasındaki büyük arazi anlaşmazlıkları,
- Cinayetler,
- Boşanma davaları,
- Volost mahkemelerinin kararlarının incelenmesi ve onaylanması,

- Alt düzey mahkemelerin kararlarına yapılan itirazların değerlendirilmesi.

Bunlara ek olarak, ilçe hâkimleri volost mahkemelerinin faaliyetlerini denetliyordu. Bu denetim, yasaların uygulanmasını ve alınan kararların adil olmasını sağlamaya yönelikti.

Bu reformlar, halkın Sovyet otoritesine duyduğu güveni pekiştirdi. Yeni adli uygulamaların getirilmesi, yerel özellikler ve geleneklerin dikkate alınmasını sağlarken, Sovyet adalet sisteminin gelişimine yönelik bir rota izlenmesine olanak tanıdı. Şariat kurallarının Sovyet yasalarıyla kademeli olarak değiştirilmesi, çalışanların kültürel ve hukuki seviyesini yükseltmeyi hedefleyen açıklayıcı ve propaganda çalışmaları aracılığıyla gerçekleştirildi. Melkumov, anılarında Sovyet otoritelerinin Lakay'da yürüttüğü politikanın, aşamalı ve yerel gelenekleri dikkate alan bir prensip üzerine kurulduğunu vurgular. Komutanlar, siyasi görevliler ve siyasi savaşçıların katıldığı bir toplantıda çalışma arkadaşı Ratnikov'un şu sözlerini aktarmaktadır:

"Partinin politikası, devrimci fikirleri yukarıdan dayatmak değil, kitlelere açıklamaktır. Ve bu fikirler çoğunluk için anlaşılır ve yakın hale geldiğinde, köylüler onları kendileri hayata geçireceklerdir. Bizim görevimiz, bize sempati duyan insanların sayısını giderek artırmak için en geniş kapsamlı propagandayı ve açıklamayı yorulmadan yapmaktır" (İlyutko, 1929, s.73).

Bu prensipler, yerel halkın geleneksel yaşam tarzlarına derin bir bağlılık gösterdiği bir ortamda özellikle önemli hale geldi. Genç Buharalıların Lakay'da zorla Sovyetleştirme yöntemlerini savunmalarının aksine, Sovyet temsilcileri, devrim fikirlerini açıklamaya odaklanarak keskin önlemlerden kaçınmaya çalıştılar. Buhara Halk Sovyet Cumhuriyeti hükümetindeki komünistler tarafından desteklenen bu yaklaşım, bölgenin yeni sisteme kademeli entegrasyonunu teşvik etti ve etkili oldu (Mel'kumov, 1960, s. 159). Melkumov, anılarında Lakay toplumunun yeni otoriteleri algılayışını derinden etkileyen özgün özelliklerini anlatmaktadır.

Lakay halkı son derece misafirperverliğiyle tanınırdı ve bir daveti reddetmek büyük bir hakaret sayılırdı. Dahası, böyle bir reddediş yalnızca ev sahibine gölge düşürmekle kalmaz, aynı zamanda tüm soyun onurunu zedeleyici bir hareket olarak algılanırdı. Bu durum, toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde önemli bir rol oynayan kan davasına yol açabilirdi. Evine bir yetkilinin ya da otorite temsilcisinin gelmesi, bir soy için büyük bir

prestij anlamına gelirdi. Bu tür ziyaretler yalnızca kişisel bir onur olarak değil, aynı zamanda tüm soyun statüsünün tanınmasının sembolü olarak algılanırdı. Melkumov, Lakay halkının misafirperverliğinin, sürekli olarak misafir ağırlama hazırlığında olmalarında ifade edildiğini vurgular. Sovyet otoritelerinin temsilcilerinin bulunduğu yerlerde her zaman semaverler kaynar, pilav pişirilir ve evlerin kapıları herkese açık kalırdı. Melkumov, Basmacıların tehditlerine rağmen, her zaman yerel kabile liderlerinin koruması altında güvende hissettiğini belirtir. Kabile lideri, Sovyet otoriteleriyle barışçıl bir etkileşimin önemini kavrayarak, misafirlerin güvenliğinden sorumluluk alırdı. Bu durum, yüksek bir saygıyı ve çatışmadan kaçınma arzusunu göstermekteydi.

Devrimci komitelerin başarılı bir şekilde kurulmasının ve adli sistemin reforme edilmesinin ardından, Sovyet hükümeti Lakay'da tüm kabilelerin katılacağı Lakay Kurultayı'nı (kongre) düzenlemeye başladı. Delegelerin tartışmasına sunulan ana konular, Sovyet yönetim modeline geçişle ilgili temel meseleleri kapsıyordu (İlyutko, 1929, s.74):

1. Sovyet iktidarının özü ve önemi — Yeni yönetimin ideolojik temellerinin, hedeflerinin ve eski düzene kıyasla sağladığı avantajların açıklanması.
2. Basmacılık ve buna karşı halkın mücadelesi — Silahlı direniş gruplarının kalıntılarının yok edilmesi için ortak önlemler üzerine tartışmalar.
3. Kızıl Ordu'nun görevleri — Bölgedeki düzenin sağlanması ve Sovyet karşıtı güçlere karşı savunmada silahlı kuvvetlerin rolü.
4. Sovyet iktidarının devrimle öne sürülen reformların uygulanması için atacağı adımlar — Ekonomik, sosyal ve kültürel hayatın modernizasyonuna dair planlar.
5. Telefon ve telgraf hatları ile garnizonlar için kışlaların inşası — Yönetimi güçlendirmek ve düzeni sağlamak için altyapının oluşturulması.

Sovyet temsilcileri, bölgedeki yönetimi kapsayıcı bir yaklaşımla ele almak amacıyla, tüm Lakay kabilelerinin temsilcilerini kongreye katılmaya davet etti. Katılımcıların kabilelere göre dağılımı şu şekildeydi (İlyutko, 1929, s.73):

- Badrağlı Kabilesi — 300 kişi
- Karluk Kabilesi — 200 kişi

- Esenkoca Kabilesi — 50 kişi
- Tacikler — 70 kişi
- Diğer kabileler — 30 kişi

Toplamda 650 delege katıldı. Bu katılım yapısı, farklı kabileler arasında Sovyet iktidarına duyulan desteğin homojen olmadığını gösteriyordu. Örneğin, en büyük kabile olan Esenkoca, en az sayıda delegeyle temsil edilerek, Sovyet iktidarına duyulan güvensizliğin hala devam ettiğini gösteriyordu.

Yerel özellikler ve gelenekleri dikkate alarak vergi sisteminin oluşturulması, devrimci komitelerin kurulmasının ardından Sovyet iktidarının Lakay'daki en önemli görevlerinden biri haline geldi. Ancak reform süreci son derece karmaşık oldu. Geçici çözüm olarak, önceki emir yönetimi döneminde faaliyet gösteren amlyakdar (vergi toplayıcıları) kurumunun korunması kararlaştırıldı.

Amlyakdarların seçimi büyük bir dikkat gerektiriyordu. Bu kişilerden Sovyet yönetimine bağlılık, askeri koruma olmadan etkin bir şekilde çalışma becerisi ve yerel halk arasında güvenilirlik bekleniyordu. Amaç, amlyakdarların yerel halk tarafından güvenilen kişiler olması, böylece halkın kendilerini koruma garantisi sağlamasıydı. Bu, vergi toplama için askeri birliklerin kullanılmasından kaçınılmasını sağlayacak, böylece halkın hoşnutsuzluğuna yol açılmadan vergi toplanabilecekti. Lakay Devrim Komitesi, Lakay savaş bölgesi komutanlığı ile birlikte, vergi toplamanın barışçıl yollarla yapılmasını sağlamak için büyük çaba gösterdi. Ağustos sonuna kadar, bölgenin kabile özellikleri dikkate alınarak amlyakdarlar nihayet belirlenmişti (İlyutko, 1929, s.76). Vergi bölgeleri kabile esasına göre ayrıldı, bu da yerel halkın alışık olduğu düzenlere uygun bir yaklaşımdı. Bu yöntem, sadece tarihi gelenekleri dikkate almakla kalmadı, aynı zamanda vergi yükünün adaletsiz bir şekilde dağıtılmasından kaynaklanabilecek kabileler arası çatışmaları engellemeye de yardımcı oldu.

Aşağıdaki amlyakdar bölgeleri oluşturuldu (İlyutko, 1929, ss. 75-77):

1. Esenkoca Bölgesi — Esenkoca kabilesi için.
2. Badrağlı Bölgesi — Badrağlı kabilesi için.
3. Dürmen Bölgesi — Dürmen kabilesi için.

4. Tacik Bölgeleri:

- Yavan Bölgesi — Yavan şehri halkı için.
- Gazimalek Bölgesi — Gazimalek bölgesinde yaşayan Tacikler için.
- Şurian Bölgesi — Şurian bölgesinin halkı için.

Çoğunlukla hayvancılıkla uğraşan kabileler için, örneğin Karluk ve Kungrat kabileleri için, özel olarak koyun vergisi toplayıcıları, yani zekatçı atanmıştır. Bu tür bir farklılaştırma, farklı halk gruplarının ekonomik faaliyetlerinin özelliklerini göz önünde bulundurmuş ve vergi sürecini basitleştirmiştir.

1923 yılı Kasım ayı sonlarına doğru, Lakay bölgesinde Sovyet iktidarını pekiştirmek ve bölgenin Sovyetleşmesini sağlamak amacıyla yeni Sovyet yönetim organları oluşturulmaya başlandı. Bu politika çerçevesinde, idare merkezi Sultanabad'da bulunan yeni Sultanabad köyü kuruldu. Sultanabad Devrim Komitesi'nin başkanlığına, Esenkocaa ve Badrağlı kabilelerini birleştiren, karmaşık bir üne sahip olan Abdu-Rashid-Bey atandı. Geçmişte, Basmacı hareketine katılmış ve İbrahim-Bek'i desteklemişti. Yardımcısı ise Badrağlı kabilesinin lideri Abdu-Kayım-Bey oldu. Abdu-Rashid-Bey'nin atanması yalnızca etkili yerel liderlerin dahil edilmesi gerekliliğiyle değil, aynı zamanda Sovyet iktidarının stratejik hesaplarıyla da ilgiliydi. Bu adımın çift yönlü bir anlamı vardı: Bir yandan eski bir Basmacı liderinin atanması, halkla uzlaşma çabası olarak algılanabilirken, diğer yandan, onun itibarını kabile üyeleri gözünde zayıflatma amacı güdülüyordu. Sovyet yönetimi, Abdu-Rashid-Bey'nin ikiyüzlülüğünü bildiği halde ondan istifade etmekten vazgeçmedi. Onun atanması, Sovyet yönetiminin geniş bir yerel lider kadrosunun yönetime katılmasını sağlama ilkesine bağlı olduğunu gösteriyordu. Ancak kısa bir süre sonra, Lakay'da toprak reformunun başlamasının ardından Abdu-Rashid-Bey görevinden alındı. Bu karar, Buhara Komünist Partisi Merkez Komitesine ve Buhara Halk Sovyet Hükûmetine daha demokratik bir yönetim görüntüsü verme amacını taşıyordu (Mel'kumov, 1960, s. 189).

Sovyet iktidarının gelişinin, Lakay halkının sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamı üzerinde önemli bir etkisi oldu ve toplum yapılarında derin değişimlere yol açtı. Bu dönüşümün önemli aşamalarından biri, toprak reformunun gerçekleştirilmesi oldu. Bu reform, toprak sahibi olan bey ve feodal üst sınıfın ekonomik egemenliğini ortadan kaldırmayı ve kaynakları halkın yoksul kesimlerine dağıtmayı amaçladı.

Toprak reformu, yoksullara, kendi başlarına çalışabilecekleri toprak elde etme imkânı tanıdı. Bu, bölgedeki tarımın sosyalistleşmesi sürecinde önemli bir adımdı. Birleşik bir vergi sistemi getirilmesi, vergi toplama işlemini kolaylaştırdı ve daha adil hale getirdi, bu da köylülerin güvenini pekiştirdi. Devrim komiteleri, yerel halkı yönetecek liderleri seçmede önemli bir rol oynadı. Yeni liderler, yalnızca yoksulların çıkarlarını temsil etmekle kalmayıp, aynı zamanda Sovyet politikasını hayata geçirdi. Bu süreç, Sovyet iktidarının hedef ve görevlerini açıklayan aktif bir propaganda ile desteklendi ve halkın görüşlerinde yavaş yavaş bir değişim sağlandı.

Devrim öncesi dönemde eğitime erişim sıkı bir şekilde sınırlandırılmış ve din adamlarının kontrolü altındaydı, bu da eğitimin seçkin bir yapıya sahip olmasına neden oluyordu. Okuma yazma bilmek ve eğitim alma imkânı, toplumun üst tabakalarının ayrıcalığıydı. Nüfusun önemli bir kısmını oluşturan fakirlerin çoğu, eğitimin ücretli olması nedeniyle öğrenim göremiyordu. Tüm kabilenin yazışma işlerini hâkim veya bir din adamı yürütürdü, bu da manevi liderlerin okuryazarlık ve eğitim üzerindeki tekeli vurguluyordu.

Camilere bağlı okullar, genellikle büyük beylerin ve din adamlarının çocuklarını eğiten mollalar tarafından kurulmuştu. Bu okullarda yalnızca şeriatın temelleri ve Kur'an öğretiliyordu; Kur'an'ın okunması ve yorumlanması on yıllık bir eğitim gerektiriyordu. Eğitimin ücreti molla tarafından belirleniyor ve yalnızca varlıklı kesimlere uygun hale geliyordu. Domullalar tarafından kurulan yüksek dinî okullar da yalnızca zenginlere yönelikti. Bu nedenle, bilgiye erişim ailelerin sosyal statüsü ve maddi refahıyla sınırlıydı.

Durum, din temelli eski eğitim sisteminin çöküşüne geçtiği iç savaş yıllarında değişmeye başladı. 1924 yılında, Lakay Vadisi'nde ilk laik okullar açıldı ve bu okullar okuryazarlığın ortadan kaldırılması yolunda önemli bir adım oldu. Bu okullar, genellikle fakir ailelerin çocuklarına odaklanarak, daha önce eğitimden yoksun kalmış olan toplumsal kesimleri sürece dahil etti. Sovyet yönetimi, eşit bilgi erişimi fikirlerini aktif bir şekilde teşvik ediyor ve kadınların durumunu iyileştirmeye yönelik reformları hayata geçiriyordu (Mel'kumov, 1960, s. 190).

Bu reformlar arasında en önemli adımlardan biri, asgari evlilik yaşının belirlenmesiydi; bu, kız çocuklarının 11-12 yaşında evlendirilmesi uygulamasını sona erdirdi. Ayrıca

başlık parası (kız için ödenen meblağ) yasaklanarak, kadınların geleneksel sömürü biçimlerinin yıkılmasına katkıda bulunuldu. Bu dönüşümler, gençlerin eşlerini özgürce seçme hakkı ve karşılıklı sevgi temelinde evlilik yapma olanakları konusunda halka geniş çaplı eğitim çalışmaları ile desteklendi (Mel'kumov, 1960, s. 190).

Sovyetleşmenin ilk yıllarının sonuçları. 1924 yılına gelindiğinde, Sovyet iktidarının koyduğu temel hedefler gerçekleştirilmişti. Yeni yönetim organlarının kurulması, toprak reformunun yapılması, en yoksul kesimlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve okuryazarlıkla mücadelenin başlatılması, Lakay'ın Sovyetleşmesinin ilk yıllarındaki önemli başarılar arasında yer aldı. Geleneksel elitlerin direncine rağmen, Sovyet iktidarı, eşitlik ve adalet odaklı yeni bir sosyal düzenin temellerini atmayı başardı. Bu değişiklikler, bölgenin sosyalist devlete entegrasyon sürecinin ilk adımını oluşturdu ve daha sonra Orta Asya'nın tamamının gelişimini etkiledi.

Melkumov, anılarında, görevini tamamlayarak Lakay'dan ayrılma anını büyük bir duygusal ifadeyle anlatmaktadır:

"Kısa bir süre içinde, Lakay'ın sert ve görkemli doğasına alıştık, özgürlükleri ve mutlulukları için bu kadar çok kızıl ordu hayatı verilen halkını sevdik ve şimdi bu toprakları üzümlere terk ediyorduk. Köy halkı, ekip ile vedalaşmak için yola çıkıyordu. Karnayların keskin sesleri havayı yarararak dağlarda yankı yaparak halkı ayrılığımızdan haberdar ediyordu. Ekip, küçükten büyüğe herkesin katılımıyla uğurlanıyordu. Hatta kadınlar bile bizi uğurlamak için yola çıktılar. Çarşafa sarınmış şekilde evlerinden fırlayıp, erkeklerin onaylayıcı suskunluğu içinde, kızıl orduya mütevazı bir ikram sunuyorlardı. Yüzleri hala çarşafı kapalıydı, ancak kadınların evlerinin kadın kısmını terk edip, askerlerin yoluna çıkmaktan korkmamış olmaları, burada geçen yıl içinde çok şeyin değiştiğini gösteriyordu. Yolda, Lakay'ın süvarileri bizleri köprüyü geçene kadar uğurlamak için atlarıyla sıçrayarak takip ediyordu. Yanımızda, devrim komitesinden Abdül-Aziz, Karşı-aksakal, Mirza-Nabiyev - sadık savaşçı arkadaşlarımız ve dostlarımız vardı. Son kırmızı ordu askeri, Kafirnigan'ı geçtiğinde, Lakay kıyısında hala kalabalıklar vardı" (Mel'kumov, 1960, s. 191).

Sovyet sonrası dönemde Lakayların politik durumundan bahsedecek olursak, bu etnik grubun hızlı sosyal ve ekonomik değişimler karşısında kültürel ve etnik kimliğini koruma konusunda yeni zorluklarla karşılaştığını belirtmek gerekir. Bu koşullar altında,

topluluğun konsolidasyonu, ulusal kültürün tanıtımı ve geleneklerin sürekliliğini sağlamak amacıyla 1991 yılında “Lakay Ovazi” (“Lakay’ın Sesi”) adlı bir dernek kurulmuştur (Lakay Ovozi, 1991) (EK. 2).

Derneğin ana faaliyet programı, güncel kültürel sorunların çözümüne odaklanmıştır. Bu kapsamda; Lakay diyalektinin diğer Özbek etnik gruplarının diyalektleriyle etkileşim bağlamında karşılaştırmalı olarak incelenmesi, içerik ve biçim açısından benzersiz olan unutulmuş halk edebiyatı örneklerinin yeniden canlandırılması, Lakayların yüksek derecede özgün ve tarihi değere sahip ritüellerinin, geleneklerinin ve etnik kültürünün tanıtılması gibi çalışmalar yapılmıştır.

Dernek faaliyetlerinde ayrıca Lakay kabilelerinin modern ve tarihsel sınıflandırmalarının, iç yapılarının ve sosyal bağlantılarının incelenmesine büyük önem verilmiştir. Etnik grubun kültürel, bilimsel ve toplumsal gelişimine önemli katkılarda bulunan önde gelen temsilcilerinin yaşamı ve başarılarına özel bir vurgu yapılmıştır. Kültürel mirasın korunması ve yeni nesillere aktarılması, uzmanlaşmış yayınlar, bilimsel konferanslar, kültürel festivaller ve diğer etkinlikler aracılığıyla önemli bir faaliyet alanı olmuştur.

Dernek tarafından yayımlanan gazete, yalnızca Lakayların tarihini, kültürünü ve etnografyasını incelemekle kalmamış, aynı zamanda geleneksel yaşam tarzı ve bölgenin özellikleriyle yakından bağlantılı olan sosyal ve ekonomik yaşam koşullarını analiz etmeyi amaçlamıştır. Bu faaliyetler, modernleşme zorluklarına rağmen topluluğun etnik bilincini korumasını sağlamıştır.

Ancak yıllar içinde, küreselleşme ve değişen sosyo-politik koşullar ışığında, “Lakay Ovazi” derneği faaliyetlerini sonlandırmıştır. Derneğin kapanışı, genç nesil arasında etnik özgünlüğe olan ilginin azalması, yetersiz finansman ve kurumsal desteğin kaybı gibi çeşitli faktörlere bağlanabilir. Buna rağmen, derneğin mirası, Lakay kimliğini araştıran günümüz ve gelecek nesil araştırmacılar için önemli bir kaynak olarak kalmaya devam etmektedir.

Lakay halkının günümüz yaşamına baktığımızda, geleneklerin korunması ve modern gerçeklere uyum sağlanması dikkat çekicidir. Lakay halkının büyük kısmı hâlâ Tacikistan'da, özellikle Samanian (eski Lenin), Kofarnikhon (eski Orjonikidzeabad), Hissar bölgelerinde ve Tacikistan'ın güneyindeki bölgelerde yaşamaktadır. Bu etnik

grubun toplam nüfusu 1 milyonu aşmaktadır, bunların 500 binden fazlası Tacikistan'da, geri kalanlar ise ülke dışında yaşamaktadır (Nazarov, 2022)

Lakaylar, Taciklerle dostane ilişkiler içinde yaşamakta ve tarım, ticaret ve devlet hizmetleri gibi çok çeşitli alanlarda toplumun yaşamına aktif olarak katılmaktadır. Basmacı hareketinin sonuçları gibi zorlu tarihsel dönemlere rağmen, Lakaylar pozisyonlarını yeniden inşa etmeyi ve toplumda saygı kazanmayı başarmışlardır. Kültürleri zengin ve özgün kalmakta, dilleri ise etnik kimliklerinin önemli bir unsuru olmaya devam etmektedir. Lakay dili, hem sözlü hem de yazılı gelenekte korunmaktadır; ayrıca Tacik dili okullarda yaygın bir şekilde öğretilmekte ve resmi iletişimde de kullanılmaktadır. Lakaylar, yüksek okuryazarlık oranları ve eğitime olan saygılarıyla tanınmaktadır. Aile değerlerinin korunmasına ve misafirperverliğe özel bir önem verilmektedir, bu da Lakay kimliğinin en önemli özelliklerinden biridir ve Rus halkbilimciler tarafından da kaydedilmiştir.

Tacikistan dışında, Lakaylar farklı ülkelerde yaşamaktadır. Afganistan'da, Baglan, Kunduz ve Tahr bölgesinde yoğunlaşmışlardır. Pakistan'da ise önemli bir Lakay nüfusu, Karaçi ve çevresine yerleşmiştir. Suudi Arabistan'da, Mekke, Medine ve Cidde gibi şehirlerde Lakaylar yaşamaktadır. Türkiye, Lakaylar için bir başka yurt olmuştur; özellikle Ceylanpınar, Antakya, Şanlıurfa, İstanbul ve Zeytinburnu gibi bölgelerde yerleşmişlerdir. İran'da ise, Tahran başta olmak üzere, Şiraz, Zahidan, Kirmanşah, Gazvin ve Hürmüzgan gibi illerde yaşamaktadırlar.

2. LAKAYLARIN SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYATI

2.1. KABİLE

Lakaylar kökenlerine ve yerleştikleri bölgelere göre isim alan iki büyük gruba ayrılmaktadır. Tarihî kaynaklara göre XVI.-XX. Yüzyıllar arasında hüküm sürmüş olan Buhara Hanlığı, günümüz Özbekistan ve Tacikistan topraklarını kapsamaktaydı. Dolayısıyla Lakaylar da bu hanlığın hakimiyetinde kalmışlardı. İlk Lakay grubu, Hissar vilayetinde yaşadıkları için Hissar Lakayları olarak bilinmektedir. İkinci grup ise Balcuvan vilayetinde yaşadıkları için Balcuvan Lakayları olarak adlandırılmıştır. (Materyaller po rayonirovaniyu Sredney Azii, 1926, s. 198)

Lakayların her bir kabilesi, eski kabile ağacının bir parçası olarak, iki ana kola ayrılmıştır. Özellikle Hissar Lakayları, Esenkoca ve Badrağlı olmak üzere iki ana kola ayrılmaktaydı. Rivayetlere göre, bu iki kol, efsanevi ataları olan Lakay'ın ilk ve en tanınmış oğullarına dayanmaktadır (Mel'kumov, 1960, s. 155). Zamanla Lakay'ın soyundan gelenler, büyük kabile birliklerini oluşturmuştur. Babür döneminde yazılan bir kitapta, Lakay adında yaşlı bir savaşçıdan bahsedilir (Bobur, 1989, s.109). *Buna göre onun iki karısı vardı. Her iki eşinden aynı anda oğulları olmuştu. Çocuklardan biri diğerlerine göre daha zayıftı: sokakta oynarken çabuk yoruluyor ve serin bir yerde oturarak dinleniyordu. Güneşli bir gün, iki kardeş sokakta dolaşırken, yanlarına beyaz saçlı yaşlı bir adam yaklaşmış. Yaşlı adam, "Bu kimin oğlu?" diye sordu.*

– *Bu, Lakay'ın oğlu.*

– *İyi, çocuklarım, iyi! – dedi yaşlı adam, çocukların başlarını okşayarak. Sonra, zayıf çocuğun başını okşayarak, "Sağlıklı ol, oğlum!" dedi ve duvarın gölgesinde oturan çocuğun yanına yaklaştı. Diz çöküp onun başını okşayarak, "Büyü, oğlum, güçlü büyü!" dedi ve gözden kayboldu. Çocuklar eve koşup olanları ebeveynlerine anlattılar. Anne ve baba anlamlı bakışlarla birbirlerine baktılar. Ertesi sabah, zayıf çocuğun adı "Bodrahli", diğer çocuğun adı ise "Esonhoca" oldu. (Nabijon, 1998, s. 19)*

Görünüşe göre o zamanlar çocuklara karakterlerine ve davranışlarına göre isim veriliyordu. Yani çocuklar bağımsızlık kazanana ve bazı yeteneklerini göstermeye

başlayana kadar isimleri değişebiliyordu. Lakay, oğullarının büyüüp geliştiğini gördükçe daha da aktif hale geldi ve bir eş daha almaya karar verdi. Yeni eşinden Bayram ve Tortoul adında iki oğlu daha oldu (*Nabijon, 1998, s. 19*).

1950'lerdeki saha araştırmalarında B.H. Karmışeva, Lakayların kabile yapısı hakkında değerli bilgiler sunarak bu kabilenin etnografik özelliklerini ve diğer Deşt-i Kıpçak etnik gruplarıyla olan bağlantılarını ortaya koymuştur (Karmışeva, 1954). Modern küreselleşme koşullarında birçok Lakay, soy bilgilerini kısmen kaybetmiş durumdadır ve Karmışeva'nın araştırmaları, Lakayların Türk dünyasındaki diğer akraba gruplarla benzerliklerini açıklamada önemli bir rol oynamaktadır. Lakayların kabile yapısının şeması, her biri kendine özgü özelliklere sahip olan ancak aynı zamanda akraba kabilelerden ödünç alınan unsurları da barındırarak etnik kimliklerini oluşturan ana klanlar ve alt bölümlerden oluşmaktadır.

Lakayların kabile organizasyonu şu şekilde sunulmaktadır:

Esenkoca kabilesi kendi içinde 11 ana alt gruba ayrılmıştır: Ak-Sarı, Kuntu, Utarçı, Tuyacı, Ulden, Kul-Beççe, Murazgul, Altmış, Malys, Kulumbet ve Narin.

- Ak-Sarı'dan iki oğul doğmuştur: Büyük Ak-Sarı ve Küçük Ak-Sarı.
- Büyük Ak-Sarı'dan üç oğul doğmuştur: Eşboy, Şamay, Ok Tulış.
- Küçük Ak-Sarı'dan iki oğul doğmuştur: Şukay ve Şomuhammad.
- Kuntu'dan beş oğul doğmuştur: Hocaçoçqar, Tepakal, Aytu, Tiçka, Qoçqar Tacik (annesini Tacik'ti).
- Utarçı'dan üç oğul doğmuştur: Oşhur, Honkur, Hudoydod.
- Tuyacı'dan beş oğul doğmuştur: Dosay, Molmiş, Kullibek, Çorikor, Bulyon.
- Kul-Beççe'den yalnızca bir oğul doğmuştur — Goyib Kiçik.
- Malys'tan ise altı oğul doğmuştur: Davutek, Toga Baça, Ali Baça, Bahti Baça, Hacimiyor, Asir Kulbaça, Toş Baça, Anor Baça (Karmışeva, 1954, s. 10).

Araştırmacı B.H. Karmışeva, çalışmalarında bu bilgiyi genişleterek bu 11 kabilenin içinde küçük alt bölümlerin bulunduğunu belirtmektedir:

- Bunlar arasında Mulla-Beççe, Nadır-Beççe, Yahşılık-Beççe ve Bay-Koçkar bulunmaktadır.

• Esenkoca kabilesine ayrıca Kürdek adı verilen büyük bir kabile de dâhildir. Bu kabile dört ana gruba ayrılmaktadır: Altı Bay, Kazak, Caka ve Kara-Tuma.

a) Altı Bay kabilesinin içinde, Zagara Tüyak (veya Zagara Uyak), Ak Buzav ve Kara Sıyrak gibi alt bölümler bulunmaktadır.

b) Caka kabilesinin ise Sakao, Gülmurza-Beççe, Cadyger ve Türkiya adlı alt bölümleri vardır (Karmışeva, 1954, s. 10).

Örneğin, bir efsaneye göre, Kuntu kabilesinin kökeni, isminin “Güneşin Doğuşu” anlamına gelmesiyle bağlantılı ilginç bir olaya dayanmaktadır. Rivayet edilir ki bir ailede bir erkek çocuk doğduğunda yaşlı bir kadın bu haberi Esenkoca'ya iletmek için aceleyle yanına gitmiş. O sırada Esenkoca ambarında buğday dövüyormuş. Kadını karşılayan Esenkoca'ya yaşlı kadın, “Güneş doğarken bir erkek çocuk doğdu!” diye seslenmiş. Esenkoca işine ara vermeden, “Peki, tam olarak ne zaman doğdu?” diye sormuş. Yaşlı kadın da “Güneş doğarken doğdu,” diye yanıtlamış. Esenkoca, kadının sözlerine şaşırarak, “Ama şimdi öğlen oldu!” demiş. Ancak yaşlı kadın ısrar etmiş: “Göbek bağını kesip buraya ulaşana kadar biraz zaman geçti ama çocuk tam güneş doğarken dünyaya geldi.” Kadının açıklamasını dinleyen Esenkoca, onu onurlandırmak için ambarından birkaç kürek buğdayı onun eteğine doldurmuş.

Bu gelenek bir sonraki nesilde de devam etmiştir: Kuntu'nun oğlu Aydu, ay doğarken dünyaya geldiğinde annesi, kabilenin geleneklerine uyarak ona Aydu adını vermiştir. Çocuğun doğumunu kutlamak için yaşlı kadın, annenin kucığına bir kuzu koyarak, bu şekilde kabilenin geleneklerine bağlı kalmanın ve devam ettirmenin önemini sembolize etmiştir.

Hissar (Gissar) Lakaylarının ikinci büyük soyu Badrağlı'dır. Badrağlı kendi başına zengin ve saygıdeğer bir adamdı. Torunları ve torunlarının çocuklarıyla vakit geçirmekten hoşlanır, onların sorunlarını ve dertlerini önemserdi. Hayatın zorluklarının bile bir nimet olduğunu düşünürdü.

Badrağlı soyu altı ana kola ayrılır: Kızılbay, Kelkey, Parça, Culus, Kette Mergen ve Kici Mergen. Sözlü kaynaklarda, Kici, Mergen, Culus ve Kelkey'in Badrağlı'nın ilk eşinden doğduğu, ancak daha sonra gizlice başka bir kadınla evlendiği anlatılır. Lakay kabilesinde, özellikle Badrağlı soyundaki erkekler arasında, Sovyet döneminde bile ilk

eşe haber vermeden gizlice başka bir kadınla evlenme geleneği vardı (İlyutko, 1929, s. 29).

Her bir ana kolun kendi alt dalları da bulunur, bu da derin bir kabile ayrımının olduğuna işaret eder. Örneğin:

- Kızılbaş soyu dört alt bölüme ayrılır: Deveter, Serke, Üteş ve Cav-Kaçtı.
- Parça ve Culus soyları dört kola ayrılır: Buyra, Semerkandi, Kıçılı ve Küçek.
- Kici Mergen soyu altı alt bölüme sahiptir: Evladi-Hasan, Evladi-Nazar, Ak-Baş, Bayseil, Cankaul ve Beş-Kuruk.
- Büyük Kette Mergen soyu iki ana kola ayrılır: Anna-Hoca ve Bay-Hoca.
- Bay-Hoca, iki kola daha ayrılır: Dalde ve Kanhur.
- Anna-Hoca sekiz alt bölüme sahiptir: Uraz-Beççe, Usup-Beççe, Alim-Beççe, Murat-Beççe, Sarı-Beççe, Helpe-Beççe, Şakası-Beççe ve Kici San.
- Uraz-Beççe alt bölümü üç kola ayrılır: Dahan, Sarı ve Miger.
- Usup-Beççe soyu ise beş kola ayrılır: Alla Nazar, Bay Nazar, Nevruz, Kesn ve Col Boldı (Karmışeva, 1954, s. 10).

Balcuvan Lakayları iki büyük soya ayrılır. Bu gruplar Bayram ve Turtoğul olarak bilinir. Buna göre:

- Bayram soyu şu ana alt grupları içerir: Turt-ata, Şekey, Devet ve Çegene.
- Turt-ata soyu, Çavlı Murat ve Ak-Çanaç adında iki küçük soya ayrılır.
- Şekey soyu dört ana atadan gelir: Palvan, Tengri-Berdy, Huday-Berdy ve Alla-Berdy. İlk bakışta “Tengri,” “Huday,” ve “Allah” isimleri eşanlamlıdır. Bu nedenle Şekey, oğullarına isim verirken Türkçe’den başka Arapça ve Farsça’dan geçen Tanrı isimlerini de kullanmayı tercih etmiştir. Aslında bu husus dini terimlerin herhangi bir fark gözetilmeden kullanılmasının bir sonucudur.
- Devet soyu üç ana gruba ayrılır: Ak-Devet, Kara-Devet ve Ak-Çura.
- Ak-Devet soyu, Kıtır, Cüley, Kelkey, Rısay ve Kabanay adlı dalları içerir.

- Kara-Devet, Tinal, Cam-Pulat, Bedel ve Burdengel olarak dallara ayrılır. Tarihçiler ayrıca Devet soyuna ait olan Evladi-Husan ve Heybet kollarını da kaydetmişlerdir.

- Çegene soyu, Çırkıravık, Kazak, Çuyage (veya Çuyaga) ve Azav gibi alt gruplardan oluşur (Karmışeva, 1954, s. 10).

Efsanelere göre Turtoğul soyu, dört erkek kardeşten türemiştir ve bu nedenle dört alt bölüme ayrılır: Ese-bay, Bay-talış, Kır-sadak (veya Kırk-sadak) ve Boranay. Bu dört kardeşle ilgili efsaneler, Lakay halkının sözlü anlatılarında korunmakta ve kültürel miraslarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Balcuvan Lakaylarının en büyük soylarından biri birkaç önemli dala sahiptir: Üç-oğul, Süyündük, Burunduk, Çal, Kuse ve Gurguru (veya Gergera).

- Üç-oğul soyu şu alt bölümlere ayrılır: Eleten, Kara Murça, Kara-sıyırak, Çankan, Mraz ve Sarı Mraz.

- Süyündük soyu Kül, Hocalı, Dusay ve Kongirtana gibi alt grupları içerir.

- Burunduk soyu, Jalpuş adlı alt bölümü ile bilinir. Çal kolu ise Sarı-Çal, Kuki, Kıy-tekme ve Karaça olarak ayrılır (Karmışeva, 1954, s. 11).

Bilinen soy kollarının listesi burada sona ermektedir. Lakayların soy sisteminin Kazak ve Kırgızlardaki benzer yapılarla karşılaştırılması, bu halklar arasında yakın etnik bağları gösteren birçok ortak özelliği ortaya koymaktadır. Ayrıca, Afganistan ve Orta Doğu'nun diğer ülkelerinde yaşayan bazı Lakay soy grupları araştırmalarda yer almamış olabilir.

B.H. Karmışeva, G.G. Hitenkov'un çalışmalarını temel alarak, Lakayları incelemede en değerli bilgilerden birini sağlamaktadır. Bunlar soy damgalarına dair bilgilerdir. Damga, soy aidiyetini ve özgün bir etnik sembolü ifade eden önemli bir simgedir ve Türk ve Moğol boylarının geleneksel kültüründe derin bir anlam taşır (Hitenkov, 1937). Karmışeva'nın Lakay soy damgaları üzerindeki analizi, bunların birçoğunun Kıpçaklar, Naymanlar, Kongratlar gibi diğer Deşt-i Kıpçak boylarının damgalarıyla paralellik gösterdiğini ortaya koyarak onların ortak tarihi-kültürel kökenini doğrulamaktadır (Karmışeva, 1954, s. 19). Dolayısıyla, damgaların soy kimliğinin anahtarı olarak incelenmesi, Lakayların kültürel devamlılığını anlamayı sağlar ve göçler ve etnik

dönüşümlere rağmen korunan Deşt-i Kıpçak dünyasının birliğine dair güçlü bir kavrayış sunar. Aşağıda Lakayların, diğer boylarla benzer olan damgaları gösterilmiştir:

+X	Kazak boyları: Kerey, Alşi, Tileu; Karakalpak boyu: Keneges; Türkmen boyları: Yomut, Sarık, Teke;
	Kazak boyları: Kıpçak ve Kanglı; Karakalpak boyu: Kıpçak; Nogay boyu: Tortu-ulou-as; Türkmen boyu: Teke (Tahdamış soyundan Kongur kolu ve Vekil soyundan Bukri kolu);
┌	Kazak boyları: Nayman ve Kongrat;
ψ	Kazak boyu: Sergeli (Üçtamgalı soyu);
qφ	Türkmen boyu: Teke (Meana köyünde, karışık soylar arasında başka damgalarla birlikte);
f	Türkmen boyu: Yomut (Uşak soyu).

Kırgız tamgaları ⁸	Lakay tamgaları
-------------------------------	-----------------

⁸ Karatayev O.K. Kırgızdardın tegi, kelip çığışı, etnostuk-madaniy baylanıştarı. Bişkek, 2013. S.234-237

	Cagalmay Tamga (Monoldor)		Törökän Bay
	Bagış, Kıpçak Tamgaları		Şapolot Bay
	Togolok Tamga (Baarın)		Hatam Bay
	Kösöö Tamga (Saruu)		Kaypak Bay
	Tenizbay (Adigine)		Baynazar
	Kırgız Tamga		Yomud

2.2. HAYVANCILIK

Hayvancılık, Lakaylar için ekonomik ve sosyal yaşamlarını sağlayan, eski ve temel bir uğraştı. Lakaylar, at, eşek, koyun, keçi, sığır ve az miktarda deve yetiştiriyorlardı. Tüm hayvancılık faaliyetleri arasında, at yetiştiriciliği ön planda yer alıyordu. Bu husus Doğu Buhara'ya dair makalelerde ve notlarda sıklıkla bahsedilen bir konudur. Yazarlar, Lakaylar'ın "devasa at sürüleri" bulduklarını defalarca vurgulamışlardır. Bu da onların at yetiştiriciliğindeki uzmanlıklarını doğrulamaktadır.

At yetiştiriciliği, Lakayların hayvancılık faaliyetlerinde merkezi bir yer tutuyordu ve hem ulaşım ihtiyaçlarının karşılanmasında hem de askeri alanda önemli bir rol oynuyordu. Sığır ve koyun-keçi yetiştiriciliği, ikinci sırada yer alıyordu. Koyunlar ve keçiler, bakımları kolay ve zorlu doğal koşullarda bile hayatta kalabilen hayvanlar oldukları için, dağlık Lakay halkına yiyecek ve giyim ile barınak malzemeleri sağlıyordu.

Koyun ve keçi sayısı, yaşadıkları çevre koşullarına bağlı olarak değişiyordu. Kurak yarı çöl ve dağlık bölgelerde keçiler daha yaygındı çünkü bu hayvanlar bu koşullara daha iyi uyum sağlamışlardı. Bu bölgelerde, keçi sayısı, her haneye 5-10 koyundan fazla olabiliyordu. Öte yandan, daha elverişli mera koşullarına sahip bozkır ve orman-bozkır alanlarında, koyun sürüleri binlerce başa ulaşabiliyordu, bu da koyunculunun bu bölgelerdeki önemini vurgulamaktadır (Karmışeva, 1954, s. 64).

Koyunlar, Lakaylar ve diğer göçebe halklar için son derece önemli bir yer tutuyordu. Onlar, başlıca gıda kaynaklarını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda giyim eşyası ve çeşitli ev eşyaları yapmak için de malzeme temin ediyorlardı. Koyunların sütü, eti ve yünü, giysiler, battaniyeler yapımında, ayrıca yurtların duvarları için kullanılan keçe üretiminde kullanılıyordu. Keçe aynı zamanda yatak örtüleri ve yer halıları yapmak için de kullanılıyordu, bu da günlük yaşamda koyunculuğa olan yüksek bağımlılığı yansıtıyordu.

Keçi yetiştiriciliği ise Lakaylar için önemli bir rol oynuyordu. İktisadi faaliyet sahası için çok yer tutmasa da süt ve süt ürünleri ile et ihtiyacında tercih ediliyordu. Bununla birlikte bilhassa çadır yapımında, dokuma ve tekstilde keçi kılı ve derisi temel ihtiyaç maddesiydi. Üstelik iktisadi bakımından önemli bir takas aracıydı. Özellikle fakir göçebeler için keçiler, daha pahalı hayvanları besleyemeyenler için büyük öneme sahipti. Böylece koyunlar ve keçiler sadece ekonomik bir değer taşımakla kalmayıp, aynı zamanda Lakaylar için yaşamlarını sürdürebilmek adına hayati bir kaynak oluşturuyordu.

Hayvanları besleme ve genel olarak bitki örtüsüne değinirken, Lakayların ekonomik pratiklerinde hayvanların beslenmesinin kullanım amaçlarına ve mevsime göre değiştiğini belirtmek gerekir. İşçi atları, yük taşıma ve atlı oyunlara katılmak için kullanılan atlar, özel bir beslenme düzenine sahipti. Bu beslenme, yulaf ve saman (ince

ot) içeriyor ve atların ağır işlerde dayanıklılık ve güç sağlamak için gerekli besin maddelerini temin ediyordu. Böyle bir beslenme, atların dayanıklılık ve güçlerini korumak için gerekli olan yüksek enerji harcamaları ile açıklanıyordu, bu da yoğun yüklerin gerektirdiği koşullarda özellikle önemliydi.

Büyükbaş hayvanlar ise özellikle uzun mesafeli göçlere dayanıksız olmaları yüzünden genellikle merada bulunan otlarla besleniyorlardı. Bu da göçebe ve yarı göçebe toplumlar arasında hayvanların bakımı için geleneksel bir yöntemdi. Bu yaklaşım, hayvanların sürekli olarak otlaklarda hareket etmeyi gerektiren göçebe yaşam tarzının bir özelliğiyle ilgiliydi. Yaz aylarında hayvanlar taze otlarla beslenirken, kışın ise sonbaharda toplanan kurutulmuş bitkilerle besleniyorlardı. Bölgeye ve mevsime bağlı olarak otların kalitesi büyük farklılıklar gösterebilir, bu da yemlerin erişilebilirliği ve miktarı üzerinde etkili oluyordu (İlyutko, 1929, s. 42).

Lakaylar, diğer göçebe halklar gibi hayvanlarını uzun süre aynı yerde otlatamazlardı. Bu durum, birkaç doğal ve iklimsel faktörle açıklanıyordu. Kurak iklimin baskın olması, su kaynaklarının yetersizliği ve sınırlı ot örtüsü, hayvanların düzenli olarak yer değiştirmesini zorunlu kılıyordu. Bu da Lakay vadisindeki geniş bozkır alanlarında göçebelerin sürekli olarak hareket etmelerini sağlıyordu. Dahası, Lakay vadilerindeki otlar arasında, koyunların kulaklarına takılabilen dikenli bitkiler bulunmaktaydı. Bu da sıklıkla hayvan ölümlerine yol açarak yer değiştirme ihtiyacını artırıyordu. Bu nedenle her Lakay boyu, genellikle belirli bölgelerde bulunan kendi ailevi otlaklarına sahipti.

Her boy, belirli bir bölgede göç ederdi ve yaz, sonbahar, kış ve ilkbahar gibi mevsimsel otlakları kullanırlardı. Yaz dönemi, hayvan sayısının aktif bir şekilde arttığı ve bu dönemde hayvanlara yeterli miktarda yiyecek ve su sağlanması gerektiği zamandı. Kışın ise hayvanların korunması, göçebeler için en önemli görevlerden biriydi. Bunun için hayvanları soğuktan korumak ve yiyecek sıkıntısını önlemek amacıyla çeşitli yöntemler kullanılıyordu.

A. İ. Levşin'in belirttiği gibi, göçebelerin kış aylarındaki yaşamı büyük bir zorluk oluşturuyordu: "Yazın göçebe hayatı gerçekten pek çok zevke sahiptir, ama kışın korkunçtur. O zaman her tarafı karla kaplanmış ve dayanılmaz soğuktan titreyen Kırgız bozkırlarının halkı, hemen hemen hiç evlerinden çıkmaz ve sürekli ateşin yanında otururken, bir taraftan sıcaktan, diğer taraftan ise soğuktan acı çekerler" (Levşin, 2009,

s. 296). Bu sözler, göçebe halkların kış dönemindeki zorluklarını ve bu zorlukların, hayvanları korumak ve hayatta kalabilmek için sert iklim koşullarına uyum sağlama gerekliliğini yansıtmaktadır.

Bu bağlamda, Lakay atını anmamak mümkün değildir; bu at, Lakaylar'ın kültürel mirasının parlak örneklerinden biridir. Lakaylar, sırt ve yük taşıma amacıyla kullanılan atlar yetiştiriyorlardı. Bu atlar, genellikle büyük olmasalar da yüksek dayanıklılıkları, güçleri, çeviklikleri ve süratleriyle tanınırlardı. Lakay veya Hissar atları olarak bilinen bu atlar, üstün nitelikleri sayesinde Doğu Buhara'nın çok ötesinde talep görmekteydi, bu da onları hem yerel hem de uluslararası ticaretin önemli bir parçası haline getiriyordu. Lakay efsanelerine göre, atlarının ataları Belh nehrinden çıkmışlardı. Lakay atlarının Afgan atlarıyla aynı soy grubuna ait olduğu düşünülmektedir. Ancak günümüz koşullarında, at yetiştiricileri, Lakay atının "saflığının" kaybolduğunu ve bunun, Kirgiz atlarıyla karışımından kaynaklandığını belirtmektedir. Bu değişim, XX. yüzyıldaki yoğun ekonomik değişimler ve bölgesel etkileşimler sonucu seleksiyon üzerindeki kontrolün zayıflamasıyla ilişkilendirilmektedir (Karmışeva, 1954, s. 65).

Devrim öncesi ve erken Sovyet dönemi araştırmacıları, Lakay atını her zaman bağımsız bir ırk olarak kabul etmiyor, genellikle onu Kara-Bair veya Kirgiz atlarının bir çeşidi olarak sınıflandırıyorlardı. Bu görüş, muhtemelen atların dağlık koşullara uyum sağlamak için geliştirilmiş benzer dış görünüşü ve fonksiyonel özelliklerine dayanmaktadır.

Lakay atının bilimsel tanımlaması, bu ırkı incelemeye önemli ölçüde katkıda bulunan G. G. Hitenkov'un çalışmalarında da bulunmaktadır. Hitenkov, şunları belirtmektedir: "Yapı endekslerine dayanarak, Lakay atını hızlı hareketli, sırt için uygun atlar sınıfına dahil etmek gerekmektedir." Çalışmasının başka bir bölümünde ise, "Lakay atı, adım ve dörtnala koşmakta mükemmel serbest hareketlere sahiptir," şeklinde vurgulamaktadır. Lakay atının kökeni ile ilgili olarak ise G. G. Hitenkov, Lakay atının, küçük boyutlu, Özbek kökenli, Moğol ırkına dayandığını ileri sürmüştür. Ayrıca, Lakay ırkının oluşumunda Arap atlarının da rol oynadığını ve bunun, atın zarif yapısı, hızı ve uyum sağlama yetenekleri üzerinde etkili olduğunu varsaymıştır. Arap atlarının olası etkisini, Lakaylar'ın topraklarından geçen ticaret yolları ile ilişkili tarihi temaslarla açıklamak mümkündür (Hitenkov, 1937, ss. 220-233).

M. E. Masson, geniş bir tarihsel materyale dayanarak, Lakay atının kökeni ile ilgili farklı bir görüş ortaya koymuştur. O, bu atın genetik mirasını, eski zamanlardan beri bilinen, dağ tipi yük ve sırt atlarıyla ilişkilendirir ve bu atların, onun görüşüne göre, Arap fetihlerinden önce var olan, Bedehşan ve diğer Amu-Derya atlarıyla akraba olduğunu savunur. Masson, çalışmalarında "Mahabharata", İstahrî ve Makdisi'nin yazıları gibi geniş bir kaynak yelpazesine atıfta bulunur ve ayrıca Çin kroniklerine de başvurur. Orta Asya atlarının fizyolojik özellikleriyle ilgili olan fenomen ise özel bir ilgi uyandırmaktadır. Masson, atlarda görülen kanama fenomenine dair bahsedilenleri, seyahat yazılarındaki anlatımlarla doğrular. Örneğin, 19. yüzyıl gezgini Borns, aşırı sıcaklık veya yorgunluktan dolayı bir atın boynundaki damarların kendiliğinden açıldığını ve bunun, atın iyileşmesine yardımcı olduğunu anlatmıştır. Bu benzersiz fenomen, atların ekstrem koşullarda hayatta kalmalarında önemli bir rol oynamış olabilir ve Masson'un Lakay atının, bölgenin doğal ve iklimsel özellikleriyle sıkı bir bağlantısı olduğu konusundaki görüşlerini güçlendirmektedir (Belenitskiy, 1948, N4).

Kısaca, Lakay atının kökeniyle ilgili şunu söylemek mümkündür: Lakay atı, doğal ve kültürel-tarihsel faktörlerin etkisiyle şekillenen çeşitli ırkların genetik mirasının benzersiz bir birleşimidir. Kökeni, Orta Asya'daki göçebe hayvancılık gelenekleri ve atların ekonomik sistemdeki tarihi önemiyle ilişkilidir. Bu da onun, bölgenin etno-kültürel mirasını anlamak için incelenmesinin ne kadar önemli olduğunu gösterir.

A. E. Snesev, Doğu Buhara'nın askeri-coğrafi incelemesinde Lakay atına özel bir dikkat göstermiş ve onun olağanüstü niteliklerini vurgulamıştır. Şunları belirtir: "Özbek atları arasında, tüm Orta Asya'da tanınan ve ünlü olan birkaç ırk vardır, bunlardan biri de Lakay atları, bir Özbek boyunun adıyla anılmaktadır." Onun gözlemlerine göre, Lakay atı, fiziksel özellikleri ve dayanıklılığı sayesinde saygı görmekteydi ve bu, onu hem yerel halk arasında hem de bölgedeki soylu kişiler arasında popüler hale getirmişti. Snesev, Lakay atı örneklerini Hovaling ve Kulyab beyi arasında gözlemlemiş ve onların "çok sağlam" bir dış görünüme sahip olduğunu belirtmiştir. Özellikle dikkat çektiği özellikler şunlardı: güçlü göğüs, sağlam bacaklar, geniş sırt ve gelişmiş kas yapısı; bu, bu atları hem sırt biniciliği hem de iş için uygun hale getiriyordu. Ancak, aynı zamanda bazı eksikliklere de dikkat çekmiştir: büyük ve biraz ağır baş yapısı ve arka kısmın nispeten zayıf yapısı (Snesev, 1983).

Lakay atı, Orta Asya'nın en dayanıklı ve çok yönlü ırklarından biridir ve dağlık koşullara olağanüstü uyum sağlamaktadır. 30 ile 140 kg arasında yük taşıyabilir, bazı durumlarda 150-160 kg'a kadar dayanabilir ve dağ yollarında günde 80 km'ye kadar mesafe kat edebilir. Değişken bir alüvyonla hareket ettiğinde Lakay atı, saatte 13-16 km hızına ulaşabilirken, hızlandırılmış adımla saatte 8-9 km hız yapabilir. Lakay atlarının, Lakayların iddialarına göre, en dayanıklı örnekleri, engebeli arazilerde bile günde 180 km'ye kadar yol alabilirler. Bu özellikler, Lakay atını zorlu doğa koşullarında vazgeçilmez bir yol arkadaşı yapar ve onu Orta Asya'da yüksek değer gören başlıca ırklardan biri olarak tanımlar (Karmışeva, 1954, s. 79).

Lakay atı, aşırı iklim koşulları ve engebeli arazilerdeki adaptasyonu ve çok yönlülüğü sağlayan olağanüstü özelliklere sahiptir. Beslenme bağlamında, bu ırk mükemmel bir dayanıklılık sergiler: Dik yokuşları ve inişleri kolayca dörtnala aşarak sabit bir hızda hareket etmeye devam eder. Tuzlu su içme yeteneği ve uzun süre susuz kalabilme kapasitesi, onu kurak ve sıcak bölgelerde özellikle değerli bir hayvan yapar. Lakay atının hayatta kalabilmesi için minimum miktarda yem gereklidir: Özel hazırlık sonrası günde 3-4 kg yulaf ve saman karışımı yeterli olur ve sefer koşullarında birkaç avuç yulaf da idare edebilir.

Ayrıca, Lakay atı yüksek düzeyde zihinsel adaptasyon gösterir; fiziksel güçle zihinsel esnekliği birleştirir. Mükemmel bir hafızaya ve olağanüstü yolculuk bilgisi becerilerine sahiptir, bu da ona arazide güvenle yön bulma ve geceleyin gündüz olduğu kadar emin bir şekilde hareket etme yeteneği sağlar. Atın karakteri, sadece sahibine bağlılık gösteren sıcak kanlılığı ile dikkat çeker ve yabancıların yaklaşmasına nadiren izin verir. Hareketleri hem adımda hem de dörtnala giderken bile hafiflik ve özgürlükle karakterizedir, ancak tempolu yürüyüş ve dörtnala tercih edilmesi nedeniyle tırıs yürüyüş zayıf gelişmiştir.

Lakaylar ve diğer göçebe halklar gibi, geleneksel atlı sporlar gelişmiştir. Bunlardan biri, hem Lakaylar hem de Kazaklar arasında yaygın olan kokpar oyunudur, ayrıca geleneksel yarışlar da vardır. Bu sporlar, atlardan cesaret, çeviklik, hareketlilik ve mükemmel kontrol yeteneği gerektirir. Kokpar oyununa katılacak atların özel fiziksel özelliklere sahip olması gerekir: Yüksek boy, kısa vücut ve bel, geniş göğüs ve arka kısım, uzun boyun, ayrıca kuru baş ve bacaklar, güçlü ama aşırı gelişmemiş kaslar.

Yarışlar için ise, hafif yapılı, kısa boylu, kuru başlı, kısa belli, sağlam ama hafif kaslı ve düzgün kuru bacakları olan atlar tercih edilir.

Bu konuyu sonuçlandırarak şunu söyleyebiliriz ki, Lakaylar, diğer Türk halkları gibi, yaşamlarında ve kültürlerinde kilit bir rol oynayan hayvancılık geleneklerini korumuşlardır. Hayvancılık, göçebe halkların başlıca faaliyetlerinden biri olarak birçok yüzyıl boyunca devam etmiştir ve bu gelenek modern dünyada da önemini korumaktadır. Ancak, Lakaylar, diğer göçebe halklardan farklı olarak, olağanüstü kalitesi ve özellikleriyle tanınan eşsiz bir at ırkı yetiştirmeyi başarmışlardır.

Koyun ve keçilerin evlerinde bulunması, birçok göçebe halk için yaygın bir durumdu, ancak kendi at ırklarını yaratmak, diğerlerinden farklı özelliklere sahip, önemli bir başarıdır. Olağanüstü güçleri, dayanıklılıkları ve diğer ayırt edici nitelikleriyle tanınan bu atlar, sadece Lakaylar için değil, araştırmacılar tarafından da dikkatle incelenmiş ve bu ırka adanmış özel yayınlar ve bilimsel çalışmaların varlığı, bunun bir kanıtıdır. Böylece, Lakayların hayvancılık gelenekleri, at yetiştiriciliği dahil, sadece kültürel özelliklerini korumakla kalmayıp, aynı zamanda bu özellikleri geliştirme yeteneklerini vurgulayarak, kimliklerini ve tarihsel hafızalarını güçlendirmektedir.

2.3. GELENEKLER

2.3.1. Misafirperverlik

Lakay halkının dikkat çekici özelliklerinden biri, birçok Doğu halkında görülen ancak Lakaylar arasında özellikle belirgin şekilde ifade edilen derin misafirperverlik geleneklerine olan saygılarıdır. Bu kültürel özelliği, Lakay bozkırına yaptığım yolculuklar sırasında gözlemleme fırsatı buldum.

XX yüzyılda Lakay Vadisi'ni ziyaret eden Rus seyyahlar ve etnografların belirttiği gibi, bir Lakay'ın evine davet edilmek, yalnızca bir nezaket jesti değil, aynı zamanda derin bir sembolik anlam taşır. Böyle bir daveti reddetmek, yalnızca ev sahibini değil, ailesini ve bazen de tüm sülaleyi ciddi şekilde aşağılayan bir hakaret olarak algılanır. Misafirin daveti reddetmesi, ev sahibinin itibarını zedeleyecek bir eksikliği olduğu düşüncesine yol açar ve bu durum, akrabalar, komşular ve hatta yakın arkadaşlar tarafından ev sahibinden uzak durulmasına sebep olabilir (İlyutko, 1929, s. 57).

Aksine, yüksek statülü bir misafirin Lakay ailesini ziyaret etmesi büyük bir onur olarak görülür ve bu durum yalnızca ev sahibinin değil, ailesinin prestijini de yükseltir. Bu olay, aile hikayelerinin bir parçası olarak nesilden nesile aktarılır. Lakaylar, kendilerine yönelik saygılı ve misafirperver davranışlara da büyük önem verir.

2.3.2. Hediyeleşme

Lakay kültürünün ayrılmaz bir parçası da "silav" olarak bilinen hediyeleşme geleneğidir. Bu uygulama, yalnızca bir teşekkür sembolü değil, aynı zamanda sosyal bağları güçlendiren ve saygıyı ifade eden bir yöntemdir. Hediyeler genellikle sembolik bir anlam taşır ve bağışçının iyi niyetlerini ve minnettarlığını gösterir (Karmışeva, 1952, s. 21). Dolayısıyla Lakay misafirperverliği, yalnızca günlük yaşamın bir unsuru değil, topluluk içindeki birliği koruyan ve kişilerarası ilişkileri güçlendiren önemli bir sosyal mekanizmadır.

2.3.3. Müjdelik

Lakay geleneklerinden bahsederken, bu geleneklerin Kazak ve Kırgız adetleriyle benzerlik taşımasının şaşırtıcı olmadığını belirtmek gerekir. Bu benzerlik, ortak kültürel ve tarihsel bağları yansıtır. Örneğin, bir çocuk doğduğunda "süyünşi" adı verilen bir ritüel gerçekleştirilirdi; bu, "iyi haber için ödül" anlamına gelir. Mutlu haberi ileten kişiler, ebeveynlerden ödül beklerdi. Ardından, haberi alan akrabalar ve dostlar bir araya gelerek aileyi tebrik ederdi. Misafirler, yeni doğan bebeğe uzun ömür ve sağlık dileyerek bu tür iyi dileklerin çocuğu kötü durumlardan koruyacağına inanırdı. Aile, misafirlerine şükran göstergesi olarak ziyafet düzenlerdi. İlginçtir ki bu kutlama, bebeğin doğumundan itibaren yalnızca tek sayılı günlerde yapılırdı.

2.3.4. Sünnet Düğünü

Lakay kültüründe önemli bir yere sahip olan bir diğer gelenek ise birçok Müslüman halk arasında yaygın olan Sünnet düğünüdür. Bu, bir çocuğun sünnet edilmesiyle ilgili bir tören olup, çocuğun "yiğit" (genç savaşçı) olarak kabul edilmesini simgelerdi. Ebeveynler, bu olayı kutlamak için büyük bir toy (şölen) düzenler ve bu şölen, bayga (at yarışı) ve kokpar gibi geleneksel oyunlarla süslenirdi. Misafirler, özellikle evcil hayvanlar gibi değerli hediyeler getirirdi. Anne tarafından akrabaların, çocuğa ilk kişisel atını hediye etmesi geleneksel olarak büyük bir saygı göstergesi sayılırdı. Daha büyük

yaşlara geldiklerinde, çocuklar küres (güreş) gibi geleneksel sporlarla tanıştırılırdı. Bu aşama, fiziksel güç ve rekabet ruhunun gelişmesine katkı sağlardı.

Ayrıca, etnograf Karmışeva'nın çalışmalarında, bir oğulun doğumuyla ilgili ilginç bir ritüel yer alır. Yeni doğan bebeğin babası, savaşlarda kahramanlık göstermiş ünlü bir batıra başvurarak ondan bir şey istemekteydi. Bu, kahramanın kıyafetinden bir parça gibi bir eşya olabilirdi. Bu eşya daha sonra bebeğe verilirdi. Bu şekilde, çocuğun kahramanın cesaret ve erdemlerini miras alacağına, onun yolunu onurlandıracağına inanılırdı (Karmışeva, 1954).

2.3.5. Düğün

Lakayların düğün gelenekleri, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Türkmenler ve Nogaylar gibi diğer Türk halklarının ritüelleriyle birçok ortak noktaya sahiptir. Evlilik süreci, ön görüşmelerle başlardı. Damat adayının ailesinden temsilciler, kızın ailesine giderek birliğe niyetlerini belirtirdi. Bu görüşmelerde, "Bizim değerli bir oğlumuz var, kızınızı ona eş olarak düşünür müsünüz?" diye sorarlardı. Eğer olumlu bir cevap alınırsa, her iki aile gençlerin buluşmasını organize ederdi. Böylece gençler, birbirlerine uygun olup olmadıklarını anlamak için tanışma fırsatı bulurdu.

Gençler arasında karşılıklı rıza sağlanırsa, damat ailesi "qudalık" olarak bilinen nişan törenini başlatırdı. Bu, düğün ritüelinin en sorumluluk gerektiren ve prestijli aşamalarından biri olarak kabul edilirdi (Kenjeahmetulı, 2007, s. 31). Damat adayı, babası ve yakın akrabaları, hediye ve ikramlarla gelinin evine giderdi. Başarılı bir nişan töreninden sonra, her iki tarafın ebeveynleri düğünün düzenlenmesiyle ilgili detayları birlikte planlardı.

Bir sonraki önemli aşama, kızın ailesine verilen kız başlığı (kalım) idi. Bu, gelinin yetiştirilmesi için ailesine sunulan bir nevi tazminatı. Kalım, kızın ailesine duyulan saygının ve ebeveynlerin emeğinin takdir edilmesinin bir göstergesiydi. Kalım miktarı ve şekli, ailelerin maddi durumuna ve yerel geleneklere bağlı olarak değişiklik gösterirdi. Bu ödeme genellikle para, hayvan veya değerli eşyalardan oluşurdu.

Etnograf Karmışeva'nın 1950'lerdeki çalışmaları, Lakay düğünlerinin ilginç bir yönünü ortaya koymaktadır. Ona göre, Lakaylar arasında at ve silah, en değerli hediyeler olarak kabul edilirdi. Geleneklere göre, damat kayınpederine şaska (bir tür kılıç) veya tüfek

hediye ederdi. Bu, evliliğin önemini ve yeni akrabalığa duyulan saygıyı vurgulardı (Karmışeva, 1954, s. 21).

Düğün kutlamalarında ulusal sporlar özel bir yere sahipti. En popüler olanlardan biri, gençlerden yaşlılara kadar farklı yaş gruplarının katıldığı ulak (kökbörü) oyunuydu. Bazen bu yarışmalar, boylar ve hatta sülaleler arasında yapılır ve etkileyici, anlamlı bir etkinliğe dönüşürdü. Ulak, yalnızca düğünlerin değil, tüm büyük bayramların vazgeçilmez bir parçasıydı ve Lakayların kültürel yaşamındaki önemini ortaya koyardı.

2.3.6. Bayram ve Bayramlaşma

Lakaylar, dini ve sosyal hayatlarında önemli bir rol oynayan dinî bayramlardan olan Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı (Oruza Bayramı) ile geleneksel Nevruz bayramlarını kutluyorlar.

Oruza Bayramı aynı zamanda Ramazan Bayramı olarak da bilinir. Şevval ayının ilk üç gününde kutlanır ve Ramazan ayında tutulan oruçların sona erdiğini simgeler. Bu günde Lakaylar birbirlerine "Ait Mubarak!" (Kutlu Bayramlar!) diyerek tebrik ederler. Sabah erken saatlerde kalkıp, yeni kıyafetler giyilir ve "Ait-namaz" (bayram namazı) kılınır (Mets, 1977, s. 186). Bu namaz, Allah'a, ruhsal arınma ayı olan Ramazan için şükür ifadesidir. Ayrıca bu günde ihtiyaç sahiplerine yardım etmek de geleneksel bir davranıştır, bu da topluluk içindeki merhamet ve birlikteliğin önemini vurgular.

Kurban Bayramı, Ramazan'ın bitiminden 70 gün sonra gelir ve İslam geleneğinde en önemli bayramlardan biridir. Arapçadan tercüme edildiğinde "Kurban Bayramı" anlamına gelir. Bu günde Lakaylar, diğer Müslümanlar gibi kurban-shalu (kurban kesimi) ibadetini yerine getirirler. Kurban olarak koyun, koç veya inek kesilir ve etini aile üyeleri, akrabalar ve ihtiyaç sahipleri arasında paylaşılır. Bu ibadet, ailenin refahını ve bolluğunu getirecek önemli bir manevi eylem olarak kabul edilir (Nısanbaev, 1998, s. 50).

Kurban Bayramı'nın ilk günü, camilerde kılınan ait-namaz ile başlar. Bu günde Lakaylar, birbirlerini tebrik eder ve bayram sofralarını kurarlar. Bu, misafirperverliğin ön planda olduğu bir zamandır, çünkü ev sahipleri akrabalarını, komşularını veya tanıdıklarını davet ederek birlikte kutlama yaparlar. Sofrada çeşit çeşit ve bol yemekler bulunur, bu da geleneklere saygı ve ailevi ve dostane bağların korunmasının önemini vurgular.

Nevruz, doğanın yenilenmesi ve baharın gelişini simgeleyen bir bayramdır ve bahar ekinoksu günü kutlanır. Derin tarihi kökenlere ve kültürel bir öneme sahip olan bu bayram, Orta Asya halkları ve İslam'ı kabul eden diğer bölgelerde yaygın olarak kutlanmaktadır. Nevruz, farklı adlarla bilinir: Navruz, Novruz, Naourz, Nouruz, Nevruz, Nauryz, Nouruz.

Nevruz'un kökenleri, eski İran inançları ve Güneş Kültü ile ilgilidir ve Zerdüştlük inancıyla bağlantılı olduğu da ileri sürülmektedir. İlk yazılı kaynaklarda, kutsal kitap "Avesta"da bu bayram, yeni bir yaşam döngüsünün başlangıcını ve doğanın yeniden doğuşunu simgeler. M.S. ilk yüzyıllarda Nevruz, Orta Asya'daki Türk halkları tarafından kabul edilmiştir ve İslam'ın yayılmasıyla birlikte, yenilenme ve refahı simgeleyen, Müslüman halkların kültürel takviminde önemli bir yer edinmiştir (Gündüz, 2003).

Lakaylar arasında Nevruz kutlaması, diğer Türk halklarında olduğu gibi zengin bir hazırlık süreciyle yapılır. Bayramdan bir gün önce, kırgınlıklar affedilir, olumsuzluklar geride bırakılır, evler temizlenir ve evler süslenir. Bayrama hazırlık olarak, halk renkli geleneksel kıyafetler dikip giyer, bu kıyafetler sevinci ve yenilenmeyi simgeler.

Nevruz günü, zengin bir sofraya kurulur; sofraya, önümüzdeki yılın refahını simgeler. Lakaylar için sofraya kültüründe önemli bir yer tutan kımız (dişi at sütünden yapılan içecek), ayrıca bayram için özel olarak yapılan geleneksel yufka ekmekler de sofrada yer alır. Bayramın ayrılmaz bir parçası da ulusal oyunlar ve yarışmalardır. Lakaylar arasında, dombrayla müzikli gösteriler başlar, ardından güreş ve atlı sporlar gibi yarışmalar düzenlenir. Bu etkinlikler sadece eğlencelik değil, aynı zamanda topluluk birliğini ve dayanışmasını güçlendirir.

2.4. LAKAYLARIN DİLİ VE FOLKLORİK MİRASI

2.4.1. Lakayların Dili

Lakayları Türk halkları arasına dahil eden temel faktörlerden biri dilleridir. Lakayların konuşma dili, Kıpçak grubu Türk dillerine ait olup Kazakça, Kırgızca, Nogayca, Başkurtça ve Tatarca gibi diğer Türk dilleriyle önemli ölçüde benzerlik göstermektedir.

Araştırmalara göre, bu dil özellikle Kazakça ile %96 oranında büyük bir benzerlik taşımaktadır.

Lakaylarla yaptığım kişisel görüşmeler sırasında, Kazakistan'da doğup büyümüş ve eğitim almış bir Kazak olarak konuşmalarını anlamakta zorlanmadığımı fark ettim. Bu husus onların dilinin Kazakça ile yüksek benzerliğinin bir sonucuydu. Bununla birlikte gerek yaşadıkları bölgelerin gerekse tarihi geçmişlerinin bir sonucu olarak dillerinde özbekçe, Kırgızca ve başka Kıpçak dil grubu lehçelerden de kelimeler bulunuyordu. Bu özellikler, iletişimde ciddi engeller oluşturmasa da Lakay dilinin diğer Kıpçak lehçelerine olan dilbilimsel yakınlığını bir kez daha kanıtlamaktadır.

Bu bağlamda, Nasriddin Nazarov'un Kazakça ve Lakayca dillerini ayrıntılı bir şekilde karşılaştırdığı çalışmaları özellikle dikkat çekicidir (Nazarov, 2010).

Lakay Diyalakti	Kazakça	Türkçeye çevrim
abayla	abayla	dikkat et
abisin	abısın	Yenge
avul	Awıl	Köy
azgana	azgana	azıcık
alangla	alañda	sahada
anav-minav	anaw-mınaw	Şöyle böyle

apper	äper	getir
ardaqla	ardaқта	saygın
asav	asaw	gayretli
ata maken	ata meken	Ata yurt

2.4.1.1. Diyalekt Özellikleri

Araştırmacıların makaleye baktığımızda Lakay lehçesini diğer Türk dilleriyle karşılaştırmaya büyük önem verdiklerini görebiliriz. Çalışmalarında Lakay lehçesinin fonetik ve leksik özelliklerini analiz ederek, bu lehçenin hem özgün yanlarını hem de Kıpçak ve Karluk gruplarına ait dillerle benzerliklerini ortaya koymaktadırlar.

Bu bağlamda, Lakay lehçesinde yer alan /y/, /c/ ve /ş/ gibi seslerin farklı Türk dillerinde değişik biçimlerde kullanıldığını gözlemleyerek Lakay lehçesinin fonetik sistemine özgü özellikleri inceleme imkânı buluyoruz.

/y/ sesi Lakaylarda /c-/ olarak telaffuz edilirken, Kazakçada bu ses /j-/ şeklindedir. Örnekler:

1. calangaç – çıplak (Kazakça: jalanaş)
2. catuv – yatmak (Kazakça: jatyr)
3. cedi – yedi (geçmiş zaman) (Kazakça: jedi)
4. cetti – yedi (sayı) (Kazakça: jeti)
5. jiyirma – yirmi (Kazakça: jiyırma)

/ç/ sesi Lakaylarda aynı şekilde korunmuştur. Aşağıda bazı örnekler verilmiştir:

1. çapan – çapan
2. çaptiruv – koşmaya zorlamak

3. çeçen – söz ustası

Son olarak, Türkçede de kullanılan /ş/ sesi Lakay lehçesinde aynı şekilde varlığını sürdürmektedir. Örnekler:

1. şaylav – doğru yapmak
2. şuytip – böyle yaparak
3. (v)o'şek – dedikodu (sözcüğün ortasında geçen ses). (Nazarov, Petek ve Dağıstan, 2019, s. 279).

Ayrıca araştırmacılar, Kazakça, Özbekçe ve Lakay dillerinde kelimelerdeki ünlü seslerin nasıl bir araya geldiğinden bahsederler. Kazakça, Kıpçak grubuna ait bir Türk dili olarak, ünlülerin dizi bakımından tam uyumunu korur, ancak yuvarlaklık açısından tam bir uyum yoktur. Yani, Kazakçada bir kelimenin ilk hecesinde belirli bir ünlü türü (örneğin, "domalaq" ses, "o" veya "a" gibi) varsa, sonraki hecelerde de bu ünlülerle uyumlu olmaları gerekir. Ancak bu kural her zaman geçerli değildir ve sonraki hecelerde farklı türde sesler olabilir. Özbekçede ise bu ses uyumu kuralları daha az dikkate alınır: kelimelerdeki sesler oldukça farklı olabilir, belirli bir kural yoktur (Nazarov, Petek ve Dağıstan, 2019, s. 279).

Lakay lehçesinde ise durum Özbekçeye benzer, ancak bir fark vardır: sesler, yine de yuvarlaklık açısından biraz uyumlu olabilir (örneğin, "o" ve "u" gibi bazı sesler daha sık bir arada gelir).

Lakay lehçesinden bazı kelime örnekleri:

- *aççi* — acı,
- *baldır* — uyluk,
- *cabışuv* — yapışmak,
- *kuyov* — damat (Nazarov, Petek ve Dağıstan, 2019, s. 280).

Bu özellikler, Lakay lehçesinin diğer Türk dillerinden nasıl farklılaştığını gösterir.

2.4.2. Lakayların Folkloru

S. Ospanulu, Lakaylar ile Kazaklar ve Nogaylar arasındaki dilsel benzerliklere dikkat çekerek, bu halkların ortak kültürel özelliklerini vurgulamaktadır. Bu özelliklerden biri,

bu halkların geleneksel müzik aleti olan *dombıra*⁹ sahip olmalarıdır; bu alet, onların etno-kültürel kimliğinde önemli bir rol oynamaktadır. Lakaylar, akını «sokki», şiirleri ise «kuşık» olarak adlandırmaktadır. Araştırmacı ayrıca, bazı Lakay şiirlerinin, Kazaklarınkiyle benzer motifler ve ifadeler içerdiğini vurgulamaktadır. Örneğin:

*Arçalardan astıdan,
Arçib ağan dombıram.
Nistelerding astıdan
Pıçib ağan dombıram.
Dombıram aldım kulğa,
Hudayım saldı jolğa,
Dombıram seni bağayın,
Başıña tüpek tazayın. (Osmanlı, 2023, s. 22)*

Bu satırlar, aşağıdaki gibi seslenen Koruk Ata'nın şiirlerini hatırlatıyor:

*Qaragaydyñ tübinen
Qayyryp alğan, qobyzım
Üyeñkiniñ tübinen
Üürrip alğan qobyzım.
Jelmaiyanıñ terisin
Şınaq qılğan qobyzım
Ortekeniñ müyizin
Tiek qılğan qobyzım
Besti ayğırdıñ quyriğın
İşek qılğan qobyzım.
Türkçe çevrimi:
Çam ağacının altından
Büküp aldım, kobızım
Kavak ağacının altından
Çevirip aldım kobızım.*

---

⁹ Dombıra, özellikle Kazaklar olmak üzere Türk halklarının geleneksel bir telli çalgı aletidir. İki teli ve uzun bir sapı vardır, küy (enstrümantal kompozisyonlar) ve akın şarkıları icra etmek için kullanılır.

Jelmayanın¹⁰ derisini
Şınak¹¹ yaptım kobızım
Örteke¹² boynuzunu
Tiek¹³ yaptım kobızım
Beşli aygırın kuyruğunu
İşek¹⁴ yaptım kobızım

Önemli bir nokta, Lakayların da tıpkı Kazaklar gibi bata¹⁵ ettiğini ve jır¹⁶ söylediğini belirtmektir. Bununla birlikte, yazar, Lakayların da Kazaklar gibi dombranın teline baykuş tüyü taktığını vurgulamaktadır. Baykuşun ruhlardan ve şeytanlardan koruduğuna inanılırdı. Gece uçtuğu ve karanlıkta görme yeteneğine sahip olduğu için ruhlar ve şeytanlar ondan korkardı. Bu eski bir inançtı. Kahraman savaşa giderken, baykuş tüyünü mızrağına veya kırbasına takardı, ayrıca bir delikanlı kızla nişanlanırken, kız baykuş tüyünü takar, bu da onun zaten nişanlı olduğunu gösterirdi ("Qazaq üki tağuğa nege qattı män bergen?", 2019).

Araştırma sırasında, etnolinguistik kimliklerine rağmen evrensel bir anlam taşıyan ve diğer Türk dilli halklar tarafından kolayca anlaşılabilen birkaç Lakay atasözü de kaydedilmiştir. Bu atasözleri, sıklıkla halk bilgeliği ve yaşam deneyimi üzerine kuruludur ve misafirperverlik, dürüstlük ve çalışkanlık gibi ortak kültürel ve felsefi ilkeleri yansıtır. Bu sözlerin büyük bir kısmı nesilden nesile sözlü olarak aktarılmış ve modern toplumda da geçerliliğini korumaktadır. Bu özellikler, Kazaklarda da bulunmaktadır.

*“Juk avuryñ nar köterer,
 Eldin avuryñ er köterer.”¹⁷*

¹⁰ tek hörgüçlü deve-yarışçı

¹¹ işlemek

¹² Örteke — bu, teke şeklinde oyulmuş ahşap bir oyuncaktır

¹³ Kobızın telini kaldıran küçük destek ağacı

¹⁴ Kobızın teli

¹⁵ **Bata** — bu, ailenin büyük üyeleri veya saygın kişiler tarafından küçükler için verilen geleneksel Kazak duasıdır. Farklı durumlar için söylenebilir: yola çıkarken, düğünlerde, bayramlarda vb. Bata, Kazak kültüründe önemli bir unsur olup saygıyı, başarı ve mutluluk dileklerini yansıtır.

¹⁶ **Jır** — bu, Kazak halk edebiyatının bir türü olup, dombra eşliğinde seslendirilen şiirsel eserlerdir. Jırlar hem lirik hem de epik olabilir ve genellikle felsefi düşünceler, halk bilgeliği, kahramanlık veya aşk hikayelerini içerir. Jır, jırşı adı verilen şarkıcılar tarafından söylenir ve Kazak halkının sözlü geleneklerinin ve kültürel kimliğinin korunmasında önemli bir rol oynar.

¹⁷ Türkçe çev. “Yük ağırını nar taşır,

Halkın yükünü ise er taşır.”

*“Jurt jutasa - jahçilik,
Jurt bayısa - tahçilik.”¹⁸*

*“Jetti jilda - jurt jana,
Eldik jilda - el jana.”¹⁹*

*“Jamandi yahşi deme mali bar dep,
Eşekti tarlan deme jalı bar dep.”²⁰*

Halk şiirleri:

*“Eşik aldıda alma,
Almağa nazar sama.
Atam saña bermeydi,
Jigit yolından qama.
Taqiya tiktım torlama,
Hali yaş dep horlama.
Boyım hali vosedi,
Kökeyiñdi kesedi.
Dombyramdı aldınız,
Türli küyge saldığınız.
Alaman dep ala almay,
Vobalma qaldınız.”*

Türkçe:

*“Kapı önünde elma,
Elmaya dikkat verme.
Babam sana vermez,
Yiğid yolundan kalma.
Nakış işledim başlığıma,
Yaşlı diye söyleme.
Boyum daha uzar,
Gönlünü fetheder.*

---

¹⁸ Türkçe çev. “Halk yoksullaşırsa - sefalet,
Halk zenginleşirse - refah.”

¹⁹ Türkçe çev. “Yedi yılda – yurt yenilenir,
Elli yılda – halk yenilenir.”

²⁰ Türkçe çev. “Kötüyü iyi deme malı var diye,
Eşeği değerli sayma yelesi var diye.”

*Dombıramı aldınız,
 Çeşit çeşit ezgiye kattınız.
 Yağmacı deyip alamadınız,
 Yazığa siz kaldınız.”*

Özellikle ilginç olan, çocuklar için yazılmış şiirlerinin Kazak şiirleriyle şaşırtıcı bir benzerlik göstermesidir, bu aşağıdaki örnekte gözlemlenebilir. Bu benzerlik sadece yapı ve ritimde değil, aynı zamanda genel tematik içerikte de bulunmaktadır.

Lakayca:

*Tulki, tulki tumanda
 Kuyruqları gumanda,
 Tulki qayğa barasan?
 - Mama üyi baramın!
 Mamam nıme beredi?
 Eçki suti beredi.. (Osmanlı, 2023, s. 24)*

Kazakça:

*Tülkü, tülkü, tülkişek
 -Tünde qayda barasın?
 Atam üyine baramın
 -Atan sagan ne beredi?
 Eşki saup süt beredi
 -Onı qayda koyasın?
 Tal tübine koyamın
 -It işip ketse qaytesin?
 Tayaq alıp quamın.*

Türkçe:

*Tilki, tilki, tilkişek
 – Gece nereye gidiyorsun?
 Dedemin evine gidiyorum.
 – Deden sana ne verecek?
 Keçiyi sağarak süt verecek.
 – Onu nereye koyacaksın?*

Ağacın dibine koyacağım.

– Köpek içerse ne yapacaksın?

Sopa alıp kovalayacağım.

Bu konunun sonucuna gelindiğinde, halklarımız arasında derin karşılıklı ilişkilerin temelini oluşturan tarihi benzerliği vurgulamamak mümkün değildir. Dil, kültür, folklor, gelenekler açısından birbirimize benziyoruz ve bunların hepsi, bir zamanlar tek bir çatı altında yaşadığımızı ve birleşik bir bütün oluşturduğumuzu gösteriyor. Orda'nın dağılmasına rağmen, tarihi mirası hala üzerimizde etkisini göstermeye devam etmekte ve bu yankıyı her yerde bulmak mümkündür — edebi eserlerde, günlük yaşantımızda ve özellikle de dilde. Ortak dil köklerimiz, serbestçe iletişim kurma imkânı sağlar, bu da yalnızca dilsel yakınlığın değil, aynı zamanda kültürel kimliğin korunmasına katkıda bulunur. Gururla söylediğimiz sözler, ihtişamlı geçmişimizle olan bağımızı fark etmemizi sağlar ve bu da bizi bir birlik duygusuyla ve her yönüyle günlük hayatımıza yansıyan ortak bir tarih bilinciyle doldurur.

2.5. LAKAY DESENLERİ VE KIYAFETLER

Bilinen bir gerçektir ki, her göçebe topluluk, tarih boyunca giysilerine, desenlerle süslenmiş yaşam alanlarına ve halılar, örtüler gibi gündelik eşyalarına büyük önem vermiştir. Bu unsurlar, genellikle parlak ve güzel motiflerle süslenmiş olup, günümüzde de dikkat çekmeye devam etmektedir. Lakay halkını incelediğimizde, onların nakış ve süsleme desenleri dahil olmak üzere dekoratif el sanatlarında üstün bir yetenek sergiledikleri görülmektedir (EK. 3).

Lakay nakışının temelini, bitki ve hayvan dünyasını yansıtan motifler ile günlük yaşam, geçim kaynakları ve kabile işaretleriyle ilgili unsurlar oluşturur. Lakayların nakışları, bu halkın etnik tarihine derin bağları olan tamga sembollerini de içermektedir. En yaygın desenler arasında sembolik-motifsel figürler ve stilize edilmiş zoomorfik tasvirler yer almaktadır. Bu desenler, estetik bir değere sahip olmanın ötesinde, kültürel ve tarihsel bilgiyi de taşır; Lakayların dünya görüşünü ve geleneklerini yansıtır.

Sanat tarihçisi Şahlo Abdullayeva'nın belirttiği gibi, günümüzde çağdaş Lakay nakışı hakkında bilgi sınırlıdır. Bilinen son örnekler 1960'lı yıllara tarihlenmektedir. Bu

nakışların eşsiz örnekleri, özel koleksiyonlarda ve Avrupa ile Amerika Birleşik Devletleri'ndeki büyük galerilerde korunmaktadır. Bunun yanı sıra, bazı değerli örnekler Taşkent, Semerkand müzeleri ile Tacikistan ve St. Petersburg etnografya müzelerinin koleksiyonlarında bulunmaktadır (Lokayskaya vyşivka: neizvestnaya tayna babuşkinogo sunduka, 2006).

Ancak diğer araştırmalarda, ilk bahsedişlerin 1880'li yıllarda ortaya çıktığı belirtilmektedir. Sovyetleşmenin başlamasıyla birlikte, kumaşlarının kalitesi ve genel olarak bu alandaki sanat zayıflamıştır ("Zabıtiye Lakaytsı: Volşebniy mir stepi", 2012). Bu durum, "Lakayların Tarihsel Sahneye Çıkışı" başlıklı bölümde sıralanan nedenlerden açıkça anlaşılmaktadır. Ancak 19. yüzyılın sonlarında, Lakaylar tarihi geleneklerine yeniden yönelmiş ve nakış sanatını canlandırmıştır. Ustaların ürünleri yalnızca kendi etnik grupları içinde değil, aynı zamanda Afganistan gibi komşu ülkelerde de talep görmüş, hatta İpek Yolu üzerindeki ticaret yolları sayesinde İstanbul gibi uzak bölgelere ulaşarak farklı kültürel alanlara yayılmıştır.

Lakay nakışının karakteristik özelliği, yün kullanımı ve ağırlıklı olarak kırmızı rengin tercih edilmesidir. Bu renk muhtemelen enerji, güç ve yaşam gücünü sembolize etmekteydi. Ürünler hem şekil hem de işlev açısından çeşitlilik göstermektedir. Lakay nakışının önemli unsurlarından biri, adı "asmak" fiilinden türetilen *ilgiçi'dir*. İlgiçi, geleneksel olarak yaklaşık 70×70 cm boyutlarında olup, dikdörtgen veya beşgen biçiminde yapılabilirdi.

Etnograf B. Karmışeva'nın araştırmalarına göre, ilgiçi formu ve işlevi bakımından üç ana türe ayrılmaktadır:

1. **Tabaklau** – Tabak kelimesinden türeyen bu tür, kapların saklanması ve taşınması için kullanılan zarf şeklinde bir çantadır. Günlük hayatta pratik bir kullanım sağlayan bu çanta, kapaklı olmasıyla dikkat çeker.
2. **Torba (veya at torbası)** – Özel günlerde ve kutlamalarda atın göğsüne asılan dekoratif bir çantadır. Tabaklau'dan farklı olarak torba kapaksızdır ve kapalı saklama işlevi görmez. Bazen torba, eyer örtüsü olarak da kullanılabilirdi; bu amaçla, eyerin ön kemeri için özel delikler tasarlanırdı.
3. **Uuk kap** – Göçebe yerleşimlerde yurt direklerini (uuk) taşımak için kullanılan bir çanta türüdür. Uuklar, demetler halinde bağlanır ve ata sabitlenirdi. Her

demetin üst kısmı ise nakışlı bir kılıfla kaplanırdı. Uuk kap, beşgen bir forma sahiptir (Karmışeva, 1955, s. 143).

Aynı zamanda, kumaşlarda, giysilerde veya ev eşyalarında tasvir edilen her bir motifin derin bir anlam taşıdığı ve geçmişin adeta "yazılı metni" olduğu da belirtilmelidir. Yapılan bir araştırmada, Lakay nakışlarının şaman kültürü motiflerini ve aynı zamanda Türk ve Moğol halklarının kadim dünya görüşü olan Tengricilik unsurlarını içerdiği vurgulanmıştır. En karakteristik semboller arasında güneş tasviri, Umay Ene figürü (koruma ve bereketle ilişkilendirilen ana tanrıça) ve Tengri kozmolojisiyle doğrudan bağlantılı diğer işaretler bulunmaktadır. Dikkate değer bir husus, bu sembollerin, Türkistan'ın göçebe halklarının VIII-IX. yüzyıllarda İslam dinini kabul etmelerine rağmen, nesilden nesile aktarılmış ve korunmuş olmasıdır. Bu süreklilik, Tengrici imgelerin Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler ve Türkmenler gibi bölgedeki göçebe halkların ortak mirasının bir parçası olarak önemini vurgulamaktadır. Bu semboller yalnızca süsleme amaçlı kullanılmakla kalmayıp, aynı zamanda kutsal bilgilerin aktarımını sağlayarak geleneğin ruhsal ve estetik yönlerini birleştiren bir işlev görmektedir.

Bu bağlamda, Lakay halkının giyimini, kültürel kimliklerinin önemli bir unsuru olarak vurgulamak önemlidir. Modern dünyanın koşullarında bile, bu etnik grubun üyeleri geleneklerine bağlı kalmakta ve kıyafetlerindeki ulusal özelliklere duydukları saygıyı özel bir şekilde sergilemektedir. Erkekler genellikle geniş kaftanlar, bol gömlekler ve pantolonlarla giyerler. Başlıklarının vazgeçilmez bir unsuru, Lakay kültürüne aidiyeti simgeleyen geleneksel motiflerle süslenmiş takkedir. Bazı topluluk üyeleri modern trendlere uyum sağlayarak geleneksel kıyafetlerden vazgeçse de, ulusal kostümüne sadık kalanların sayısı belirgin şekilde daha fazladır. Kadınlar ise genellikle pratiklik ve günlük yaşamda rahatlık sağlayan bol pantolonlarla tamamlanmış elbiseler giymeyi tercih ederler. Kadınların daha yaşlı nesli mutlaka başlarını bir örtü ile kapatırken, gençler modern moda trendlerini takip ederek başlarını açık bırakmayı tercih etmektedir. Lakayların evlerine girdiğinizde, yüzyıllardır süregelen geleneklerin yansıması olan eşsiz nakışlarına dikkat etmemek mümkün değildir. Bu nakışlar genellikle yeni bir aileye giren ve kendi becerilerini evin yaşamına katan gelinler tarafından yapılmıştır. Evlerde güzel desenlerle süslenmiş sandıklar, battaniyeler ve Lakay tarzına özgü diğer ev eşyalarını görmek mümkündür. Lakayların geleneksel kıyafetlerinde kullanılan renk paleti parlaklık ve uyumuyla dikkat çeker. Mavi, beyaz,

yeşil ve sarı gibi hoş görünümlü renkler, bu halkın neşesini ve kültürel mirasının zenginliğini vurgular. Geleneksel kıyafetlerin ve dekoratif unsurların Lakayların modern yaşamındaki varlığı, kültürel sürekliliği koruma ve köklerine duyulan saygıyı gösterme çabalarının bir kanıtıdır.

SONUÇ

Bu tezin sonuç bölümünde, araştırılan konu hakkındaki bilginin sınırlı olması nedeniyle bazı soruların açık kaldığını ve daha fazla araştırma gerektirdiğini belirtmek gerekir. Ancak, araştırmanın temel hedeflerine ulaşılmış ve çalışma sırasında üç ana başlıkta sonuçlar elde edilmiştir: Lakayların kökeni, tarih sahnesine çıkışları ve modern dünyadaki durumları.

Lakayların Kökeni. Diğer bilim insanlarının çalışmalarına dayanarak, Lakayların, tarihî göçler ve etkileşimler sürecinde birleşerek tek bir etnik grup oluşturan Deşt-i Kıpçak kabilelerinden oluşan bir grup olduğu tespit edilmiştir. Kazaklar, Kırgızlar ve Başkurtlar gibi yedi ata soy sistemi uygulayan halkların aksine, Lakaylar kan bağından çok toplumsal dayanışma ve birliğe önem vermektedirler. Bu da onların kabile taassubundan uzak kalmalarını sağlamıştır. Onların konsolidasyonu, göçler, çeşitli devletlerin yıkılıp kurulması gibi süreçler boyunca, yüzyıllar içinde gerçekleşmiştir. Geleneklerine bağlı kalmaya devam eden Lakaylar, Türk komşularının kültürüyle benzerlik gösteren bu geleneklerini sürdürmekte ve Sünni İslam'a olan dini bağlılıklarını korumaktadırlar. Etnik dayanışmada dillerinin oynadığı rol de büyüktür; bu dil, diğer Türk halklarıyla karşılıklı anlayışı sağlamaktadır. Öte yandan Türklerin dili, yalnızca bir iletişim aracı değil, aynı zamanda ortak tarihî mirasın bir sembolüdür. Bu dil, geçmişte bu halkların yan yana yaşadığını, ortak bir kültürel ve etnik temelle birleştiğini vurgulamaktadır. Siyasi ve coğrafi değişimler karşısında bile, Türk halkları, dillerinde, geleneklerinde ve ortak kültürel kodlarında ortaya çıkan bir akrabalık hissini korumaktadır. Lakayların dil özellikleri de onların Kazakça'ya yakın bir ağıza sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte aynı söylemi Kırgızca, Başkırt ve hatta Tatar lehçeleri için de söylemek mümkündür. Bu benzerliklerin sebebi Lakayların karışık kabilelerden meydana gelmesi ile ilgilidir. Buna onların adı geçen Türk boylarıyla yüzyıllardır beraber yaşamış olmalarının tesirini de eklemek gerekir.

Lakaylar, her ne kadar genel tarih yazınında nadiren anılsa da, bölgenin tarihine önemli katkılar sağlamış bir etnik grup olarak özel bir ilgiyi hak etmektedir. Lakaylardan bağımsız bir halk olarak ilk söz ediliş, 19. yüzyıla, özellikle Basmacılık dönemiyle ilişkilidir. Bu dönemde Lakaylar, özgürlükleri ve topraklarını korumak için cesurca

savaşan bir halk olarak öne çıkmışlardır. Ancak, Lakayların tarihi çok daha derinlere uzanmaktadır. Antik efsaneler, halk hikayeleri ve etnografik araştırmalar, Lakayların daha eski tarihsel dönemlerde de bir etnik topluluk olarak var olduklarını göstermektedir.

Araştırdığımız tarihsel veriler, Lakayların bölgenin sosyo-politik süreçlerine olan katkılarına dair paha biçilmez bilgiler sunmaktadır. Bu tezde, Basmacılık süreci en erken aşamalarından itibaren detaylı bir şekilde ele alınmıştır. İbrahim Bek'in rolüne, Buhara Emiri ile olan ilişkisine, Selim Paşa'nın katkılarına ve Enver Paşa'nın en bilinen savaşlardan biriyle sonuçlanan cesur eylemlerine özel bir vurgu yapılmıştır. Ayrıca, Basmacılığın çöküş nedenleri ve bu çöküşün Lakay etnik grubu üzerindeki etkileri detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Modern dünyadaki durumları. Araştırma sürecinde, Lakayların kültürel geleneklerini, dillerini ve adetlerini gururla korudukları ortaya çıkarılmıştır. Ulusal kimliğin bu unsurları nesilden nesile aktarılmakta olup, etnik özgünlüklerinin yüksek düzeyde muhafaza edildiğini göstermektedir. Canlı etnografik unsurlarıyla dikkat çeken Lakay kültürü, küreselleşme koşullarında bile hâlâ canlı ve anlamlı kalmaya devam etmektedir.

Lakayların kültürel mirasında özel bir yere sahip olan ünlü at cinsleri, dayanıklılığı, zarafeti ve gücü ile yüksek değer görmektedir. Lakay atları, geleneksel ekonomide önemli bir yer tutmanın yanı sıra etnik gururun bir sembolü haline gelmiş ve dünyanın dört bir yanındaki at yetiştiricilerinin ve tarihçilerin ilgisini çekmiştir.

Bir diğer dikkat çekici unsur ise Lakay nakış sanatıdır. Lakay nakışçıları, zarafeti ve ustalığıyla tanınan, benzersiz desenler oluşturmuşlardır. Bu el sanatları eserleri günümüzde dünyanın önde gelen müzelerinde sergilenmektedir. Nakış, sadece dekoratif bir unsur olarak değil, aynı zamanda Lakay halkının tarihi ve mitolojisiyle bağlantılı bir sembolizmi de korumaktadır.

Günümüzde Lakayların büyük bir kısmı Tacikistan'da, özellikle başkent Duşanbe çevresinde yaşamaktadır. Diğer halklarla iyi komşuluk ilişkilerini sürdürmekte ve barış içinde bir arada yaşamaktadırlar. Karşılıklı saygı ve geleneklere duyulan özen, bölgedeki etnik uyumun güçlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Lakaylar, nispeten az nüfusa sahip olmalarına rağmen, kültür, el sanatları ve bölgenin sosyo-politik tarihi gibi çeşitli alanlara önemli katkılarda bulunmuş özgün bir etnik

topluluktur. Lakaylar üzerine yapılan araştırmaların devam etmesi, bu topluluğun bölge tarihine entegre edilmesini ve kültürel ile tarihsel mirasa olan katkılarının tanınmasını sağlayacaktır. Bu, yalnızca onların benzersiz kimliklerini korumakla kalmayıp, aynı zamanda bilimsel çalışmalarındaki yerlerinin önemini de pekiştirecektir.

KAYNAKÇA

- Abdıldayev, M. (1994). *Legendarluu Irçular Cana Sınçular (Tüzgön), Manas-1000 Maarakesine Arnalat*. Ala-Too Basması.
- Akerov, T. A. (2020). *On ethnopolitical relations of Kyrgyz and Uch-Karluks in the 8th-15th centuries*.
- Aristov, N. A. (1894). Opyt vyyasneniya etnicheskogo sostava kyrgyz-kazakov Bol'soy ordy i karakyrghyzov na osnovanii rodoslovnykh skazaniy i svedenij o suschestvuyuschikh rodovykh deleniy i rodovykh tamgah, a takzhe istoricheskikh dannyx i nachinayuschikhsya antropologicheskikh issledovaniy. *Jivaya starina*, 4(3-4).
- Aristov, N. A. (1897). Zametki ob etnicheskom sostave tyurkskikh plemen i narodnostej i svedeniya ob ikh chislennosti. *Jivaya starina*, 3-4.
- Bademci, A. (2008). *1917–1934 Türkistan Milli İstiklal Hareketi: Korbaşılar ve Enver Paşa (Cilt 1)*. İstanbul.
- Baymirza, H. (1997). *Basmacılar Türkistan Milli Mücadele Tarihi (1917-1934)*. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Belenitskiy, A. M. (1948). Huttalskaya loşhad' v legende i istoricheskom predanii. *Sovetskaya etnografiya*, (4).
- Bobur, Z. M. (1989) "Boburnoma". *Yulduzcha nashriyoti*. Toshkent.
- Borns, A. (1848). *Puteshestvie v Buharu*. Moskva.
- Civgin, S. (2023, December 28). Enver Paşa ve askeri alandaki reform faaliyetleri (1914-1918). *Hazine-i Evrak Arşiv ve Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5(5).
- Cihan Oruç. (2023). Buhara Emiri Abdulahad Bahadır Han'ın Rusya Seyahatnâmesi'nin (1892-1893) Rus Çarlığı'nın Uygarlık Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. *Journal of International Eastern European Studies/Uluslararası Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 5(2).
- Daudi, I. D. (2019). *Büyük Oyun: Afganistan*. "İbrahim Bek" bölümü. Moskva.

- Dosumov, Y. M., İnoyatov, H. Ş., Kuzmin, N. F., & diğerkleri. (1970). *Özbekistan'da iç savaş tarihi* (Cilt 2).
- Hanıkov, N. B. (1843). *Opisaniye Buharskogo hanstva*. SPb.
- Hatunoğlu, N. (2022). Hainlik ve kahramanlık gölgesinde yakın dönem Türkistan tarihinde bir fenomen: Molla İbrahim Beg (Lakay). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2).
- Hitenkov, G. (1937). *Lokayskaya loşhad'*. Kanskiye porody Sredney Azii. Moskva.
- İlyutko, F. İ. (1929). *Basmaçestvo v Lokaye*. Moskva.
- İrkayev, M. I. (1985). *Razgrom basmaçestva v Tadjikistane*. Duşanbe.
- Karmışeva, B. H. (1954). *Uzbeki-lokaytsı Yujnogo Tadjikistana*. Stalınadad.
- Karmışeva, B. H. (1952). K voprosu o proishozhdenii lokaytsev. *Sovetskaya etnografiya*, 4, 23-45.
- Karmışeva, B. (1955). *Lokayskie mapraçi i ilgiçi*. Soobsçeniya Respublikanskogo istoriko-kraevedçeskogo muzeya, 2, 67-89.
- Kenjeahmetulı, S. (2007). *Qazaq halkınıñ salt-dästüri*. Almatı: Kitap.
- Lakay Ovozi. (1991). *Lakay Ovozi* (Sayı 1, ss. 1-2). Duşanbe.
- Logofet, D. N. (1909). *Na granitsakh Sredney Azii: putevye ocherki* (3 t.). SPb.
- Karatayev, O. K. (2013). *Kırğızdardın tegi, kelip çığışı, etnostuk-madaniy baylanıştarı*. Bışkek.
- Karataev, O. K. (1994). *Etnokul'turniye svyazı kırğızov* (Avtoref. dis. kand. ist. nauk). Kırğızskiy natsional'nyy universitet. Bışkek.
- Le Mouvement "Basmachi" au Turkestan. (1927). *Prométhée*, 13, 45-67.
- Levşin, A. İ. (2009). *Opisaniye kırğız-kazach'ih ili kırğız-kaysatskih ord i stepey*. Almatı: Sanat.
- Lageard, H. A. (1987). The revolt of the Basmachi according to red army journals. *Central Asian Survey*, 6(3), 89-101.
- Lunin, B. V. (1984). *Basmacestvo: Sotsialno-politiçeskaya suşnost*. Taşkent.

- Materyaly po istoriyi kyrgyzov i Kyrgyzy. (1973). M.
- Mets, A. (1977). *Musul'manskiy renessans* (2 cilt.). M.
- Moldobayev, İ. B. (1995). *Manas İstoriko-Kulturny Pamiyatnik Kirgizov*. Bişkek.
- Myşov, N. A. (2022). Likvidatsiya lidera basmaçestva Envera-paşi. *Vostoçnyy arşiv*.
- Materyaly po rayonirovaniyu Sredney Azii. (1926). Kniga 1, chast' 1. Tashkent.
- Nazarov, N. (2010). *Laqaylar: Diyalektologiya va Frazeologiya*. Taşkent.
- Nazarov, N., Petek, E., & Dağıstan, S. (2019). Lakaylar ve Dilleri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 48, 123-145.
- Nazarov, N. A. (2022). Qazaq jäne özbek ulttarınıñ etnogenetikalıq uqsastıqları. *AUEZOV UNIVERSITY*. <https://auezov.edu.kz/media/attachments/2022/04/12/23-..-268-272.pdf>
- Nabizhon, B. (1998). Lakaylar. Tashkent
- Nısanbaev, A. (Red.). (1998). *Qazaqstan: Ulttıq entsiklopediya* (I tom). Qazaq entsiklopediyasy Bas redaktsiyası.
- Ospanulı, S., & Mirzağaliev, K. (2023). Noğaylar men Laqaylar jäne Dombıra. *Ulağat*, 3.
- Qazaq tarihi. (2012). *Qazaq tarihi*, (3[114]).
- Sultanov, T. (1982). Koçevye plêmena Priaralya v XV–XVII vv. *Voprosı etnicheskoy i social'noy istori*.
- Sanat. (2012). *Zabıtye Lakaytsı: Volşebny mir stepi*. <https://sanat.orexca.com/2012-rus/2012-3-2/sanat-zabytye-lakajtsy-volshebnyj-mir-ste/>
- Şinasi Gündüz. (n.d.). Mecusilik. *TDV İslam Ansiklopedisi*, 28.
- Tengrinews. (2019, Eylül 18). *Qazaq üki tağuğa nege qattı män bergen?* <https://tengrinews.kz/story/kazak-uk-taguga-nege-kattyi-man-bergen-379850/>
- UzReport. (2006, Aralık 1). *Lokay nakışı: bilinmeyen büyükkanne sandığının sırrı*. <https://uzreport.news/culture/lokayskaya-vyishivka-neizvestnaya-tayna-babushkinogo-sunduka>

Mel'kumov, Y. A. (1960). *Turkestantsı*. M.

Polyakov, Y. A., & Çugunov, A. İ. (1976). *Kones basmaçestva*. M.

Zeki Validi Togan. (1998). *Vospominaniya* (Book 2). Ufa: Başkirskoe izdatel'stvo
"Kitap".

Zevelev, A. İ., Polyakov, Y. A., & Çugunov, A. İ. (1981). *Başmaçestvo:
Voznikoveniye*. M.

EK 1. HISSAR BÖLGESİ, 28/09/2024 ARUZHAN MAKHATOVA

EK 2. LAKAY OVAZI GAZETESI 28/09/2024 ARUZHAN MAKHATOVA

EK 4. ETİK KURUL İZİNİ

Tarih: 14/05/2024 10:44

Sayı: E-66777940-300-0000353580

0000353580

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ARAŞTIRMA ETİK KURULU

<u>TOPLANTI TARİHİ</u>	<u>TOPLANTI SAYISI</u>
07 Mayıs 2024	2024/09

İlgi : 26.04.2024 tarihli ve E-26674787-300-00003501299 sayılı yazınız.

Enstitünüz Türkiyat Araştırmaları Yüksek Lisans Programı öğrencilerinden **Aruzhan MAKHATOVA**'nın, **Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ** danışmanlığında yürüteceği "**Tacikistan'da Yaşayan Lakaylar**" başlıklı tez çalışması Üniversitemiz Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Etik Kurulunun **07 Mayıs 2024** tarihinde yapmış olduğu toplantıda incelenmiş olup, etik açıdan **uygun bulunmuştur**.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. İsmet KOÇ
Kurul Başkanı

EK 5. TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Form No: 9

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 04/03/2025

Tez Adı: Tacikistan'da Yaşayan Lakaylar

Yukarıda başlığı/konusu gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 75 sayfalık kısmına ilişkin, 04/03/2025 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 1 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

04/03/2025

Adı Soyadı: Aruzhan Makhatova

Öğrenci No: N22124412

Anabilim Dalı: Türkiyat Araştırmaları

Programı: Türkiyat Araştırmaları

Statüsü: Y.Lisans Doktora Bütünleşik Dr.**DANIŞMAN ONAYI**

UYGUNDUR

Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ

EK 6. TURNİTİN BENZERLİK ENDEKSİ

Tacikistan'da yaşayan Lakaylar

ORJİNALLİK RAPORU

% 1	% 1	% 0	% 0
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	silو.tips İnternet Kaynağı	<% 1
2	czasopisma.uwm.edu.pl İnternet Kaynağı	<% 1
3	www.sadc.int İnternet Kaynağı	<% 1
4	www.tumgik.ru İnternet Kaynağı	<% 1
5	azdok.org İnternet Kaynağı	<% 1
6	www.hurriyet.com.tr İnternet Kaynağı	<% 1

Alıntılarını çıkart

Kapat

Eşleşmeleri çıkar

< 5 words

Bibliyografyayı Çıkart

Kapat